

Emigratie 1961

EMIGRATIE 1961

**Verslag over de werkzaamheden
van de organen voor de emigratie**

**Report on the work
of the emigration institutions
(with summaries in English)**

Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf / 's-Gravenhage 1962

Inhoud

7	Voorwoord van de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid
9	<i>Hoofdstuk I – Positief beleid</i>
19	<i>Hoofdstuk II – Emigratie naar de verschillende landen</i>
19	Australië
24	Latijns Amerika (Brazilië)
26	Canada
30	Nieuw-Zeeland
33	Federatie van Rhodesia en Nyasaland
34	Verenigde Staten van Noord-Amerika
37	Zuid-Afrika
39	Frankrijk
40	Multilaterale samenwerking
43	<i>Hoofdstuk III – Kenmerken van de Nederlandse emigrant</i>
57	<i>Hoofdstuk IV – Emigranten over zee</i>
70	<i>Hoofdstuk V – Kredietverlening</i>
77	<i>Hoofdstuk VI – Emigratiefinanciering en emigrantenvervoer</i>
96	<i>Hoofdstuk VII – De organen voor de emigratie</i>
96	Raad voor de Emigratie
96	Emigratiebestuur
101	Algemene Emigratie Centrale
104	Christelijke Emigratie Centrale
106	Gereformeerde Stichting tot Bijstand van Emigranten en Geëmigreerden
108	Katholieke Centrale Emigratiestichting
109	Rijksarbeidsbureau
110	Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging
112	Nederlands Emigratie Fonds
117	Bijlagen
147	Samenstelling en adressen organen voor de emigratie
173	Statistisch overzicht

Overzicht grafieken

List of graphs

Grafiek/Graph	Blz./Page
1. Emigratie uit Nederland door bemiddeling van de emigratie-organen <i>Officially sponsored emigration from the Netherlands</i>	9
2. Bevolkingsgroei en migratie 1946-1961 (in duizendtallen) <i>Growth of population and migration 1946-1961 (in thousands)</i>	15
3. Emigratie naar Australië <i>Emigration to Australia</i>	19
4. Emigratie naar Brazilië <i>Emigration to Brazil</i>	24
5. Emigratie naar Canada <i>Emigration to Canada</i>	27
6. Emigratie naar Nieuw-Zeeland <i>Emigration to New Zealand</i>	31
7. Emigratie naar Rhodesia en Nyasaland <i>Emigration to Rhodesia and Nyasaland</i>	33
8. Emigratie naar de Verenigde Staten <i>Emigration to the U.S.A.</i>	35
9. Emigratie naar Zuid-Afrika <i>Emigration to South Africa</i>	37
10. Spreiding emigranten naar eigen bijdrage <i>Classification according to emigrant contribution</i>	85
11. Emigratie 1950-1961 <i>Emigration 1950-1961</i>	173
12. Emigratie 1957-1961 naar gezindte <i>Emigration 1957-1961 according to religious denominations</i>	184
13. Emigratie naar leeftijd en geslacht, per bestemmingsland, in percentages <i>Emigration according to destination, age and sex, in percentages</i>	185

Tabellenregister

List of tables

Tabel/Table	Blz./Page
1. Migratie 1900-1961 <i>Migration 1900-1961</i>	10
2. Aanmeldingen en vertrokkenen gedurende 1960 en 1961 naar bestemmingsland . <i>Applications and departures during 1960 and 1961 according to destination</i>	14
3. Aanmeldingen per provincie en aanmeldingsorganisatie, in eenheden en percentages <i>Applications per province and emigration-organisation, in units and percentages</i>	174
4. Aanmeldingen per provincie en bestemmingsland, in personen <i>Applications per province and destination, in persons</i>	174
5. Emigratie 1946-1961 naar land van bestemming <i>Emigration 1946-1961 according to destination</i>	176
6. Emigratie naar provincie van herkomst <i>Emigration according to province of origin</i>	178
7. Emigratie naar gezindte en provincie van herkomst <i>Emigration according to religious denominations and province</i>	178
8. Emigratie naar leeftijd en per land <i>Emigration according to destination and age</i>	179
9. Emigratie per aanmeldingsorgaan en land van bestemming, in personen en percentages <i>Departures per emigration organisation and destination, in persons and percentages</i>	180
10. Aantal geëmigreerde beroepsbeoefenaren, per bedrijfsklasse en per provincie . <i>Number of occupational workers, who emigrated according to classes of industry and province</i>	182

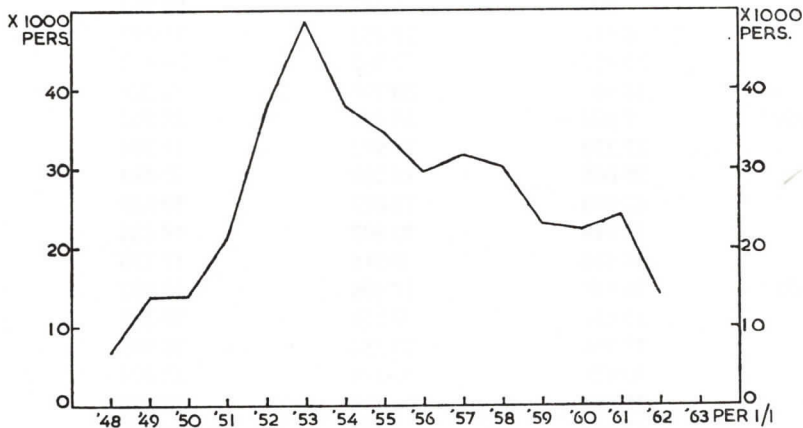
Hoofdstuk I - Positief beleid

In totaal verlieten in het verslagjaar ruim 14 000 personen ons land door bemiddeling van de emigratie-organen, tegen ruim 24 000 in 1960.

Zoals uit tabel 1 blijkt, heeft in 1961 volgens de cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek de immigratie bijna 6 500 personen meer omvat dan de emigratie. Dit wil zeggen dat de balans voor het eerst sedert negen jaren weer een positief saldo te zien heeft gegeven (waarbij 1958 een uitzondering vormde door de repatriëring op grote schaal van Nederlanders uit Indonesië). Behalve het vertrekcijfer daalde ook dat der aanmeldingen: van ruim 30 500 in 1960 tot bijna 18 500 in 1961 (zie tabel 2). De verhouding tussen migratie en natuurlijke bevolkingsgroei, met als resultante de netto-bevolkingsgroei, kan worden afgelezen uit grafiek 2.

Grafiek/Graph 1

Emigratie uit Nederland door bemiddeling van de emigratie-organen
Officially sponsored emigration from the Netherlands

Van de in 1961 vertrokken emigranten vielen er ruim 4 000 onder het bijzondere programma voor gerepatrieerden uit Indonesië, die krachtens de tweede zgn. *Walter-Pastore Act* werden toegelaten. De verwachting bestaat dat het onder dit programma beschikbare extra-quotum in de loop van 1962 geheel zal worden gevuld. In totaal waren aan het einde van het verslagjaar reeds ongeveer 25 000 gerepatrieerden naar de V.S. geëmigreerd. De berichten over de resultaten van deze emigratie zijn over het algemeen zeer gunstig. Met erkentelijkheid moet in dit verband gewag worden gemaakt van de niet aflatende inspanning van de zgn. *voluntary agencies*, te weten: de *Church World Service*, de *National Catholic Welfare Conference*, de *Christian Reformed Resettlement Service* en het *International Rescue Committee*, welke organisaties zich op vrijwillige basis hebben ingezet ten behoeve van de *sponsoring*, de ontvangst, de plaatsing en de nazorg van de W.P.-emigranten.

Tabel/Table 1
 Migratie 1900-1961
 Migration 1900-1961

Periode jaar <i>Period year</i>	Emigratie <i>Emigration</i>			totaal <i>total</i>
	door bemiddeling van de emigratie- organen <i>officially sponsored</i>	naar Indonesië, Suriname, Ned. Antillen en Ned. Nw. Guinea <i>to Indonesia, Suriname, Neth. Antilles and Neth. Nw. Guinea</i>	anderen <i>others</i>	
1900/1909 ¹	–	4 030	28 830	32 860
1910/1919 ¹	–	4 595	25 407	30 002
1920/1929 ¹	–	8 480	36 708	45 188
1930/1939 ¹	–	11 716	34 284	46 000
1900/1939 ¹	–	7 205	31 307	38 512
1945	–	909	14 755	15 664
1946	504	8 141	58 183	66 828
1947	6 818	27 482	31 597	65 897
1948	13 837	32 165	20 452	66 454
1949	13 963	26 198	18 024	58 185
1945/1949 ¹	7 024	18 979	28 602	54 605
1950	21 330	11 973	17 394	50 697
1951	37 605	12 260	17 584	67 449
1952	48 690	13 027	19 630	81 347
1953	38 049	10 507	18 524	67 080
1954	34 676	9 516	17 176	61 368
1950/1954 ¹	36 070	11 456	18 062	65 588
1955	29 631	9 251	18 385	57 267
1956	31 788	10 254	20 695	62 737
1957	30 421	9 819	22 404	62 644
1958	23 117	6 739	26 005	55 861
1959	22 489	6 557	25 030	54 076
1955/1959 ¹	27 489	8 524	22 504	58 517
1960	24 335	6 534	27 357	58 226
1961	14 155	6 751	27 744	48 650

¹ Jaargemiddelde/*Average per year.*

Al met al stonden de V.S., dank zij het cumulatieve totaal van het vermelde W.P.-programma en de normaal voortgang vindende quotum-emigratie (het jaarlijkse quotum groot 3 136 visa wordt nog steeds geheel gebruikt), ook in 1961 aan de top wat betreft het ontvangen van Nederlandse emigranten.

Immigratie <i>Immigration</i>			Netto migratie <i>Net migration</i>	
vanuit Indonesië, Suriname, Ned. Antillen en Ned. Nw. Guinea <i>from Indonesia, Suriname, Neth. Antilles and Neth. Nw. Guinea</i>	anderen <i>others</i>	totaal <i>total</i>	saldo <i>balance</i>	per 10 000 der gemiddelde bevolking <i>per 10 000 of the average population</i>
4 524	22 386	26 910	- 5 950	-11.0
4 531	36 702	41 233	11 231	17.8
8 683	36 180	44 783	- 405	- 0.6
12 898	33 629	46 527	527	0.7
7 659	32 204	39 863	1 351	1.9
430	28 644	29 074	13 410	14.5
72 518	34 855	107 373	40 545	43.0
24 643	29 783	54 426	-11 471	-11.9
19 942	26 336	46 278	-20 176	-20.6
19 130	17 189	36 319	-21 866	-22.0
27 333	27 361	54 694	89	0.1
57 685	12 917	70 602	19 905	19.7
32 566	12 450	45 016	-22 433	-21.9
19 675	13 991	33 666	-47 681	-45.9
18 850	16 599	35 449	-31 631	-30.1
23 195	19 223	42 418	-18 950	-17.9
30 395	15 035	45 430	-20 158	-19.4
29 634	22 435	52 069	- 5 198	- 4.8
23 636	28 120	51 756	-10 981	-10.2
22 367	27 776	50 143	-12 501	-11.2
43 564	24 393	67 957	12 096	10.8
10 636	26 549	37 185	-16 891	-14.9
25 967	25 855	51 822	- 6 695	- 6.0
12 621	32 786	45 407	-12 819	-11.1
13 314	41 809	55 123	6 473	5.6

Bron: C.B.S./N.E.D.

Source: Central Bureau of Statistics/N.E.S.

De daling in de belangstelling van aspirant-emigranten voor Australië (zie tabel 2) had – naast de algemene teruggang in de emigratiebereidheid – een speciale reden, nl. het tijdelijk teruglopen van de bedrijvigheid in dit land. Als gevolg van kredietbeperkende maatregelen welke de Australische regering einde 1960 had afgekondigd, daalde ook de werkgelegenheid.

Procentueel was dit verschijnsel niet onrustbarend, doch het ligt voor de hand dat de brieven die familieleden in Australië naar toekomstige emigranten in Nederland schreven, velen tot een afwachtende houding inspireerden. Ook de, vaak sensationele, negatieve berichtgeving in sommige Nederlandse bladen met betrekking tot de situatie in Australië, in het bijzonder onder de emigranten, heeft op de emigratiebereidheid ten aanzien van dit land wellicht een remmende werking uitgeoefend. In het verleden is reeds meerdere malen gebleken dat aspirant-emigranten gevoelig reageren op een teruggang in de conjunctuur van de immigratielanden. Ten aanzien van Australië in 1961 werd deze regel bevestigd. Inmiddels was het aantal Nederlandse emigranten dat werkelijk de gevolgen van de recessie ondervond, naar verhouding gering. De Nederlandse emigratiedienst in Australië had soms met moeilijkheden te kampen bij de plaatsing van met name ongeschoolden. In het laatste kwartaal van 1961 trad echter een duidelijke verbetering in de algemene economische toestand op.

In Australië werden in 1961 een tweetal *credit unions* van Nederlandse emigranten opgericht, te weten de *Netherlands Investment Society* te Melbourne en de *Netherlands Savings and Investment Society* te Sydney.

Het Nederlands-Australische emigratieverdrag, in 1956 voor vijf jaar aangegaan, expireerde op 1 april 1961. Tijdens een bezoek dat *Sir Tasman H. E. Heyes*, Secretary van het Department of Immigration, in juli 1961 aan Nederland bracht, werd van gedachten gewisseld over de nieuwe overeenkomst, welke een bredere opzet zal krijgen. In september werd het overleg te Canberra voortgezet, waarbij van Nederlandse zijde als onderhandelaars optraden de Regeringscommissaris voor de Emigratie, *Mr. Ir. B. W. Haveman*, en de Chef der Directie Algemene Zaken van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Dr. E. O. Baron van Boetzelaer*. Hangende het overleg werd besloten het oude verdrag voor de duur van 12 maanden te verlengen.

Aan het einde van het verslagjaar legde *Sir Tasman* wegens het bereiken van de leeftijdsgrens zijn functie neer. Tot zijn opvolger werd benoemd de heer *P. C. Heydon C.B.E.*

Naar Canada, eens de belangrijkste pijler waarop de emigratie uit Nederland steunde, vertrokken in 1961 slechts 1 800 emigranten. De aanmeldingen voor dit land gaven eveneens een sterke daling te zien (tabel 2). Ook hier valt een speciale factor aan te wijzen welke gelegen is in de economische situatie van het ontvangende land. Ondanks de onmiskenbaar aanwezige tekenen van vooruitgang in de Canadese economie zijn de berichten over de werkgelegenheid gedurende 1961 nog niet van zodanige aard geweest dat veel aspirant-emigranten daardoor aangemoedigd werden zich in Canada te vestigen. Zulks in weerwil van het feit dat ook nu de Nederlandse emigranten in Canada geen bijzondere moeilijkheden van de recessie ondervonden.

Zowel wat de aanmeldings- als vertrekcijfers betreft, vormde de emigratie naar Nieuw-Zeeland een uitzondering op de algemene vermindering van de emigratiebelangstelling. De aanmeldingen (bijna 2 800) lagen zelfs ruim anderhalf maal zo hoog als in het voorafgaande jaar. Van de in 1960 door Nederlanders in Nieuw-Zeeland gestichte *Settlers Investment Society* was eind 1961 het aandelenkapitaal opgelopen tot ca. NZ £ 9 000; het totaal der uitstaande leningen bedroeg toen reeds ca. NZ £ 5 000.

De emigratie naar Zuid-Afrika en naar de Federatie van Rhodesia en Nyasaland liep nog verder terug. Wel vertoonden de aanmeldingscijfers voor Zuid-Afrika een zekere stijging ten opzichte van 1960; dit was mede een gevolg van een aantal door de Zuidafrikaanse regering getroffen maatregelen om de emigratie naar dit land te stimuleren.

Wat Latijns-Amerika betreft, ook nu was de emigratie naar Brazilië naar verhouding de belangrijkste. Zij handhaafde zich vrijwel op het niveau van het voorafgaande jaar. De internationale belangstelling voor Latijns-Amerika, in het kader van de economische hulpverlening aan ontwikkelingslanden (*Alliance for Progress*) nam toe. Hiermede hangt de bijzondere aandacht samen welke zowel in Brazilië als in de Verenigde Staten besteed werd aan de in het oog springende resultaten van de Nederlandse landbouwnederzettingen. Het *Intergovernmental Committee for European Migration (ICEM)* te Genève besloot in de toekomst zijn activiteiten in versterkte mate te richten op de hulpverlening door middel van emigratie aan Latijns-Amerikaanse landen. Van de verschaffing van een lening groot één en een kwart miljoen dollar door ICEM aan de Nederlandse kolonie *Holambra* werd reeds in het vorige jaarverslag melding gemaakt; de betreffende overeenkomst kwam in januari 1961 tot stand. Reeds in de zomer werden de gronden aangekocht, waarop de kolonie *Holambra II* zal worden gesticht.

De Directeur van de Christelijke Emigratie Centrale, de heer *T. Cnossen*, bracht ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de kolonie *Carambei* in het najaar een bezoek aan Brazilië. Over zijn bevindingen ter zake van de ontwikkeling der Nederlandse agrarische kolonisaties bracht hij een verslag uit, dat als bijlage 3 achter in dit jaarboek is opgenomen.

De belangstelling in Nederland voor serieuze landbouwvestigingen in Frankrijk is groeiende. In 1961 kwamen daarvoor ca. 50 aanvragen, waarbij het aantal aanbiedingen in Frankrijk zelf evenwel nog achterbleef. In EEG-verband werd intussen belangrijke voortgang gemaakt op het punt van vrijmaking van de vestiging van de landbouw.

De uitzending van jongeren in het kader van de Jongerenprogramma's voor Australië en Canada¹ vond in 1961 voortgang. Naar Australië vertrokken twee groepen van resp. 17 en 28 deelnemers; in de laatste groep werden bijwijze van proef een vijftal jonge vrouwen opgenomen. Naar Canada vertrok in maart een groep van 96 jonge boeren en tuinders. Aan het eind van het verslagjaar waren ook over het verloop van deze uitzendingen overwegend gunstige berichten ontvangen.

Doordat het vervoer van gerepatrieerden naar de V.S. in 1961 (in tegenstelling tot het voorafgaande jaar) niet langer door ICEM werd medegefinancierd, is het percentage van de Nederlandse emigratie, waarvoor van buitenaf financiële bijdragen worden ontvangen, afgenomen. Als gevolg van de daling van het aantal emigranten waren de totale emigratiekosten in 1961 overigens aanmerkelijk lager dan in 1960, nl. f 20,9 miljoen tegen f 35,8 miljoen. Van dit bedrag kwam voor rekening van het Rijk f 9,8 miljoen (in 1960 15,8 miljoen). Het aantal gevallen waarin om emigratiebijslag werd verzocht voor financiering van de tweede emigratie (na terugkeer in Nederland dus) was in 1961 groter dan in voorgaande jaren.

Het vervoer van emigranten met Nederlandse transportmiddelen is in 1961 procentueel gestegen, voornamelijk als gevolg van het feit dat door gerepatrieerden uit Indonesië in geringere mate gebruik werd gemaakt van vervoer onder Amerikaanse vlag. Van de grotere vliegbereidheid bij deze groep, waardoor het emigrantenvervoer door de lucht naar verhouding tot dat over zee is toegenomen, werd in het vorige jaarverslag reeds melding gemaakt.

In toenemende mate worden reizen gemaakt door ouders van emigranten naar hun kinderen en kleinkinderen overzee. Ook op dit gebied is voorlichting en voorbereiding noodzakelijk

¹ Zie 'Emigratie 1960'; blz. 61 e.v.

Tabel/Table 2

Aanmeldingen en vertrokken naar land van bestemming
Applications and departures according to destination

Bestemming <i>Destination</i>	Aanmeldingen <i>Applications</i>		Vertrokken <i>Departures</i>	
	1960	1961	1960	1961
Australië/ <i>Australia</i>	11 183	5 788	8 060	4 210
Brazilië/ <i>Brazil</i>	343	208	249	239
Canada/ <i>Canada</i>	6 320	2 155	5 457	1 799
Nieuw-Zeeland/ <i>New Zealand</i>	1 705	2 784	1 158	1 375
Rhodesië/ <i>Rhodesia</i>	123	92	93	70
Verenigde Staten/ <i>United States</i>	10 344	6 844	8 700	6 045
Zuid-Afrika/ <i>South Africa</i>	381	476	482	344
Overige landen/ <i>Other countries</i>	157	97	136	73
Totaal/ <i>Total</i>	30 556	18 444	24 335	14 155

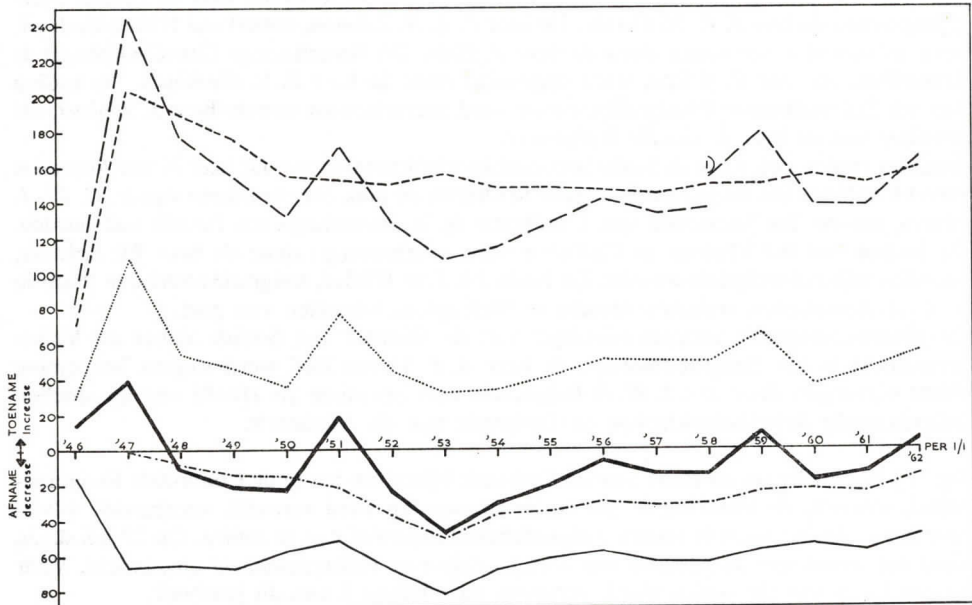
en daarom is het verheugend dat het particuliere initiatief ter zake geen verstek laat gaan. Zo werd tijdens het verslagjaar opgericht de *Katholieke Vereniging van Ouders van Emigranten*, waarvan de Directeur der Katholieke Centrale Emigratiestichting, *Drs. J. F. van Campen*, het secretariaat op zich nam.

Ook in de kring van de Christelijke Emigratie Centrale, alsmede van de Gereformeerde Stichting tot Bijstand van Emigranten en Geëmigreerden, had dit probleem de aandacht.

Een belangrijke wijziging in de leiding van het Nederlandse emigratie-apparaat vormde het vertrek van de Regeringscommissaris voor de Emigratie, *Mr. Ir. B. W. Haveman*, naar Genève, waar hij met ingang van 1 januari 1962 tot Directeur van ICEM was gekozen als opvolger van de heer *Marcus Daly*. Het was de eerste maal dat een niet-Amerikaan tot de vervulling van deze internationale post geroepen werd. In zijn vergadering van 14 december 1961 nam het Emigratiebestuur afscheid van zijn voorzitter, waarbij de heer *J. G. Suurhoff*, voorzitter van de Raad voor de Emigratie, in een toespraak zeide dat, 'men gerust kan zeggen dat de heer Haveman het Nederlandse emigratiebeleid gemaakt heeft'. Na een elfjarige ambtsperiode, waarin de zorg voor het welzijn van honderdduizenden Nederlandse emigranten aan zijn hoede was toevertrouwd, zal de heer Haveman zijn kunde en ervaring op het terrein der internationale migratie ten nutte van de 29 bij ICEM aangesloten landen maken. Zijn aandacht zal in belangrijke mate gericht zijn op de mogelijkheid, de Europese migratie een functie te doen vervullen bij de ontwikkeling van de Zuid Amerikaanse landen. Hierbij wordt o.a. gedacht aan de oprichting van een multilateraal garantiefonds, waarmee men het investeren aantrekkelijker hoopt te maken. 'Onder een krachtige, bekwame en toegewijde leiding', zo schreef *President John F. Kennedy* aan het Congreslid *Francis E. Walter*, van wie het voorstel tot de verkiezing van Mr. Haveman was uitgegaan, 'kan ICEM een beslissende rol spelen in het proces om de financiering van het emigratiegebeuren tot een meer persoonlijke aangelegenheid te maken. Het is thans van het grootste belang dat deze organisatie haar bijstand aan de Latijns-Amerikaanse landen vergroot.' Kort voor zijn vertrek naar Genève had de heer Haveman voor de afdeling 'Het Gooi' van de Nederlandse

Grafiek/Graph 2

Bevolkingsgroei en migratie 1946-1961 in duizendtallen
Growth of population 1946-1961 in thousands

- — — Netto bevolkingsaanwas/Net population increase
- - - - - Natuurlijke bevolkingsgroei/Growth of population
- Immigratie/Immigration
- Migratie-overschot/Net migration
- · - · - Emigratie door bemiddeling van de emigratie-organen/Officially sponsored emigration
- Emigratie/Total emigration

¹ Ingevolge Min. Beschikking d.d. 14-11-'58 nr. 25121 is een correctie toegepast welke betrekking heeft op de opneming van 18 334 Ambonezen in de bevolkingsboekhouding. *In accordance with ministerial instruction nr. 25121 of 14-11-'58, a correction has been made regarding the inclusion of 18 334 Ambonese in the population records.*

Maatschappij voor Nijverheid en Handel een rede gehouden onder de titel *Het emigratie-beleid in de branding*, waarin hij o.a. zich tot de Nederlandse ondernemerswereld richtte met een oproep om de mogelijkheid tot zakelijke initiatieven in de immigratielanden ernstig te onderzoeken. De tekst van deze redevoering is als bijlage 2 aan het jaarverslag toegevoegd. De vervulling van het directeurschap van ICEM door de heer Haveman is voorlopig bedoeld voor één jaar. De Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid heeft *Drs. Th. J. A. Beumer*, Hoofd van de afdeling Internationale Sociale en Volksgezondheidsaangelegenheden van dit Ministerie, tijdelijk belast met de waarneming van de functie van Regeringscommissaris voor de Emigratie.

In de leiding van de buitenlandse immigratiediensten in Nederland hadden verscheidene mutaties plaats. In februari 1961 kwam naar ons land de heer *E. W. Waterman*, om de taak van *Chief Migration Officer* van het Australische kantoor op zich te nemen. Wat later in het jaar werd de leiding van het Canadese immigratiekantoor door de heer *R. Leeson* overgedragen aan de heer *J. R. McCarthy*. De heer *T. A. N. Johnson*, consul van Nieuw-Zeeland, werd in augustus vervangen door de heer *J. Hale*. De Amerikaanse Consul-Generaal te Rotterdam, de heer *R. Wilson*, werd opgevolgd door de heer *B. V. Washburn*. De leiding van het Zuidafrikaanse immigratiekantoor werd toevertrouwd aan de heer *S. Joubert*, als opvolger van de heer *E. van Zeyll Hofmeyr*.

Mutaties traden ook op in de Nederlandse emigratiedienst overzee. De heer *F. van Rosmalen* verliet Canberra om als emigratie-attaché te Ottawa de taak over te nemen van *Ir. G. W. J. Pieters*, die op het Ministerie van Landbouw te 's-Gravenhage een functie aanvaardde. De leiding van het kantoor in Canberra werd overgenomen door de heer *Th. Bakkers*, voordien adjunct-emigratie-attaché. De heren *Ph. J. te Winkel*, emigratie-attaché te Pretoria en *C. A. Korndörffer*, emigratie-attaché te Wellington, wisselden van post.

De plaatsvervangende vertegenwoordiger van de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid in het Emigratiebestuur, de heer *A. P. M. van Riel*, werd wegens benoeming elders vervangen door *Mr. J. W. S. Pabon*, die hem opvolgde als Hoofd van de afdeling Internationale Arbeidsmarkt-zaken en Emigratie van dit Ministerie.

Op 21 juli 1961 kwam de *Raad voor de Emigratie* bijeen om het in de Commissie Emigratiebeleid, waarvan de instelling in het vorige jaarverslag werd vermeld, voorbereide advies over het in de toekomst te voeren emigratiebeleid definitief vast te stellen. Op 27 juli d.a.v. werd het advies aan de *Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid* uitgebracht. Voor de conclusies van dit advies wordt verwezen naar bijlage 1 van dit jaarboek.

Aan de hand van dit advies heeft vervolgens de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid in de Memorie van Antwoord behorende bij Hoofdstuk XV der Rijksbegroting 1962 zijn standpunt over het in de toekomst te voeren emigratiebeleid uiteengezet.

Ondanks de kritiek, welke in de laatste jaren, vooral onder invloed van de conjuncturele situatie in Nederland, van verschillende zijden op het emigratiebeleid was uitgeoefend, resulteerden de beraadslagingen zowel in de Commissie Emigratiebeleid en in de Raad voor de Emigratie als in Kabinet en Parlement in de voortzetting van wat Minister *Dr. G. M. J. Veldkamp* kenschetste als een „positief” emigratiebeleid. Met dit woordgebruik achtte de Minister een beleid, dat de emigratie met maatregelen ten faveure van een goed lopend emigratieproces begeleidt, doch niet overhelt naar een werving van emigranten, juist getypeerd. De overheid zal blijven bevorderen dat de aspirant-emigrant op een deugdelijke wijze en met inachtneming van zijn levensbeschouwelijke achtergronden zal kunnen worden voorgelicht over de emigratiemogelijkheden en de omstandigheden welke in de immigratielanden worden aangetroffen. Ook de van Rijkswegen verleende steun aan de voorbereiding van de aspirant-emigrant, wat de kennis van taal, land en volk van het bestemmingsland zijner keuze betreft, zal worden gecontinueerd. Overeenkomstig het advies van de Raad voor de Emigratie zal worden nagegaan in welk opzicht deze voorlichting en voorbereiding nog voor verdere verbetering vatbaar zijn.

Door toepassing van de Rijkskredietgarantieregeling zal de bevordering van de kredietverlening aan emigranten worden voortgezet. De Nederlandse migratiebetrekkingen met de immigratielanden zullen worden bestendig en zoveel mogelijk ten nutte worden gemaakt van de verdere ontwikkeling van de economische, geestelijke en culturele verbanden tussen die landen en Nederland. In versterkte mate zal aandacht worden geschonken aan

de wijze waarop de emigratie dienstbaar kan worden gemaakt aan een vergroting van de Nederlandse deelneming aan de economische ontwikkeling van overzeese landen. Overwogen zal worden of van Nederlandse zijde medewerking zal kunnen worden verleend aan eventuele door ICEM binnen de migratiesector te ontwikkelen activiteiten op het terrein van de hulpverlening aan Latijns-Amerika.

Het stemt tot voldoening dat ondanks de conjuncturele omstandigheden van het ogenblik en de daarmee samenhangende kritiek de betrokken bewindslieden, kamerleden en adviseurs de lijn van het na-oorlogse emigratiebeleid bewust en met een op de toekomst gerichte blik hebben doorgetrokken. In overeenstemming met het hiermede getoonde realiteitsbesef waren een aantal maatregelen van de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid om de rationele werking en de omvang van het emigratie-apparaat bij de gewijzigde situatie aan te passen. Ook op het terrein van de voorlichting over emigratie werden van Overheidswege enkele beperkingen doorgevoerd.

De aandacht wordt gevestigd op een tweetal bijzondere hoofdstukken van het jaarverslag, te weten: ‚Kenmerken van de Nederlandse emigrant‘ (Hoofdstuk III) en ‚Emigranten overzee‘ (Hoofdstuk IV). Deze hoofdstukken bevatten de beknopte weergave van de inhoud van een tweetal rapporten, respectievelijk van de hand van *Dr. R. Wentholt* en van *Dr. N. H. Frijda*, welke in het verslagjaar zijn gereedgekomen als publikaties in de reeks ‚Studies over de Nederlandse emigratie‘. De eerste vier studies in de genoemde reeks werden samengevat in een publikatie in de Engelse taal, welke einde 1961 onder de titel *Characteristics of Overseas Migrants* bij het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf te 's-Gravenhage is verschenen.

Summary

In 1961 14 000 odd migrants left the Netherlands, as against more than 24 000 in 1960. More than 4 000 of the migrants who left in 1961 came under the special program for repatriates from Indonesia who were admitted to the United States under Walter-Pastore Act II. International interest in Latin America increased within the framework of economic assistance to developing countries (Alliance for Progress). The special attention paid in Brazil and in the United States to the striking results of the Netherlands agricultural settlements there is an instance of this.

An important change in the management of the Netherlands emigration apparatus took place on 1st January 1962, when Dr. B. W. Haveman, the Government Commissioner for Emigration, left for Geneva to take up the post of Director of the Intergovernmental Committee for European Migration, to which he had been elected. After an 11-year period of office, during which the wellbeing of hundreds of thousands of Dutch migrants was entrusted to him, Mr. Haveman is now to put his knowledge and experience in the field of international migration at the disposal of the 29 member countries of ICEM. He will give a great deal of his attention to the possibility of enabling European migration to fulfil a useful role in the development of the South American countries.

The assumption by Mr. Haveman of the directorship of ICEM is provisionally intended for one year. Dr. Th. J. J. A. Beumer, Head of the Department of International Social and Health Affairs of the Ministry of Social Affairs and Public Health, has been asked to act for the time being as Government Commissioner for Emigration.

On 21st July 1961 the Emigration Council adopted the recommendations the Minister of

Social Affairs and Public Health had been asked to submit with respect to the emigration policy to be pursued henceforth. Despite the criticism of the present emigration policy in recent years from various sources, particularly under the influence of the cyclical position in the Netherlands, the deliberations on these recommendations in the Cabinet and in Parliament resulted in the continuation of what Minister G. M. J. Veldkamp characterized as a 'positive' emigration policy. That is to say, a policy by emigration is accompanied by measures to ensure the smooth running of the emigration process, but which does not tend towards recruitment of migrants. Closer attention will have to be devoted to ways of making emigration serve to enlarge the Netherlands participation in the economic development of overseas countries.

Hoofdstuk II - Emigratie naar de verschillende landen

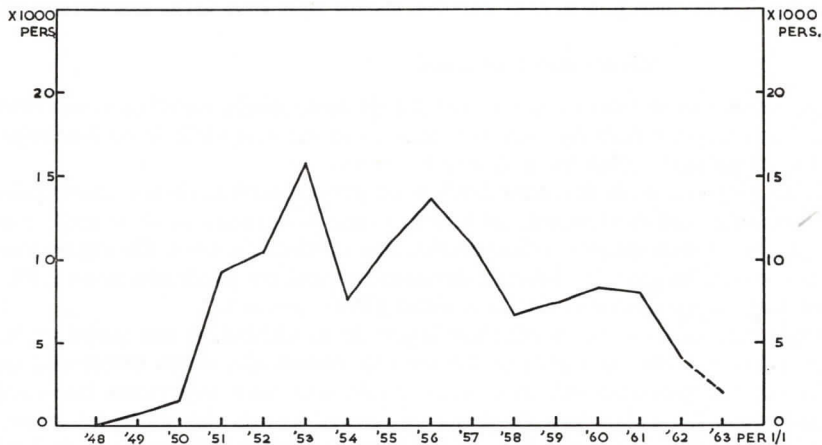
AUSTRALIË

Ontwikkeling van de emigratie

De aanmeldingen voor Australië, die in 1960 nog betrekking hadden op 11 183 personen, liepen in 1961 met bijna de helft terug, nl. tot 5 788. Ook de vertrekcijfers werden in vergelijking met die over 1960 (8 060) vrijwel gehalveerd (totaal vertrek 4 210 personen). Het Australische aandeel in de totale Nederlandse emigratie bedroeg in 1961 nog 29,7 % tegen 33,1 % in 1960. Het procentuele aandeel van Australië in de aanmeldingen vertoont ongeveer hetzelfde beeld, nl. 31,4 % in 1961 tegen 36,6 % in 1960.

Grafiek/Graph 3

Emigratie naar Australië
Emigration to Australia

Het Nederlands-Australisch migratieverdrag, dat in 1956 voor een periode van vijf jaar werd aangegaan, expireerde op 1 april 1961. Hangende het overleg over de totstandkoming van een nieuwe overeenkomst, welke een bredere opzet zal krijgen, werd besloten het oude verdrag voor de duur van 12 maanden te verlengen.

Tijdens het bezoek dat *Sir Tasman Heyes*, *Secretary* van het *Department of Immigration* te Canberra, in juli 1961 aan Nederland bracht, werd onder meer van gedachten gewisseld over de strekking en inhoud van de nieuwe overeenkomst, welk overleg in september van het verslagjaar te Canberra werd voortgezet. De Regeringscommissaris voor de Emigratie, *Mr. Ir. B. W. Haveman* en de Chef der Directie Algemene Zaken van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Dr. E. O. Baron van Boetzelaer*, namen voor Nederland deel aan dit overleg. Gedurende het verslagjaar had terzake ook interdepartementaal overleg in Nederland plaats.

Demografische situatie

In juni 1961 werd in Australië een volkstelling gehouden. Aangezien de voorlaatste 'census' in juni 1954 plaatsvond, kon een beeld worden verkregen van de bevolkingsgroei gedurende een periode van zeven jaar. De totale bevolking bleek te zijn toegenomen met ruim anderhalf miljoen personen, of wel met 16,9 procent, tot in totaal 10 508 191. Ter vergelijking moge dienen dat in dezelfde periode de bevolking in Nederland toenam met ruim één miljoen ofwel met 9,5 procent.

Het grootste aantal inwoners bezit de staat New South Wales, nl. \pm 4 miljoen. Daarna volgen de Staten Victoria (\pm 3 milj.), Queensland (\pm 1,5 milj.), Zuid-Australië (\pm 1 milj.), West-Australië (\pm 736 000) en Tasmanië met \pm 350 000 inwoners. South Australia vertoonde de sterkste groei (21,5 %), daarna kwam Victoria met 19,5 %.

Wat de immigratie betreft moet worden opgemerkt dat een wisselwerking tussen verschillende factoren de desbetreffende cijfers voor Australië in het verslagjaar nadelig heeft beïnvloed. De zich nog steeds handhavende gunstige economische situatie in Europa en de moeilijke werkgelegenheidssituatie in Australië hebben enerzijds de emigratie naar Australië verminderd en anderzijds het vertrek uit Australië gestimuleerd. Vooral in het tweede halfjaar van 1961 was deze wisselwerking duidelijk merkbaar. Dit heeft ertoe geleid dat het netto-immigratiesaldo in 1961 slechts 68 439 personen bedroeg tegen 92 776 in 1960. Het regeringsstreven om alleen al door middel van immigratie een bevolkingsgroei te bewerkstelligen van 1 % per jaar kon in 1961 dan ook slechts voor twee derde worden gerealiseerd.

Economische toestand

In het jaarverslag over 1960 werd vermeld dat de Australische regering medio november een aantal maatregelen nam teneinde een herstel van het evenwicht in de betalingsbalans te bereiken en de sterk inflatoire druk weg te nemen.

De regering ging ervan uit dat door krediet- en consumptiebeperkende maatregelen zou worden verhinderd dat de economie uit haar krachten zou groeien en de te snelle expansie, met als gevolg een overspannen arbeidsmarkt, zou worden afgeremd. De import zou hierdoor tevens dalen, hetgeen de slinkende deviezenvoorraad ten goede zou komen. De resultaten van deze maatregelen zijn niet onverdeeld gunstig geweest.

In de eerste maanden van het verslagjaar begon de handelsbalans een gunstiger beeld te vertonen. Sinds mei 1961 kon zelfs regelmatig een maandelijks steeds toenemend uitvoeroverschot worden geconstateerd, mede dank zij de later voor exporteurs ingevoerde belastingfaciliteiten. De daling van de deviezenvoorraad kwam niet alleen tot staan, doch veranderde in een stijging tot, aan het einde van het jaar, een bedrag van A.£ 601,7 miljoen. Dit gunstige effect werd echter op de achtergrond gedrongen door een ongunstig begeleidend verschijnsel.

De kredietbeperkende maatregelen hadden de terughoudendheid in het bedrijfsleven zo groot gemaakt, dat niet alleen de over-expansie tot stilstand kwam, doch zelfs een absolute teruggang in de bedrijvigheid ontstond. Hierdoor nam de werkgelegenheid af. Het werkloosheidspercentage, dat eind 1960 nog 0,8 bedroeg, begon de eerste maanden van 1961 geleidelijk te stijgen en beliep in april reeds 2 %. De regering zag zich dan ook genoodzaakt de door haar genomen maatregelen achtereenvolgens ongedaan te maken, hetgeen echter niet kon verhinderen dat de werkloosheid nog verder steeg tot 2,7 % in de maand juli. Eerst in september kwam er enige verbetering in de situatie. De werkloosheid daalde in deze maand tot 2,3 % van de totale beroepsbevolking. De percentages over de laatste maanden van 1961 wezen in de richting van een tot stilstand komen van de teruggang, hoewel van vooruit-

gang toen nog nauwelijks kon worden gesproken. Zoals hierboven reeds werd vermeld, kondigde de regering met ingang van 1 juli een aantal fiscale maatregelen aan om de secundaire industrie te bewegen meer goederen voor de export te fabriceren. Krachtens deze regeling wordt aan ondernemingen een bepaalde belastingreductie gegeven, waarvan de grootte afhankelijk is van de toeneming van de waarde van de export ten opzichte van de basisjaren 1958 en 1959. Deze maatregelen maken deel uit van een omvangrijk *long term* programma met het doel het Australische inkomen uit export de komende vijf jaar met 250 miljoen pond te doen toenemen.

Bij de indiening van de begroting voor 1961/62 werd een aanzienlijke verlaging van de omzetbelasting op een serie huishoudelijke artikelen aangekondigd. Tevens werden de werkloosheidsuitkeringen, de ouderdoms-, invaliditeits- en weduwenpensioenen verhoogd. De regering sprak de hoop uit dat de in de begroting aangekondigde maatregelen, samen met die welke reeds waren doorgevoerd, de economie in voldoende mate zouden stimuleren.

De bestaande onrust over het regeringsbeleid kon echter niet onmiddellijk worden weggenomen, hetgeen duidelijk tot uiting kwam bij de driejaarlijkse federale verkiezingen welke in december van het verslagjaar werden gehouden. De regeringspartijen konden sinds november 1958 in het Lagerhuis beschikken over 77 zetels. Bij de laatstgehouden verkiezingen werd dit aantal teruggebracht tot 62, wat in feite neerkomt op een meerderheid van slechts één zetel.

De Nederlanders in Australië

De in 1961 in Australië aangekomen Nederlandse emigranten hebben zich in de volgende staten gevestigd (de cijfers voor 1960 zijn tussen haakjes geplaatst).

Staat	units in %	personen in %	Austr. bevolking in %
New South Wales	34 (30,5)	30 (27)	38
Victoria	36 (38,5)	37 (38)	28
Queensland	8 (9)	8,5 (9)	14
Zuid-Australië	14 (15,5)	17 (19)	9,5
West-Australië	5 (4)	4 (3)	7
Tasmanië	3 (2,5)	3,5 (4)	3,5

Hoewel er, vergeleken bij voorgaande jaren, een geringe verschuiving valt te constateren ten gunste van New South Wales, blijkt Victoria op de Nederlandse emigrant nog steeds de grootste aantrekkingskracht uit te oefenen. Vergelijking met de totale bevolkingscijfers leert dat Zuid-Australië in relatie tot zijn inwonertal de meeste Nederlanders tot zich trekt. De staat Victoria komt in deze relatie op de tweede plaats.

In het verslagjaar kon uit een voorlopig onderzoek naar de zelfstandige vestiging onder de Nederlandse emigranten in Australië worden geconcludeerd dat Nederlanders met een eigen bedrijf zijn te vinden in de meest uiteenlopende takken van nijverheid en dienstverlening.

Zo zijn in Tasmanië onder de 234 Nederlanders van wie bekend is dat zij voor eigen rekening werken, 39 verschillende soorten bedrijven vertegenwoordigd. Er blijkt wel een voorkeur te bestaan voor bepaalde bedrijven. Over geheel Australië gezien blijkt dat ongeveer 30 % van alle Nederlandse bedrijven tot de bouwnijverheid behoort, 16 % aannemers- en 14 %

schildersbedrijven. Overigens is dit verschijnsel wel verklaarbaar. De snelle natuurlijke bevolkingsaanwas in Australië en de gestimuleerde immigratie verzekeren immers een voortdurende vraag naar woningen en andere daarmee in verband staande voorzieningen. Voorzover de Nederlandse emigranten afkomstig zijn uit de bouwvakken, lag hier voor hen een vruchtbaar terrein braak.

Nederlanders met restaurants, *milkbars* en dergelijke staan op de tweede plaats van de ranglijst. Hiervoor liggen een drietal verklaringsfactoren voor de hand: 1) Australië vertoonde op dit gebied een naar Europese maatstaven opvallende lacune; 2) onder de beroepen van de Nederlandse emigranten naar Australië is de Sector Diensten rijk vertegenwoordigd; 3) onze emigratie naar Australië is voor een belangrijk deel een echte gezinsemigratie en in het restaurantbedrijf kunnen vrouw en oudere kinderen goed meewerken, waardoor sneller financiële resultaten worden geboekt. In Sydney wordt de vestiging in de *mixed-business* (kruidenierswinkel annex *milkbar* of *snackbar*) nog gestimuleerd door het feit dat vele financieringsmaatschappijen uitsluitend geld beschikbaar stellen voor het overnemen van deze soort winkelbedrijven en niet voor de aankoop van woningen. Door de aankoop van een dergelijke zaak verzekert men zich tevens van deugdelijke huisvesting, hetgeen de onderneming voor een Nederlandse emigrant dubbel aantrekkelijk maakt.

Wat de overige bedrijven betreft; in volgorde van belangrijkheid komen dan nog voor: agrarische bedrijven, bakkerijen, *service stations* annex garages, slagerijen, kapperszaken, schoonmaakbedrijven, kippenfarms en expeditiebedrijven.

De werkgelegenheidssituatie in Australië heeft zeker invloed gehad op de Nederlandse emigranten, doch van een kritieke toestand onder de Nederlanders, zoals in een deel der Nederlandse pers werd gesuggereerd, was geen sprake. De actie welke enige Nederlandse bedrijven naar aanleiding van bedoelde persberichten voerden om zogenaamde spijt-emigranten naar Nederland over te brengen, heeft dan ook geen resultaat opgeleverd. De activiteiten welke de emigratie-attaché en zijn medewerkers aan de dag hebben gelegd, hebben er in belangrijke mate toe bijgedragen dat de Nederlandse emigranten gedurende de periode van verminderde werkgelegenheid vrijwel steeds aan het werk konden blijven. De verminderde werkgelegenheid, waardoor tevens de mogelijkheden tot overwerk aanzienlijk geringer werden, heeft echter wél tot gevolg gehad dat vele emigranten niet meer konden voldoen aan hun afbetalingsverplichtingen, welke veelal waren gebaseerd op extra bijverdiensten. De huurkoopmaatschappijen verleenden evenwel in ruime mate uitstel van betalingen.

Jongerenprogramma

De uitzending van jongeren in het kader van het Australië-Jongerenprogramma¹ vond in 1961 voortgang. De ervaringen van de deelnemers zelf als die van de Australische immigratie-autoriteiten, waren zodanig dat het aantal deelnemers kon worden opgevoerd. In 1961 vertrokken in februari en september twee groepen van resp. 17 en 28 deelnemers. Bij de plaatsing in het normale arbeidsproces, welke door de Nederlandse emigratie-attaché te Canberra in samenwerking met verschillende Australische organisaties werd geregeld, werden geen moeilijkheden ondervonden. In enkele gevallen bleek het echter niet mogelijk directe plaatsing in het eigen beroep te verzorgen, doch voor betrokkenen vormde dit geen bezwaar.

¹ Zie 'Emigratie 1960'; blz. 64 e.v.

Ongetwijfeld heeft de niet onbelangrijke publiciteit van de zijde van radio, isie en pers telev in Australië bij aankomst van de groepen er toe bijgedragen de plaatsingen vlot te doen verlopen. De aangeboden aanvangssalarissen waren in alle gevallen hoger dan het in uitzicht gestelde bedrag ad A£ 12 à A£ 13 met een maximum van A£ 24 per week, zodat reservering van de retourpassage door middel van de opgelegde spaarplicht steeds in de hiervoor gestelde tijd van 1 jaar kon worden verwezenlijkt. In de opzet van het programma werden geen wijzigingen doorgevoerd. Met het *Department of Immigration* werden besprekingen gevoerd om de definitieve emigratie van teruggekeerden in de bestaande schema's in te passen. Het aantal teruggekeerden was in 1961 echter nog zeer gering daar de meeste deelnemers gebruik maakten van de gelegenheid hun tijdelijk verblijf in Australië met één jaar te verlengen. Aan een aantal deelnemers, waarvoor in verband met de inmiddels verworven positie of anderszins terugkeer naar Nederland bezwaarlijk zou zijn, werd bovendien toestemming verleend zich direct blijvend in Australië te vestigen.

In de op 16 september 1961 uitgezonden groep werden bij wijze van proef een vijftal jonge vrouwen opgenomen. De belangstelling van deze zijde bleek met 20 aanmeldingen bevredigend. Teneinde ook voor de jonge vrouwen eenzelfde financiële opzet als voor de jongemannen mogelijk te maken, werd na uitvoerig overleg met de Australische autoriteiten slechts uitzending van steno-typistes, verkoopsters en onderwijzeressen verantwoord geacht. Voor allen werd bovendien de eis van een zeer goede kennis van de Engelse taal gesteld. De groep bestond dan ook uit 2 steno-typistes, 2 onderwijzeressen en 1 secretaresse. Drie deelnemers beschikten over familie-relaties, zodat voor hen een extra zekerheid in de opvang aanwezig was. Aan de voorbereiding werd door de maatschappelijke emigratie-organisaties extra aandacht besteed.

Bij de plaatsing bleek dat, ondanks een behoorlijke taalkennis, directe tewerkstelling in het eigen beroep niet altijd mogelijk was. Ten einde de noodzakelijke aanpassing op een voor betrokkene zo prettig mogelijke wijze te bereiken, verdiende tijdelijke plaatsing als hulp in de huishouding de voorkeur. De hoogte van de beloning die in dit geval A£ 30 à A£ 35 per maand bedroeg, bracht de financiële opzet van het programma niet in gevaar. De proef met de uitzending van jonge vrouwen, waarvan enigen reeds zeer enthousiast reageerden, kan als volledig geslaagd worden beschouwd.

In 1961 wisselden enkele emigratie-ambtenaren van standplaats. De heer *J. K. V. Maassen*, emigratie-ambtenaar te Hobart, wisselde van standplaats met de heer *J. Teekens* te Adelaide. De assistent emigratie-ambtenaar te Perth, de heer *P. G. Eerdmans*, werd overgeplaatst naar Canberra, vanwaar de assistent-emigratie-ambtenaar, de heer *A. M. Leroi*, vertrok naar Wellington.

Summary

4 210 persons emigrated to Australia in 1961. This figure represents 29,7% of the total emigration from the Netherlands. Victoria still attracts the largest numbers. 36,2% of all emigrated Dutch families settled there. New South Wales followed with 34,4%.

30% of all firms established in Australia by Dutch migrants are connected with the building trade.

45 young people took part in the 'Young Dutch Program' in 1961.

LATIJS AMERIKA

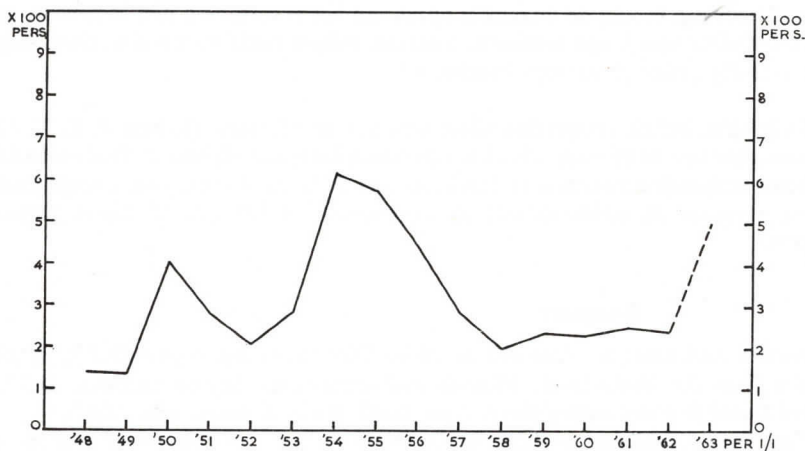
Door bemiddeling van de Nederlandse Emigratiedienst vertrokken in 1961 274 personen naar Latijns Amerika: 239 vestigden zich in Brazilië en de overigen in Argentinië, Bolivia, Chili, Columbia, Panama en Venezuela. Ook dit jaar lag het zwaartepunt dus weer bij Brazilië.

BRAZILIË

Voor Brazilië was de ambtsaanvaarding van President *Janio Quadros* ultimo januari een belangrijk moment, daar zeer velen in en buiten Brazilië van zijn bewind het economisch herstel van het land verwachtten. Zijn maatregelen tot sanering van de financiële situatie wekten in het buitenland vertrouwen. De zeer persoonlijke koers van de president op het gebied van de binnen- en buitenlandse politiek liet echter niet na hem talrijke tegenstanders te bezorgen. Op 25 augustus trad de heer *Quadros* onverwacht als president af. Nadat een wijziging van de bevoegdheden van de president in de Grondwet een burgeroorlog had voorkomen, kon Vice-president *Joao Goulart* het bewind aanvaarden. De financiële situatie van het land was inmiddels zorgelijker dan ooit en de kosten van levensonderhoud bleven onrustbarend stijgen. Een algehele loonsverhoging van 40 % kon hieraan slechts gedeeltelijk en vooral slechts tijdelijk tegemoet komen. Sommige maatregelen van *Quadros* werden ongedaan gemaakt, in het bijzonder op monetair gebied. Andere bleven gehandhaafd of werden door het nieuwe bewind voltooid, waaronder uit migratie-oogpunt van belang zijn enkele sociale voorzieningen en de verruiming van de invoer van immigrantenbagage.

Grafiek/Graph 4

Emigratie naar Brazilië
Emigration to Brazil

De industriële ontwikkeling duurde onverminderd voort, waarbij de staat *São Paulo* onbetwist aan de kop bleef. Daarnaast werd in toenemende mate een streven merkbaar de achterstand in de agrarische sector in te lopen.

Politiek, economisch en sociaal zeer belangrijk zijn de ontwikkelingsplannen voor het noord-

MULTILATERALE SAMENWERKING

Intergouvernementele Commissie voor Europese Migratie (ICEM)

In de voorafgaande jaren was het allengs duidelijk geworden dat structuur, werkwijze en financiering van *ICEM* niet geheel meer pasten bij de sinds de oprichting van de Commissie in 1951 sterk veranderde omstandigheden in Europa en bij de behoeften van de in ontwikkeling zijnde landen in Latijns-Amerika. In het jaar 1961 werd de noodzakelijk geworden aanpassing op gang gebracht.

In de voorjaarszittingen van het Uitvoerend Comité en van de Raad had een principiële gedachtenwisseling plaats over deze kwestie. De Latijns-Amerikaanse landen drongen er daarbij op aan dat *ICEM* op korte termijn sterker aandacht zou gaan schenken aan in die landen bestaande behoefte aan gekwalificeerde arbeiders. Deze wensen ondervonden een grote mate van steun in het Uitvoerend Comité en in de Raad, waarbij tot uiting kwam dat de tot zover door *ICEM* verleende technische hulp in de toekomst meer zou moeten worden gericht op lang zicht en opgenomen in een bredere algemene *planning*. De nadere uitwerking van deze gedachten werd door de Raad toevertrouwd aan een werkgroep, bestaande uit afgevaardigden van Australië, Brazilië, Canada, Italië, Nederland en de Verenigde Staten, welke in september in Washington bijeenkwam. De bespreking van het rapport van deze werkgroep in de najaarszitting leidde tot de aanneming van een resolutie, waarbij de Raad besloot:

- a. de voortdurende belangstelling van de Commissie voor de emigratie van vluchtelingen die haar diensten nodig hebben, opnieuw te bevestigen;
- b. zonder de andere activiteiten van de Commissie, zoals het vervoeren van nationale migranten en vluchtelingen tekort te doen, doeltreffender hulp te bieden aan de Latijns-Amerikaanse landen bij het opbouwen van de infrastructuur en werkmethoden die hen in staat zullen stellen om gelijkelijk en selectief te delen in de stroom van migratie uit Europa;
- c. de suggestie van de werkgroep over te nemen om mogelijkheden te zoeken en te exploreren voor het verlenen van doeltreffende diensten aan de agrarische sector van de economie van de Latijns-Amerikaanse landen;
- d. de Directeur van *ICEM* te verzoeken de mogelijkheid van groepsvestiging, waaraan

geschoolde agrarische immigranten naast de nationale agrarische werkers van de Latijns-Amerikaanse landen kunnen deelnemen, te onderzoeken en te ontwikkelen, onder gelijktijdige aanwending van alle mogelijkheden om de Latijns-Amerikaanse landen bij te staan bij het verkrijgen van de benodigde industriële immigranten-arbeiders;

e. de Directeur van ICEM te verzoeken het in het rapport van de werkgroep vervatte voorstel inzake de oprichting van een semi-zelfstandig financieringsinstituut of -fonds met het doel de politieke, transfer- en koersrisico's van langlopende leningen ten behoeve van groepsvestigingsprojecten te verzekeren, in overleg met competente internationale kredietinstellingen aan een diepgaand onderzoek te onderwerpen en in de volgende zitting van de Raad een voorstel aangaande een oprichting van een dergelijk instituut of fonds te presenteren waarin de doeleinden, functies, werkmethoden, mogelijke kapitaalbronnen en de organieke verhouding van het fonds tot ICEM worden uiteengezet;

f. ICEM's functie als orgaan van de gezamenlijke ledenregeringen op het gebied van de migratie opnieuw te bevestigen en het Uitvoerend Comité en de Directeur te verzoeken aan de Raad voorstellen te doen om het werk van alle geledingen van de Commissie meer doelgericht en effectief te maken.

Financiering Emigrantenvervoer

Min of meer los van deze ontwikkeling werden in 1961 verschillende stappen gedaan op de weg naar een beter systeem van financiering van ICEM's activiteiten. Zo kondigden de regeringen van Australië en Nieuw-Zeeland aan dat zij niet langer bezwaar hadden tegen het terugvorderen van een deel van de door immigranten genoten subsidie nadat de betrokkenen zich in die landen zouden hebben gevestigd. Dit moet beschouwd worden als een reactie op de aankondiging van de zijde der Verenigde Staten dat ICEM er niet op zal kunnen rekenen dat genoemd land in 1962 nog zou bijdragen aan de kosten van het vervoer van migranten – geen vluchtelingen zijnde – onder auspiciën van ICEM van en naar welvarende landen. De regeringen van verscheidene 'zendinge' landen – waaronder Nederland – overwogen zich bij het Australische/Nieuwzeelandse standpunt aan te sluiten, zodat de desbetreffende regelingen in ICEM-verband zouden kunnen worden getroffen. Al kon dit – mede als gevolg van de in de beide Kamers der Staten Generaal plaats gevonden bespreking van dit punt – niet worden verwezenlijkt, toch was deze ontwikkeling de inleiding tot de in 1962 tot stand gekomen, over het algemeen bevredigende regeling van de financiering van het emigrantenvervoer.

In september 1961 trad *Mr. Marcus Daly* af als Directeur van ICEM en in oktober werd de Nederlandse Regeringscommissaris voor de Emigratie, *Mr. Ir. B. W. Haveman*, die een belangrijk aandeel had gehad in het uitzetten van de nieuwe koers, tot Directeur benoemd. In mei trad de regering van het Verenigd Koninkrijk van Groot Brittannië en Noord Ierland als lid tot de Commissie toe, terwijl de regering van Zweden per 31 december ophield lid te zijn.

Op 1 januari 1962 was het ledental dus gelijk aan dat per 1 januari 1961, namelijk 29. De Europese Economische Gemeenschap alsmede de regering van Japan werden in het verslagjaar op hun verzoek uitgenodigd zich in de vergaderingen van de Raad door een waarnemer te doen vertegenwoordigen.

De vervoersactiviteiten van ICEM werden in het verslagjaar op de gebruikelijke wijze voortgezet, zij het op een iets lager niveau dan in de voorafgaande jaren. Dit moet worden toegeschreven aan de grote welvaart en de nog steeds gespannen arbeidsmarkt in de meeste Europese landen enerzijds en aan een lichte recessie in enkele ontvangende landen – met name Australië – anderzijds. In totaal vervoerde ICEM in 1961 87 167 migranten, te verdelen in 48 445 ‚nationale‘ migranten (waarvan 10 417 uit Nederland) en 38 722 vluchtelingen (30 uit Nederland). Genoemd totaal ligt 13 % beneden het cijfer van 1960. Deze daling ligt geheel in de sfeer van de ‚nationale‘ migranten; het aantal vervoerde vluchtelingen was in 1961 zelfs omstreeks 1 100 hoger dan in 1960.

In de kosten van het vervoer van de bovengenoemde 10 417 Nederlandse emigranten droeg ICEM uit eigen middelen f 2 045 234 bij. Dat dit bedrag minder is dan de helft van dat van 1960 moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan de daling van het emigrantenvervoer van Nederland naar Australië. De van ICEM ontvangen bijdrage voor anderzortige migratie-activiteiten bedroeg in 1961 ongeveer f 430 000. Vervolgens verstrekke ICEM - daartoe in staat gesteld door de regering van de Verenigde Staten - in 1961 een in cruzeiros terug te betalen lening aan de nieuw opgerichte Immigratie- en Kolonisatiecoöperatie Holambra II in Brazilië, ten bedrage van U.S. \$ 1 250 000. Deze lening is bestemd voor de uitbreiding van de bestaande landbouwkolonie Holambra I met omstreeks 900 Nederlandse gezinnen, te verwezenlijken in omstreeks acht jaar.

Ook in het verslagjaar werden te Genève twee zittingen gehouden van de Raad van ICEM, beide malen voorafgegaan door een zitting van het Uitvoerend Comité. De Subcommissie voor de Begroting en de Financiën, waarvan Nederland in het verslagjaar lid was, vergaderde ook twee maal: in april te 's-Gravenhage en in september te Washington. Bij de jaarlijkse verkiezing van de leden van het Uitvoerend Comité en van de evengenoemde Subcommissie, welke verkiezing plaats vond in de najaarszitting van de Raad, werd Nederland - in overeenstemming met het aangenomen systeem van roulering van functies - gekozen als één van de negen leden van het Uitvoerend Comité en niet herkozen als lid van de Subcommissie. Het lid van de Nederlandse delegatie *Dr. E. O. Baron van Boetzelaer* werd benoemd tot vice-voorzitter van het Uitvoerend Comité voor het zittingsjaar najaar 1961 - najaar 1962.

Summary

In 1961 ICEM began concentrating its attention more on the need for qualified workers in the Latin American countries. The Director was requested to examine the possibilities for agricultural and industrial group settlements and to work out a suggestion for the establishment of a semi-independent financing institute.

The United States delegation announced that ICEM would not be able to count on the United States continuing in 1962 to contribute to the costs of transport of migrants - other than refugees - to and from prosperous countries. A start was made with the adaptation of the financing of migrant transport to the situation that could be expected in 1962.

Mr. Marcus Daly resigned from the directorship and Mr. B. W. Haveman was appointed as his successor.

ICEM contributed 2,5 million guilders toward the costs of various Netherlands emigration activities. In addition, ICEM furnished a loan of 1,25 million dollars to the Immigration and Colonization Co-operative ‚Holambra‘ in Brazil. This loan is destined for the extension of the agricultural settlement by roughly 900 Netherlands families.

Hoofdstuk III - Kenmerken van de Nederlandse emigrant

Op 10 november 1961 promoveerde te Utrecht bij *Prof. Dr. Sj. Groenman*, op een proefschrift getiteld 'Kenmerken van de Nederlandse emigrant' de heer *R. Wentholt*. De desbetreffende studie was verricht in opdracht van de Regeringscommissaris voor de Emigratie en stond onder directe leiding van *Dr. G. Beijer*, secretaris van de *Research Group for European Migration Problems*. Wetenschappelijke medeverantwoordelijkheid voor dit onderzoek werd voorts gedragen door *Prof. Dr. H. C. J. Duyker* te Amsterdam en *Prof. Dr. E. W. Hofstee* te Wageningen. Financiële steun voor het project was verleend door ICEM te Genève.

De studie kan niet geïsoleerd worden gezien van twee voorafgaande onderzoeken met betrekking tot de Nederlandse emigrant.

In het eerste onderzoek werd een aantal waardevolle gegevens verzameld maar was de analyse van de beweegredenen die tot emigratie leiden beperkt tot de door emigranten zelf opgegeven motieven, daar het onderzoeksmateriaal bestond uit de antwoorden op een enquête van een steekproef van de omstreeks 1956 vertrokken emigranten.¹

In het tweede onderzoek werd het inzicht in de Nederlandse emigrant verder verdiept door een statistische vergelijking van de antwoorden op vragen gegeven door emigranten en door niet-emigranten, waarbij tevens een vruchtbaar onderscheid kon worden aangebracht tussen emigratiegezinde niet-emigranten en niet-emigratiegezinde niet-emigranten.² Deze twee onderzoeken gaven al een eerste inzicht in de achtergronden van de Nederlandse emigratie van de laatste jaren. Om in dit opzicht verder te kunnen gaan dan met directe enquêtes mogelijk is, werd besloten om naast de eerste twee onderzoeken een derde onderzoek te verrichten naar de achtergronden van een aantal emigranten uit de oorspronkelijke enquête. Het doel dat met deze meer kwalitatieve benadering voor ogen stond was om:

- a. aanvullende gegevens en nader inzicht te krijgen omtrent de beweegredenen die tot emigratie leiden;
- b. de persoonlijke achtergronden en omstandigheden van emigranten te leren kennen;
- c. verschillende kenmerken van emigranten te onderkennen en tot een typologie van emigrantentypen te komen.

Bij gebrek aan diepgaande en langdurige *case-studies* van emigranten in-spé in hun omgeving, voorafgaand aan hun vertrek uit Nederland, vereiste deze doelstelling dat een onderzoek werd gedaan in de onmiddellijke omgeving van de emigranten na hun vertrek,

¹ Zie: 'De Gaande Man', gronden van de emigratiebeslissing. Rapport naar aanleiding van een onderzoek verricht in opdracht van de Regeringscommissaris voor de Emigratie, met een inleiding door Sj. Groenman. 's-Gravenhage, 1958; en

N. H. Frijda, 'Emigranten-Niet-emigranten'. Rapport naar aanleiding van twee onderzoeken verricht door de werkgroep tot bestudering van Europese migratieproblemen (REMP) in opdracht van de Regeringscommissaris voor de Emigratie. 's-Gravenhage, 1960. Deel I: 'Kwantitatieve analyse van een onderzoek naar de motieven van een groep emigranten'.

² N. H. Frijda, 'Emigranten-Niet-emigranten'. Deel II: 'Verslag van een vergelijking van emigranten en niet-emigranten door middel van een enquête'.

waarbij relaties uit die omgeving intensief over hen werden geïnterviewd. Aan de interviewers werd opdracht gegeven zorg te dragen dat als informanten over een emigrant werden benaderd: naaste familieleden, buren, werkgevers en zo mogelijk andere contactpersonen van wie een redelijke mate van kennis van en informatie over de emigrant te verwachten was. In deze laatste categorie vielen onderwijzer en predikant of pastoor, collega's, vrienden, kennissen, huisarts, een enkele keer vertegenwoordigers van instanties die in de loop van het onderzoek voor een bepaald aspect van het leven van de emigrant van belang bleken en dan eveneens werden geïnterviewd.

Op deze wijze werd een beeld verkregen van de emigrant in zijn meer intieme, zijn sociale en zijn werk-aspecten, terwijl de (onvermijdelijk) subjectieve belichting door het ene soort informant kon worden gerelativeerd met de belichtingen van andere informanten. De interviewers waren voordat zij op pad gingen geïnstrueerd om vooral informatie te krijgen over de persoonlijke kwaliteiten en karakteristieken van de emigrant, zijn problemen en verhoudingen met anderen, de kenmerken van zijn milieu en van zijn directe interpersoonlijke omgeving in het bijzonder, zijn gezins- en familie-omstandigheden, zijn *standing* in de buurt en op het werk en zijn levenshouding in het algemeen. De interviews werden qua vorm geheel vrij gehouden, zodat zich langdurige gesprekken konden inspinnen waarbij de informant de emigrant op natuurlijke wijze en geleidelijk aan uit de doeken kon doen. Het onderzoek betrof een 222-tal emigranten uit de oorspronkelijke enquête van 1 209 Nederlandse mannelijke alleenstaanden en gezinshoofden onder de 60 jaar, die van eind 1955 af tot en met het einde van 1956 uit Nederland zijn geëmigreerd. (De resultaten van deze enquête werden gepubliceerd in de rapporten 'De Gaande Man' en 'Emigranten - Niet-emigranten'.) Een zekere mate van representativiteit voor de mannelijke emigranten onder de 60 jaar die omstreeks 1955/1956 zijn geëmigreerd bleek ook voor dit aantal van 222 te gelden. Met echter het voorbehoud dat agrariërs, plattelanders, Gereformeerden en emigranten uit het Noorden des lands oververtegenwoordigd zijn. Men bedenke voorts dat bij een relatief klein *sample* dat in een aantal kleinere groepen uiteenvalt, aan percentages geen absolute waarde moet worden gehecht en dat het hier niet gaat om de representativiteit van getallen maar om de representativiteit van tendenties en patronen.

Gezien het feit dat vele uitkomsten van het onderzoek van *Dr. Wentholt* niet slechts wetenschappelijke, doch ook praktische betekenis bezitten, leek het wenselijk aan een beknopte samenvatting hiervan in dit jaarboek een plaats in te ruimen. Bij lezing van dit hoofdstuk dient men evenwel te bedenken dat een drastische besnoeiing als hier toegepast de *wetenschappelijke* waarde der gegevens onmogelijk geheel intact kon laten. De lezer die van de oorspronkelijke tekst kennis wil nemen, zij verwezen naar het rapport 'Kenmerken van de Nederlandse emigrant' zoals dit als nr. 3 van de serie 'Studies over de Nederlandse emigratie' bij het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf te 's-Gravenhage is verschenen.

Persoonlijkheidskenmerken

Het gemiddelde intelligentiepeil van de emigrantengroep is goed, gezien tegen de achtergrond van de milieus waaruit zij voortkomen. Qua aanleg en gerichtheid van belangstelling komen emigranten met kunstzinnige of emigranten met theoretisch-intellectuele begaafdheid weinig voor. Praktisch aangelegde, handige emigranten komen daarentegen veelvuldig voor. Uitgesproken onhandigheid is zeldzaam. Een behoorlijke mate van vakbekwaamheid is kenmerkend voor de emigrantengroep, vergeleken met de milieus waaruit zij stammen. Uitgesproken onbekwamen en in hun werk mislukten vormen een zeer klein percentage van de emigranten. Positieve werkijsver is eveneens kenmerkend voor de emigrantengroep.

Bijna alle emigranten met één of meer negatieve bekwaamheden emigreerden voornamelijk onder de invloed van anderen. Dit wil, gezien de nog volgende bevindingen, niet zeggen dat onder invloed van anderen emigrerende wellicht gemiddeld van een lager bekwaamheidsgehalte zouden zijn dan minder onder invloed van anderen emigrerende. Het lijkt er wel op te duiden dat mannelijke gezinshoofden en alleenstaanden met negatieve bekwaamheden zeer zelden tot emigratie overgaan en dat er bijzondere en combinaties van omstandigheden nodig zijn vóór dit zeldzame type emigrant ontstaat.

Emigranten die in optreden en voorkomen bekend staan als plezierig, sympathiek, flink, fris of vitaal, domineren de groep. Dit duidt mogelijkerwijze op de volgende omstandigheden:

- a. dit type komt in Nederland veelvuldig voor, trekken ervan horen tot een cultureel grondpatroon;
- b. er is bij de Nederlandse bevolkingsgroepen waaruit de emigrantenstroom hoofdzakelijk wordt getrokken – nl. de jeugdigen en de *lowermiddle* milieus – een aanzienlijk reservoir van dit type aanwezig;
- c. de emigratie betreft zijn recruten in sterke mate uit dit reservoir.

Wat betreft meer fundamentele karaktertrekken komen zeer verschillende typen voor die in drie hoofdgroepen zijn te verdelen, waarbij de uitgesproken dynamische typen de meerderheid vormen (58,5%), de meer dociele typen een minderheid van nog 26% en labiele karaktertypen 15,5%. Ook qua temperament werd een aantal zeer verschillende typen waargenomen. De in verband met de emigratiesituatie min of meer problematisch geachte temperaments-typen omvatten ook nog 24%. (Aangezien deze typologie geheel onafhankelijk is van de karakter-typologie betekent dit niet dat dit allen dezelfde emigranten zijn als de qua karakter problematischen).

Qua persoonlijkheidsgerichtheid blijkt een minder percentage dan men na de analyse van de karakterstructuur zou verwachten, een (tot aan de emigratie toe) doelgerichte persoonlijkheidsstructuur te bezitten: nl. 28%. In totaal staat weliswaar bij 67% sterke zelfbevestigingsdrang en vitaliteit op de voorgrond, doch de meerderheid van dit percentage vertoont in plaats van doelgerichtheid een meer diffuse avontuurlijke gerichtheid of zelfs uitgesproken rusteloosheid. In de totale groep werden niet meer dan 3 emigranten aangetroffen die een zekere geestelijke leidersfunctie in hun Nederlandse omgeving leken te dragen.

Combinatie van alle geanalyseerde persoonlijke (bekwaamheids- en persoonlijkheids-) kenmerken – in de typologieën intelligentie, aptituden, vakbekwaamheid, werkvijver, impact, karakter, temperament en gerichtheid – leert dat emigranten met één of meer geconstateerde problematische kenmerken (de zgn. problematische persoonlijkheidsconstellaties) zich beperken tot 39% van de groep. 55% vertoont wel uitgesproken gunstig geachte maar geen problematische kenmerken. De gunstige persoonlijkheidsconstellaties zijn in hogere mate kenmerkend voor de jongere emigranten (t/m 30 jaar) dan voor de oudere.

Qua combinaties van persoonlijke kenmerken blijkt het meest karakteristieke type emigrant een type te zijn dat de volgende trekken vertoont: intelligent; goed vakman; harde werker; positieve impact; qua karakter ,energiek en ondernemend'; qua temperament ,vlot, open, opgewekt' of ,spontaan, warm, impulsief'; qua gerichtheid ,doelgericht, inner-directed' of ,avontuurlijk, expansief'. Dit alles steeds gezien in het kader van wat als normaal geldt in de eigen samenleving van de emigrant. In deze zuivere grondvorm omvat het reeds 22% van de groep. Tezamen met sterk naar deze vorm toe tenderende en slechts op één punt afwijkende patronen omvat het 48% van het totaal.

Sociaal-economische kenmerken

De agrarische beroepensector valt wat betreft persoonlijkheidsconstellaties in duidelijke typen uiteen. Voor de boerenzoons onder de emigranten is de allergunstigste persoonlijkheidsconstellatie (alleen maar gunstige kenmerken, geen problematische en ook geen middelmatige, kenmerkend. De weinige emigrerende boeren (zelfstandig agrarisch bedrijfshoofd in Nederland) vallen echter grotendeels onder de problematische persoonlijkheidsconstellaties.

De emigranten die in Nederland de beroepen met het relatief hoogste sociale aanzien uitoefenden, steken qua persoonlijkheidsconstellaties duidelijk boven het gemiddelde uit. Een sociale rangschikking van de uitgeoefende beroepen laat zien dat het hier niet zozeer een arbeidersmigratie betreft alswel een migratie van de lagere middengroepen en de beter gesitueerde arbeidersgroepen gezamenlijk. Qua milieu van herkomst is 66,5 % van de groep afkomstig uit milieus gekenmerkt door een kleinburgerlijke levensstijl, 21,5 % uit de meer proletarische milieus en 12 % uit de zgn. intellectuele milieus.

In Nederland ondergane sociale daling komt bij 14,5 % van de emigranten voor. Veelvuldig blijkt sociale daling echter alleen voor te komen bij de groep emigranten afkomstig uit de zgn. intellectuele milieus en bij een aantal vrouwen van emigranten. Voor de gemiddelde emigrant is ondergane sociale daling niet typisch. Bij 60 % van de emigranten spelen gevoelde specifieke sociale problemen een rol. Hierbij komt sociale mobiliteitsproblematiek wel veelvuldig voor: hetzij in de vorm van gefrustreerde sociale stijging, hetzij in de vorm van statusverlies of dalingsangst bij ouderen of van statusdruk op jongeren.

Problematische financiële omstandigheden in Nederland beperken zich tot 34 % van de groep. Echte armoede kwam slechts bij 2 % voor. Bij 66 % konden geen financiële moeilijkheden van enigerlei aard worden geconstateerd; 10,5 % verkeerde zelfs in uitgesproken gunstige financiële omstandigheden. Van de reeds geruime tijd gehuwden (gezinnen met kinderen) was echter ruim de helft wel onderhevig aan problematische financiële omstandigheden van objectieve of subjectieve aard.

Relatie-kenmerken

Voor tweederde van de emigrantengroep hebben de aanwezigheid en berichten van relaties in het immigratieland bij de totstandkoming van het besluit tot emigratie een zekere rol gespeeld. Van deze relaties waren weer 78 % familieleden. Van alle emigranten werd 43 % door eerder geëmigreerde relaties in het immigratieland opgevangen.

De opgevangen emigranten vertonen gemiddeld gunstiger persoonlijkheidsconstellaties dan de niet opgevangen emigranten. Generaliserend leidt dit tot de conclusie dat er geen reden is aan te nemen dat mensen wie het emigreren makkelijker wordt gemaakt door de 'opvang'-mogelijkheden, qua persoonlijkheidsconstellatie emigranten zijn van minder gehalte.

Kenmerkend voor 79 % van de reeds geruime tijd gehuwde emigranten zijn een goed gezinsleven en uitgesproken hechte *gezinsbanden*. Bij slechts 4 % van de gezinnen werd een uitgesproken problematisch gezinsleven geconstateerd. Hechte *familiebanden* zijn echter weinig kenmerkend voor de emigrantengroep; zij werden slechts bij een minderheid van 19 % aangetroffen. Uitgesproken negatieve familiebanden komen voor bij 18 %. Voor de meerderheid van 63 % schijnen de familiebanden geen belangrijke rol te spelen en noch als emigratiebevorderende noch als weerhoudende factor van grote betekenis te zijn.

Het merendeel van de jongere emigranten met hechte familiebanden werd door familieleden in het immigratieland opgevangen. De opvang door familie lijkt voor deze jonge-

lieden een belangrijke factor in het emigratieproces te zijn. De oudere emigranten met hechte familiebanden emigreerden daarentegen zelden in het kader van een familie-opvang. Bij 29 % van de emigranten werden problematische ouderlijk-huis-achtergronden geconstateerd (psychisch disharmonische, minder gezonde of verstoorde ouder-kind relaties).

De emigranten bij wie sterke *culturele verankering* werd geconstateerd, vormen slechts 11,5 % van de totale groep, maar blijken qua persoonlijkheidsconstellatie aanzienlijk boven het gemiddelde uit te steken. Bij 35,5 % van de groep werd negatieve culturele verankering geconstateerd. Negatieve culturele verankering lijkt tot de meer belangrijke tot emigratie disponerende factoren van de groep emigranten te behoren. De meest frequent voorkomende situaties van een de culturele bindingen verzwakkende aard bestaan uit het opdoen van buitenlandse ervaringen (van meer dan kortstondige, oppervlakkige aard). Daarnaast spelen ook ontwortelende situaties met een psychologische achtergrond een belangrijke rol. Vooral in combinatie met buitenlandse ervaringen blijken situaties van deze aard als cultureel negativerende factor krachtig. 40,5 % van de groep geeft blijk van een zekere mate van cultureel onbehagen. De bezwaren tegen het Nederlandse culturele klimaat richtten zich vooral tegen de 'benauwde sfeer' en het gevoel dat in Nederland te veel belemmeringen worden opgelegd voor een vrije levensontplooiing.

Beschouwt men het optreden van meer dan twee van de volgende kenmerken: niet uitgesproken goed gezinsleven, problematische familiebanden, problematische ouderlijk-huis-achtergronden, problematische groepsbanden en problematische culturele verankering, als indicatief voor het optreden van een interpersoonlijke contactstoornis bij de emigrant, dan blijken verstoorde relatie patronen zich voor te doen bij 9 % van de emigrantengroep. Bij nogmaals 19 % werden twee van deze kenmerken geconstateerd; d.w.z. lijkt zich een tendens in de richting van verstoorde relatie patronen voor te doen.

De behoeftenstructuur

Zorg om de toekomst van de kinderen is geen belangrijke factor in de emigratie-dynamiek van de emigranten. Bij 9,5 % van de gezinnen met kinderen speelt dit kenmerk een rol. De meest frequent voorkomende concrete verlangens waarvan men de vervulling door middel van de emigratie hoopt te verwezenlijken, zijn: het verlangen naar zelfstandige beroepsuitoefening (een eigen bedrijf), dit werd bij 20,5 % van de groep gesignaleerd; het vooruitzicht zonder uitstel zijn trouwplannen te kunnen verwezenlijken (13,5 %); het verlangen om te ontkomen aan een onsympathieke werkkring (13 %); het verlangen naar een meer landelijke levenswijze (10 %); de hinder van een gebrekkige huisvestingssituatie in Nederland (9,5 %).

Van de in het kader van de emigratie-situatie optredende onbevredigde behoeften van algemene aard werden verlangens naar economische verbetering geconstateerd bij 62,5 % van de groep. De economische factor blijkt belangrijker te zijn voor het begrip van de emigratie-dynamiek dan men uit een overweging van financiële omstandigheden alleen zou afleiden. (Problematische financiële omstandigheden in Nederland beperkten zich tot 34 %). Bij 37,5 % van de groep konden geen behoeften of omstandigheden worden geconstateerd die er op wijzen dat het economische motief een rol in hun emigratie-dynamiek heeft gespeeld. Sterke behoeften aan sociale vooruitgang als motief voor de emigratie komen voor bij 39,5 % van de emigranten. Sterke behoeften waarbij het streven naar meer *Lebensraum* en naar grotere vrijheid voor persoonlijkheidsexpansie op de voorgrond staat, werden ge-

constateerd bij 51 % van de emigranten. Bij 19,5 % kwamen geprononceerde algemene behoeften aan een rustig, harmonisch leven of aan affectie en hechte banden voor; behoeften aan het herstellen van een mislukt leven of aan bevrijding van psychische druk en spanningen bij 6 %.

Uit de combinatie-patronen van de in het emigratie-kader actieve behoeften en verlangens blijkt dat er van de behoeftenstructuren een cumulatieve werking ten voordele van het emigratie-besluit uitgaat. Op zichzelf staand beduiden alleen de behoeften aan een rustig, harmonisch leven en aan affectie en warmte een contra-indicatie voor de emigratie. Voor het begrip van de emigratie-dynamiek moeten zij worden gezien in combinatie met andere optredende behoeften en omstandigheden. Zij worden of gecompenseerd door andere behoeften die wel ten voordele van de emigratie ageren, of zij worden dit zelf vanwege het kader en de situatie waarin zij geplaatst zijn.

Motivatie-structuren

Een indeling van de migranten in motivatie-categorieën, waarbij de relatieve zwaarte van de in het migratie-proces werkzame factoren tegen elkaar wordt afgewogen en de hoofdaccenten van de migratie-structuur worden geschat, resulteert in de volgende categorieën (in volgorde van aflopende frequentie):

Volgmigratie, waartoe alle motivatie-structuren worden gerekend waarop, wat de overige aanwezige factoren ook zijn, het stempel van de uitgesproken volgmigratie drukt (25 %). *Vrijheidsdrang*, waarbij de motivatie-structuren overwegend worden gekenmerkt door het zoeken naar een ruimer levensniveau met meer mogelijkheden voor onbelemmerde persoonlijkheidsexpansie, zelfexpressie, zelfontplooiing (17 %).

Initiatief en stootkracht vrouw, waarbij het hoofdmoment van de emigratie meer dan bij de emigrant ligt bij zijn echtgenote; het initiatief tot de emigratie is van haar uitgegaan en zij is grotendeels verantwoordelijk voor het besluit en de uitvoering van het plan (20 % van de gehuwde emigranten).

Economische en andere factoren, waarbij in combinatie met andere factoren vooral het economisch motief tot de belangrijkste stimulansen ten voordele van de emigratie behoort (13,5 %).

Sociale en andere factoren, waarbij in combinatie met andere factoren vooral de behoefte aan sociaal aanzien en sociale stijging tot de belangrijkste drijfveren behoort (11,5 %).

Agrarische migratie, waarbij de migratie in het teken staat van de roeping om de in Nederland gefrustreerde maar sterk geambieerde levensrol van zelfstandige agrariër te kunnen vervullen (9 %).

Psychogene problematiek overheerst, waarbij de emigratie-situatie het resultaat lijkt te zijn van problemen van psychische aard (7,5 %).

Verlossing van verantwoordelijkheden, waarbij de motivatie-structuur wordt beheerst door de verwachting dat de in Nederland verplichte, maar onbevredigend of te zwaar gebleken levensrol door middel van de emigratie kan worden weggelegd zonder dat hiervan sociale en economische verpaupering het gevolg zullen zijn (4 %).

Combinatie groot aantal factoren, waarbij een dusdanige combinatie en accumulatie van factoren optreedt dat plaatsing in één van de andere categorieën van de betreffende emigratie-situatie een vertekend beeld zou geven. Deze categorie is in feite een restgroep voor niet elders plaatsbare motivatie-structuren, maar blijkt niet meer dan drie gevallen te tellen (1,5 % van de groep).

Een concentratie van de meer jeugdige emigranten wordt gevonden in de motivatie-categorieën 'vrijheidsdrang', 'agrarische migratie' en 'psychogene problematiek overheerst'. Een uitgesproken 'oudere' categorie is die van 'verlossing van verantwoordelijkheden'. (Deze categorie komt bij de emigranten onder de 30 niet voor, het merendeel is over de 40.) De emigranten uit de top-milieus van herkomst (met een 'intellectuele' levensstijl) worden overwegend aangetroffen in de motivatie-categorieën 'vrijheidsdrang', 'sociale en andere factoren' en 'psychogene problematiek overheerst'. De emigranten uit de laagste milieus van herkomst (met een 'proletarische' levensstijl) zijn in vrij sterke mate op een economische motivatie geconcentreerd, hetzij in de directe, uitgesproken vorm van de categorie 'economische en andere factoren', hetzij via de indirecte weg en de extra stimulansen van de categorieën 'volgmigratie' en 'initiatief en stootkracht vrouw' (hetgeen frequenter voorkomt). Laat men het boerenmilieu van herkomst en de categorie 'agrarische migratie' buiten beschouwing dan geven de middenmilieus – de middenstands- en de geschoolde arbeidersmilieus van herkomst – de breedste basis qua motivatie-structuren te zien. Dit duidt op een meer veelzijdige ontvankelijkheid bij deze milieus voor argumenten ten gunste van de emigratie dan bij de 'intellectuele' en de 'proletarische' milieus.

De emigranten afkomstig uit een plattelandswoonmilieu zijn sterk ondervertegenwoordigd in de categorieën 'economische en andere factoren' en 'sociale en andere factoren'. De milieus van herkomst van de plattelanders wijzen uit dat ook de niet-agrariërs onder hen voor een groot deel afkomstig zijn uit agrarische milieus. Daarnaast zijn alleen de eveneens traditionele plattelandsmilieus van de kleine oude middenstand en de provinciale ongeschoolde arbeiders ('proletarische achterhoede') van betekenis. De motieven van expansief welvaartsstreven en sociale stijgingsdrang lijken bij deze groepen van minder belang te zijn als emigratie-motief dan bij de emigranten van stedelijke herkomst. Een naar verhouding aanzienlijke bijdrage aan de categorieën 'economische en andere factoren' en 'sociale en andere factoren' wordt geleverd door de emigranten afkomstig uit provinciaal stedelijke woonmilieus.

Op grond van de karakteristieken van de verschillende motivatie-categorieën is een zeer grove typering en indeling van de emigrantengroep mogelijk in 51% 'levensveroveraars' (de categorieën 'vrijheidsdrang', 'economische en andere factoren', 'sociale en andere factoren', 'agrarische migratie'), 36% 'meelopers' (de categorieën 'volgmigratie' en 'initiatief en stootkracht vrouw') en 11,5% 'kneusjesmigranten'.

Enkele groepen en typen

De dynamiek ten gunste van de emigratie-handeling berust wat betreft de emigranten van de motivatie-categorie 'initiatief en stootkracht vrouw' nagenoeg uitsluitend bij de vrouw. De emigratie-dynamiek van deze vrouwen blijkt in sterke mate te worden bepaald door problematische financiële omstandigheden of uitgesproken economische ontevredenheid, die typisch gepaard gaan òf met negatieve speciale mobiliteit of sociale stijgingsdrang, òf met problematische groepsbindingen en andere relatie-stoornissen, òf met een combinatie van deze factoren. Een uitgesproken kenmerk van deze groep vrouwen is dat zij dynamisch en actief van aard zijn en de dominerende plaats in hun gezin bekleden. Wat dit betreft corresponderen zij met de meer typische mannelijke emigranten. In vergelijking met de actieve groep mannelijke emigranten spelen problematische persoonlijke kenmerken bij deze vrouwen echter een grotere rol.

In vergelijking met de totale emigrantengroep vertoont de groep van mannelijke emigranten

uit de categorie ‚initiatief en stootkracht vrouw’ afwijkende kenmerken. Behalve een passieve migratie-instelling hebben zij verhoudingsgewijs een meer dociele en weinig dynamische karakterstructuur en een sterk op de economische behoeftenbevrediging en minder op sociale vooruitgang en persoonlijkheidsexpansie gerichte behoeftenstructuur. Sterke Nederlandse bindingen worden bij hen weinig aangetroffen. Hoewel ook deze emigranten overwegend positieve bekwaamheidsniveaus vertonen, bevindt zich van het geringe aantal emigranten met negatieve bekwaamheden 44 % in deze categorie. Generaliserend gesproken blijken mannen met negatieve bekwaamheden zo weinig typisch te zijn voor de emigrantengroep dat de vraag kan worden gesteld welke extra factoren benodigd zijn alvorens dit weinig voor emigratie ontvankelijke type tot de gelederen van de emigranten toetreedt. Eén zo’n factor lijkt gegeven te zijn wanneer de vrouw in feite de emigrant is en de man de meemigrerende.

Teneinde na te gaan bij welk percentage van de emigranten uitgesproken psychische problemen werden geconstateerd, kunnen aan de migranten van de motivatie-categorie ‚psychogene problematiek overheerst’ een aantal andere emigranten worden toegevoegd bij wie de psychische problematiek niet van centrale betekenis is voor de emigratie-situatie als zodanig, maar die in dit opzicht toch een zekere problematische signatuur vertonen. 18,5 % van de groep blijkt in totaal tot de ‚psychisch problematischen’ te behoren. Deze 18,5 % geeft een concentratie te zien van 41 % van het aantal sociaal gedaalde mannen, 61,5 % van de emigranten met een dreiging ontwijkend migratiekarakter, 33 % van de emigranten met maar matige of slechte gezinsbanden, 60 % van de emigranten met negatieve familiebanden, 47 % van de emigranten met een problematische ouderlijk-huis-achtergrond, 65 % van de emigranten met problematische groepsbanden, 41 % van de cultureel negatief verankerden. Deze problematische omstandigheden worden in de overige 81,5 % van de emigrantengroep in veel mindere mate en veel minder vaak in combinatie aangetroffen.

In de emigrantengroep gesignaleerde problematische omstandigheden welke niet in geconcentreerde vorm bij de ‚psychisch problematische’ emigranten optreden zijn: problematische financiële omstandigheden en cultureel onbehagen. Teneinde na te gaan welk percentage van de emigranten ‚maatschappelijk problematisch’ moet worden genoemd, in de zin van het tekort schieten of tekort geschoten zijn wat betreft het volwaardige functioneren in zijn Nederlandse samenleving (of dit nu gevolg is van onvermogen, van onwil of van mislukking) werden aan de emigranten van de motivatie-categorie ‚verlossing van verantwoordelijkheden’ alle andere emigranten toegevoegd, wier behoeften in het kader stonden van het verlangen naar een economisch luilekkerland, een leven zonder strijd en inspanning, of bij wie negatieve bekwaamheden waren geconstateerd. Deze ‚maatschappelijk problematische’ emigranten blijken 13 % van de groep te omvatten.

Tezamen omvatten de ‚psychisch problematische’ en de ‚maatschappelijk problematische’ emigranten 27,5 % van de groep. 72,5 % van de emigranten kan op generlei wijze als uitgesproken psychisch of maatschappelijk problematisch worden gekarakteriseerd. Hoewel de beide groepen problematische emigranten merendeels tot de ouderen behoren (boven de 30 jaar) telt de groep van de ‚psychisch problematischen’ nog 40,5 % jongeren, de groep van de ‚maatschappelijk problematischen’ slechts 19 %. Terwijl bij de ‚psychisch problematischen’ de top-(,intellectuele’)milieus van herkomst oververtegenwoordigd zijn, zijn bij de ‚maatschappelijk problematischen’ de midden-(,kleinburgerlijke’)milieus van herkomst enigszins oververtegenwoordigd. Bij de ‚psychisch problematischen’ is een oververtegenwoordiging van de migranten uit stedelijke woonmilieus, een ondervertegenwoordiging van

de plattelanders. Bij de ‚maatschappelijk problematischen‘ is een oververtegenwoordiging van de plattelanders en een nog meer uitgesproken oververtegenwoordiging van de emigranten uit een provinciaal stedelijk milieu, daarentegen een sterke ondervertegenwoordiging van emigranten uit de Randstad Holland.

Typen en leeftijd

In vergelijking met de totale volwassen mannelijke bevolking van Nederland vormen de emigranten als geheel een jeugdige groep. Boven de 50 jaar worden zij al zeer zeldzaam, terwijl verreweg het merendeel tussen de 20 en 40 jaar oud is. Binnen de relatief jeugdige emigrantengroep is er echter weer een duidelijk onderscheid tussen de jongeren, die het ‚hele leven‘ als het ware nog vóór zich hebben en voor wie het vanzelfsprekend is dat zij nog wat van het leven moeten maken, en de ouderen die reeds geruime tijd in het volle leven staan en die ook al lang bezig waren te trachten iets van het leven te maken. Een absolute grens tussen deze twee groepen is uiteraard niet te trekken. Afgezien van persoonlijke tempo-verschillen in geestelijke groei zal het bereiken van het tweede stadium en het achter zich laten van het eerste stadium afhangen van milieu, achtergrond en de aard van de opleiding.

Als veilige en makkelijk hanteerbare grens werd in de onderhavige analyse de leeftijd van 30 jaar gebruikt, die aan de hoge kant is voor de milieus waaruit het merendeel der emigranten afkomstig is, maar daardoor aan accentverschillen, als die toch optreden, extra reliëf geeft. Een verschil in migratie-dynamiek tussen de ‚oudere‘ en de ‚jongere‘ emigranten blijkt duidelijk aanwezig te zijn. Waarbij voor ogen wordt gehouden dat het hier niet gaat om absolute maar om accentverschillen en tegengestelde tendensen. Bij de ouderen treft men vaker een complexe structuur van specifieke ontevredenheden en onbevredigdheid, bij de jongeren meer een algemeen verlangen naar ruimere ontplooiingsmogelijkheden. Bij de ouderen zijn de migratie-behoeften en -verwachtingen vaker toegespitst op economische en sociale elementen, bij de jongeren meer op het aangrijpen van de beste uit een keuze van geboden en nog niet geëxploreerde mogelijkheden en op de kans een succes van zijn leven te maken in het algemeen.

Een differentiatie lijkt aanwezig in de ontvankelijkheid voor het emigratie-aanbod tussen verschillende typen Nederlanders op verschillende leeftijd. Bij de jongeren lijken speciaal ontvankelijk levenslustige, individualistische, ongecompliceerde en goed geïntegreerde jongelieden die niet veel te verliezen hebben maar, wat hun zelfvertrouwen en capaciteit betreft, alles te winnen; alsmede – zij het kwantitatief van weinig betekenis – psychisch ontwrichte jongelieden die nog genoeg wilskracht bezitten en weinig genoeg levenservaring om in de emigratie een oplossing voor hun moeilijkheden te kunnen zien. Bij de wat ouderen lijken speciaal ontvankelijk voor het migratie-aanbod wilskrachtige, sociaal en economisch eerzuchtige mannen die in het huidige leven niet hebben bereikt – of niet denken te kunnen bereiken – wat ze er van verlangden en alsnog willen voldoen aan de eisen die zij zich hebben gesteld; alsmede – zij het kwantitatief van weinig betekenis – maatschappelijk mislukte, energieloze mannen die in de emigratie een uitweg zien uit alle moeilijkheden wanneer die emigratie hun door omstandigheden bijzonder gemakkelijk wordt gemaakt.

De Nederlandse emigratie-dynamiek

Bij de beoordeling van het soort mensen dat emigreert, doen in de Nederlandse samenleving

drie zeer verschillende meningen opgeld. Dat het 'de besten' zijn die emigreren, dat het 'de minsten' zijn die emigreren en dat het gemiddelde, 'de doorsnee man' is die emigreert. De eerste mening treft men vooral in kringen van het bedrijfsleven, de tweede mening in intellectuele kring, de derde geeft de meer wetenschappelijk sociologische benadering weer. Merkwaardig is nu dat, elk geplaatst tegen het eigen referentie-kader, alle drie beoordelingen een zekere mate van juistheid blijken te bevatten.

Bezien uit het kader van werkinpassing en werkvermogen lijkt het op grond van de bevindingen van dit onderzoek zeer waarschijnlijk dat de emigranten als groep gekenmerkt worden door een hoge mate van bekwaamheid, werklust en activiteit. Bezien uit het kader van de intellectuele en culturele vermogens lijkt het waarschijnlijk dat emigranten die een gearticuleerdheid van expressievermogen en een rijke en diepgaande of veelzijdige belangstellingssfeer bezitten en een geestelijke leidersfunctie of een uitgesproken 'cultuurdragers'-functie vervullen, tot de zeldzaamheden behoren. Gezien vanuit een macro-sociologisch standpunt kan de gemiddelde emigrant ontegenzeggelijk worden getypeerd als een 'doorsnee-man'. Hij is dat wat betreft beroep, inkomen en milieu en in algemene trekken ook wat betreft referentie-kader en levensstijl.

Men kan het migratie-aanbod wellicht zien als één uit vele actiemogelijkheden die zich aan de Nederlandse bevolking voordoen. Ondanks de vergemakkelijkende werking die uitgaat van migratie-klimaat en migratiegolf-effect lijkt deze mogelijkheid toch een zodanig drastische ingreep te blijven betekenen in het leven en een zodanig gespecialiseerd appèl uit te oefenen dat haar actie-radius zich tot op grote hoogte beperkt tot mensen van een in de Nederlandse culturele constellatie wel typisch voorkomende maar zeer bepaalde kenmerken-signatuur: sterke werkbekwaamheid, geringe cultuur-intensiteit, grote mate van vitaliteit, sterke zelfbevestigingsdrang, actieve persoonlijkheidsinstelling, individualistische levenshouding, geringe sociale en culturele gebondenheid. Hierbinnen kunnen vele typologieën en schakeringen voorkomen; minderheidspatronen die niet er onder vallen komen eveneens voor. Deze zijn in voorgaande bladzijden reeds aan de orde gekomen en zullen hier niet nogmaals worden gememoreerd.

In het rapport 'De Gaande Man' is voor het eerst het belang aangetoond voor de emigratie van het bestaan van een emigratie-klimaat en van de berichten en aanmoediging van reeds geëmigreerde persoonlijke *relaties*. Een gegeven dat door dit achtergrondenonderzoek volkomen wordt bevestigd. Voor een goed begrip van de huidige Nederlandse emigratiedynamiek blijkt het onontbeerlijk te zijn. Als voornaamste verklarende factor heeft het element van de 'volgmigratie' als zodanig slechts beperkte maar toch niet te verwaarlozen waarde. Bij een migratie-constellatie zoals in 1956 bestond, kan men rekenen op zeker een kwart van de emigrerende mannelijke alleenstaanden en gezinshoofden bij wie het volgmigratiemotief van centrale betekenis is voor de motivatie-structuur. Deze groep blijkt echter geen nieuwe elementen te introduceren of verschuivingen te veroorzaken in het beeld van de Nederlandse emigrant, maar een vrij getrouwe weerspiegeling op wat gematigder niveau te geven van de bij de groep als geheel geconstateerde kenmerken. Met andere woorden, het element van de volgmigratie heeft er niet toe geleid dat de actie-radius en het appèl van het migratie-aanbod noemenswaard is verruimd. Het heeft wel een groot aantal mensen tot emigratie gebracht die anders zeker niet tot emigreren zouden zijn overgegaan; de kwantitatieve werking ervan is aanzienlijk. Maar het heeft geen nieuwe bronnen van potentieel belang weten aan te boren; de soortelijke spreiding is weinig veranderd.

Spelen *persoonlijke problemen* een belangrijke rol bij de motivatie van de emigrant? De

conclusie lijkt gerechtvaardigd dat problematische situaties van matige zwaarte in vrij aanzienlijke mate bij emigranten voorkomen. Met name geldt dit voor ouderlijk-huis-moeilijkheden en cultureel ontwrichtende ervaringen die zich hebben vastgezet in een individualistische en weinig sociaal en cultureel aan het eigen bestel gebonden levensinstelling. Mannen met een zware en duidelijk naar buiten tredende problematiek schijnen weinig te emigreren. Bij het merendeel van de emigranten hoeft niet naar persoonlijke problematiek te worden gezocht.

Het lijkt waarschijnlijk dat in de jaren vóór 1956 bepaalde cultureel ontwrichtende factoren een grotere selectieve rol bij de emigratie hebben gespeeld en dat deze in de jaren na 1956 nog verder zijn verzwakt. In het *sample* kwam een aantal emigranten voor op wie ervaringen gedurende de oorlog (onderduiken, ondergrondse activiteiten, Arbeitseinsatz e.d.) of ervaringen na de oorlog (diensttijd in of uitzending naar Indonesië, zwerven in verschillende landen) een duidelijk traumatiserende en cultureel ontwortelende invloed hebben gehad. Deze emigranten, die niet meer in een normale Nederlandse omgeving 'pasten' of in Nederland 'hun draai niet meer konden vinden', waren goeddeels verlate emigranten die reeds jaren van zins waren te emigreren maar door omstandigheden of door anderen tot dan toe waren tegengehouden. Vermoedelijk heeft dit type mensen in de eerste jaren van de grote migratie-explosie een veel overwegender rol gespeeld en zijn zij als pionier-emigranten voor het op gang brengen van het emigratie-klimaat van groot belang geweest.

Welke zijn nu de belangrijkste omstandigheden, behoeften en verwachtingen die ter verklaring van de emigratie-dynamiek in 1956 uit de analyse te voorschijn treden?

Allereerst enkele negatieve afgrenzingen. Sociaal en individueel isolement zijn niet typisch voor de emigrant. Economische en sociale mislukking als zodanig komt zeer weinig voor. In Nederland geleden sociale daling is ontypisch voor de emigrant. Ook objectief benarde economische omstandigheden komen weinig voor. Mensen uit de allerarmste lagen der bevolking emigreren zeer zelden. Emigranten met in hun Nederlandse situatie uitgesproken gunstige financiële omstandigheden en vooruitzichten komen frequenter voor. Objectief of subjectief krappe financiële situaties worden wel veelvuldig aangetroffen, met name bij gehuwde emigranten en vooral bij de grotere gezinnen onder hen, hoewel zeker niet bij alle grote gezinnen. Het merendeel van de emigranten in 1956 lijkt echter niet door uitgesproken economische moeilijkheden en financiële problemen te worden gekenmerkt. Extreme typen en afwijkingen komen weinig voor; asociale en zwaksociale gezinnen zijn zeldzaam onder de emigranten, evenals nonconformistische of bohémien levensstijlen. Het merendeel van de emigranten wordt gekenmerkt door een conformistische 'kleinburgerlijke' levensstijl, geflankeerd door minderheden van een eveneens conformistische 'volkse' levensstijl en van 'intellectuele' habitus.

Het voorgaande betekent niet dat economische, sociale en sociaal-psychische factoren slechts van beperkt belang zijn voor het begrip van de emigratie-dynamiek. Integendeel, afgezien van ook voorkomende concrete knelpunten (zoals gebrekkige huisvestingssituatie, ontevredenheid in de werksituatie zonder een reële mogelijkheid om in Nederland van baan te veranderen, vervulling van de dienstplicht), die als 'irritant' in de Nederlandse situatie op een gegeven moment doorslaggevend kunnen zijn, zijn deze factoren voor de emigratie-dynamiek van fundamentele betekenis. De sociaal-psychische, economische en sociale omstandigheden moge op zichzelf over het algemeen niet problematisch of onbevredigend zijn, de reële ontevredenheid en migratie-bereidheid lijken echter wel mede voort te komen uit een samenspel van de behoeften die men op deze terreinen heeft, de verwachtingen die men omtrent de vervulling van deze behoeften in de Nederlandse situatie koestert en de

verwachtingen die men heeft gekregen omtrent de vervullingsmogelijkheden van deze behoeften door middel van emigratie. Sterke economisch-gerichte behoeften komen voor bij een meerderheid – maar geen overweldigende meerderheid – van de emigranten, sterke behoeften aan grotere vrijheid voor persoonlijkheidsexpansie en zelfontplooiing bij ongeveer de helft, sterke behoeften aan sociale vooruitgang bij een belangrijke minderheid, weer andere belangrijke algemene behoeften nog bij ongeveer een kwart van de emigranten. De eerste drie soorten behoeften hebben echter gemeen dat er een conflictsituatie bestaat tussen het aspiratie-niveau en de verwachte realiseringmogelijkheden binnen het Nederlandse socio-culturele bestel. Deze conflictsituatie mag zeker typisch worden genoemd voor de meerderheid van de emigrantengroep. Bij de meerderheid staat op de voorgrond: een uitgesproken expansief welvaartsstreven, waarbij het bezit van welvaartssymbolen, moderne gemakken, meer luxueuze consumptiemogelijkheden en in het algemeen het terecht komen in een beter gesitueerde welvaartsklasse de voornaamste rol spelen. Nu is het een bekend feit dat de objectieve expansie van de economie zich meer geleidelijk ontwikkelt dan het subjectieve economische expansiestreven. De subjectieve menselijke en de objectieve maatschappelijke ontwikkeling kunnen tijdelijk 'uit de pas lopen'. Ziet men in de eigen maatschappelijke situatie weinig kans zijn welvaartsstreven te verwezenlijken, lijkt deze kans door het migratie-aanbod wel te kunnen worden verwezenlijkt, acht men het bereiken van de geambieerde welvaartsexpansie een belangrijk levensdoel, heeft men een kenmerkenstructuur waar het migratie-aanbod op inwerkt en zijn er ook nog andere begunstigende factoren, dan is de kans groot dat, als de omstandigheden het toelaten, men de aangeboden kans zal grijpen. Deze, wat gesimplificeerd voorgestelde gang van zaken schijnt bij een aanzienlijk aantal emigranten voor te komen.

Een zeker verband tussen de emigratie en de economische ontwikkeling is hiermee aangegeven. Afgezien van fluctuaties in het emigratie-aanbod tengevolge van conjuncturele verschijnselen in de immigratie-landen, is er geen direct verband tussen conjunctuur en de na-oorlogse migratie uit Nederland omdat bij de totstandkoming van het veel vergende emigratie-besluit vele andere factoren behalve de economische benodigd zijn; het emigratie-besluit binnen de persoon bovendien een te langzaam rijpend proces is om conjuncturele schommelingen op de voet te kunnen volgen en tenslotte de economische factor van het expansieve welvaartsstreven een meer belangrijke motiverende factor blijkt te zijn bij emigrantentypen dan de zucht naar economische zekerheid. Op langere termijn lijkt er echter wel een verband te bestaan tussen de economische ontwikkeling van het emigratieland en de emigratie uit dat land. Naarmate de algemene welvaart zich ontplooit, sluit zich geleidelijk aan weer de ontstane kloof tussen het economische aspiratie-niveau en de geboden welvaarts-expansiemogelijkheden en verliest althans dit emigratie-motief veel van zijn waarde.

Ook bij de *sociaal-psychisch* bepaalde factor van de vrijheidsdrang ziet men een conflict-situatie tussen het aspiratie-niveau en de aanwezig lijkende realisatiemogelijkheden. Voor de na-oorlogse emigratie-explosie in Nederland is de vrijheidsdrang-factor bij de oorlogsgeneratie ongetwijfeld van primair belang geweest. Als gevolg van oorlogstijd, bezettingstijd, bevrijdingscontacten en de na-oorlogse ontwikkeling is, eerst schoksgewijs en daarna meer geleidelijk aan maar in nog steeds voortdurende mate, het Nederlandse socio-culturele systeem in feite opengebroken; heeft men leren vergelijken en relativeren en de eigen sociale structuur en verhoudingen hoe langer hoe meer onvoldoende bevonden: 'klein, benauwd, bekrompen, eng, beklemmend', juist in relatie tot de eigen verlangens en aspiraties. Hetgeen vroeger een privilege was van de meer geëmancipeerden van de bevoorrechte klassen

is nu gemeengoed geworden bij een groot aantal jongeren uit de kleine middenstands- en geschoolde arbeidersgroepen: culturele onrust, onlust, onbehagen.

De voortschrijdende industrialisering en welvaart is ook in dit opzicht van belang en het hele proces van de sociale ontwikkeling, met voortschrijdende klassen- en levenshabitus-nivellering, betere scholings- en formele ontplooiingsmogelijkheden, voortschrijdende mentaliteitsverandering en milieuverruiming en in toenemende mate het achterland van geheel West-Europa als ruimtelijk en geestelijk stimulerend speelterrein, zal in toenemende mate een negativerende invloed op de emigratie kunnen gaan uitoefenen. Toch lijkt het waarschijnlijk dat de conflictsituatie tussen vrijheidsaspiraties en objectieve realisatiemogelijkheden langer een emigratie-dynamische factor zal blijven dan de conflictsituatie tussen expansieve welvaartsaspiraties en objectieve realisatiemogelijkheden.

Bij *sociale* behoeften ligt de dynamiek weer ingewikkelder. Hoewel uitgesproken behoeften aan sociale vooruitgang slechts bij een minderheid van de emigranten lijken voor te komen, zijn sociale factoren, omstandigheden en motieven toch bij een meerderheid van de emigrantengroep van belang. Wat betreft de behoeften aan sociale verbetering als zodanig konden drie oriëntatievormen worden onderscheiden; allereerst 'eerezucht', waarbij op de voorgrond staat het streven om een succes van het leven te maken. Voorts komen voor 'geldingsdrang', waarbij het meer gaat om het verwerven van een machtspositie ten opzichte van anderen, een variabele die grotendeels onafhankelijk lijkt te zijn van macro-culturele verschijnselen en tendenzen en meer op het psychische en interpersoonlijke vlak terugvalt en 'sociale stijgingsdrang'.

Bezien wij nu het voorkomen van sociale problemen en factoren in ruimere zin, dan blijken zich in grote lijnen drie constellaties van omstandigheden voor te doen die samenhangen met:

- a. de geleidelijke industrialisering van Nederland en het reduceren van oudere agrarische en landelijke samenlevingsvormen en -patronen dat daar het gevolg van is;
- b. het gebrek aan individuele sociale reik- en stijgruimte in een zwaar geïndustrialiseerde en gestratificeerde samenleving voor mensen zonder de formele kwalificaties;
- c. de sociale druk van een nog sterk aan standverschillen en standswaarden gebonden sociale structuur.

De emigratie vervult een duidelijke functie wat betreft deze drie sociale situaties, welke voor het begrip van de Nederlandse emigratie-dynamiek onontbeerlijk zijn. Ook wat dit aangaat lijkt een harmonisering van de maatschappelijke ontwikkeling en de aanpassing daaraan in verloop van tijd, op de emigratie-toevloed een negativerende werking te gaan uitoefenen. Tenzij nieuwe factoren in het spel komen, hetgeen altijd mogelijk is, lijkt de prognose voor een toeneming van de emigratie in het komende decennium dan ook niet gunstig.

Het Nederlandse emigratieproces is een verschijnsel van een samenleving in een tijdperk van schoksgewijze overgang, dat door het samenvallen hiermee van op elkaar aansluitend migratie-aanbod en persoonlijke potentiële migratie-ontvankelijkheid haar unieke betekenis heeft kunnen krijgen. Hoezeer dit kader de stootkracht van de emigratie, ondanks alle bijkomende en complicerende factoren en groepen, is blijven beheersen, lijkt aangegeven in het verschijnsel dat nu de ontwikkeling genormaliseerd en geharmoniseerd raakt en de aspiraties van cultuurpatronen en de satisfactiemogelijkheden van het structurele bestel een wederzijdse aanpassing lijken te ondergaan, de emigratie haar stootkracht dreigt te verliezen.

Summary

In 1961 there appeared a report by Dr. R. Wentholt, entitled 'Characteristics of Dutch Emigrants'. This was the third in a series of 'Studies on Netherlands Emigration', published on the instructions of the Government Commissioner for Emigration. The results of this investigation are recapitulated in this chapter.

'Netherlands emigration', concludes the author, 'is a phenomenon of a society in a period of shockwise transition. The coincidence of this period of transition with two mutually complementary elements, the immigration offer and the existence of a reservoir of potential receptiveness towards this offer, has given the phenomenon of emigration unique significance. The extent to which this has continued to dominate the impetus of emigration in spite of all additional and complicating factors is indicated by the fact that now that societal development is again becoming stabilized and normalized, and the aspirations of culture patterns on the one hand and the satisfaction possibilities afforded by the structural system on the other are in a process of mutual adaptation, Dutch emigration is in danger of losing its impetus.'

Hoofdstuk IV - Emigranten overzee

In de jaren 1955/1956 werd een interview-onderzoek verricht door de Nederlandse Emigratiedienst bij 1 000 niet-agrarische mannelijke emigranten, kort vóór hun vertek. De resultaten van dat onderzoek zijn neergelegd in de rapporten 'De Gaande Man' en 'Emigranten - Niet-emigranten' (zie blz. 43 van dit jaarboek). In 1957/1958 werden deze emigranten, voor zover bereikbaar, wederom geïnterviewd. Zij bevonden zich toen sinds enige tijd (variërend van enkele maanden tot ruim twee en een half jaar) in het bestemmingsland. De resultaten van dit *follow up*-onderzoek vormen het onderwerp van het tijdens het verslagjaar gereedgekomen rapport 'Emigranten overzee'. Het onderzoek werd georganiseerd door de Nederlandse Emigratiedienst en uitgevoerd door ambtenaren van die dienst in de immigratielanden. De opdracht tot bewerking werd verstrekt aan de *Research Group for European Migration Problems (REMP)* en namens deze instelling werd de bewerking verricht door *Dr. N. H. Frijda* te Amsterdam. Het rapport 'Emigranten overzee' verscheen als nr. 4 in de serie 'Studies over de Nederlandse emigratie' bij het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf te 's-Gravenhage. In dit hoofdstuk worden de voornaamste bevindingen van het rapport beknopt weergegeven. Alle bevindingen zijn in het rapport zelf wiskundig getoetst op hun waarschijnlijkheid; de vermelding van deze waarschijnlijkheidscijfers werd in de hier volgende samenvatting korthedshalve achterwege gelaten. Men raadplege hiervoor het oorspronkelijke rapport, waarin ook een groot aantal tabellen is opgenomen.

Het *follow up*-interview werd afgenomen aan alle bereikbare deelnemers aan het eerdere onderzoek, met uitzondering van hen die naar de Verenigde Staten waren geëmigreerd; om technische redenen was het niet mogelijk ook deze in het onderzoek te betrekken. Het aantal geënquêteerden bedroeg 850. Van 150 deelnemers aan het eerste onderzoek is dus geen *follow up*-interview beschikbaar. Niet gerekend de 89 emigranten naar de Verenigde Staten zijn er slechts 61 deelnemers aan het oorspronkelijke onderzoek die niet wederom werden geïnterviewd. De redenen zijn als volgt:

teruggekeerd vóór <i>follow up</i>	35
niet bereikt	24
overleden	1
interview onbruikbaar	1
	<hr/>
	61

Van de werkelijk beschikbare steekproef (d.i. de 911 die niet naar de V.S. emigreerden) maakt dus 93 % deel uit van het onderhavige onderzoek. De gemiddelde verblijfsduur ten tijde van het onderzoek bedroeg ongeveer dertien maanden.

Jongeren versus ouderen

De veronderstelling dat de emigratie voor ouderen iets anders betekent dan voor jongeren ligt wel voor de hand. Inderdaad blijken er een aantal duidelijke verschillen tussen de leeftijds-

groepen te bestaan. Over het geheel loopt de aanpassing van de ouderen moeilijker. Zij hebben wat vaker dan de jongeren spijt van hun emigratie. Het aantal dat spijt heeft loopt op van 8 % bij de gehuwde 20-24-jarigen, tot 18 % bij de emigranten van 45 jaar en ouder. Onder de ouderen zijn er minder die vinden dat hun verwachtingen van de emigratie in vervulling zijn gegaan (79 % tegen 87 % bij de jongeren). Er zijn er daarbij ook minder die vinden dat ze er financieel op zijn vooruitgegaan.

Op het gebied van de sociale aanpassing liggen eveneens problemen. De ouderen hebben minder vaak vriendschappelijke contacten met inwoners van het nieuwe land (28 % tegen 41 % bij de jongeren) en zij voelen zich duidelijk minder vaak ingeburgerd. Voor die geringere sociale aanpassing bestaat overigens ook een aanwijsbare aanleiding: de ouderen – vooral de oudsten – kunnen zich minder vaak verstaanbaar maken dan de jongeren.

Er zijn ook verschillen tussen de jongeren en de ouderen wat betreft de objectieve omstandigheden. De verschillen zijn over het geheel weinig verrassend en lijken weinig te bevatten dat specifiek voor de emigratie is. De ouderen verhuizen minder vaak en hebben vaker een eigen huis of bewonen een vrij huis of flat. Zij wisselen minder vaak van werkgever en beroep, zijn vaker zelfstandig en voor zover zij dat niet zijn, zeggen zij vaker dat zij het graag zouden willen zijn. Het enige meer opvallende is dat meer van de ouderen dan van de jongeren ten tijde van het onderzoek nog in kampen of hostels verbleven (10 % tegen 3 %). Dit komt vermoedelijk doordat naar verhouding meer ouderen naar Australië emigreerden, waar kampen of hostels meer gebruikelijke opvangcentra zijn dan elders; het zal waarschijnlijk wel tot de geringere tevredenheid van de oudere groepen als geheel bijdragen.

Wanneer hier in het voorgaande verschil werd gemaakt tussen ouderen en jongeren, dan kan dit drie dingen betekenen: de gevonden verschillen geven een specifiek kenmerk van de ouderen aan dat hen van de rest (jongeren en middengroep) onderscheidt; of zij geven een kenmerk aan dat specifiek voor de jongeren is; of het betreft een kenmerk dat gradueel met de leeftijd op- of afloopt. Een min of meer vast verband met de leeftijd vindt men vooral bij de gegevens over sociale integratie (gevoel van ingeburgerd zijn en vriendschappelijke contacten) en bij de vraag of men beter kan rondkomen dan in Nederland. Men vindt het, begrijpelijkerwijs, ook bij enkele gegevens over omstandigheden zoals het bewonen van een eigen huis (wat toeneemt met de leeftijd) of werken door de vrouw (wat met de leeftijd afneemt). Verschillen in algemene satisfactie (spijt van de emigratie; zoudt u nu nog gaan?) berusten in hoofdzaak op grotere satisfactie bij de jongeren (20-30 jaar). Taalmoeilijkheden, meer uitgesproken afwezigheid van vriendschappelijke contacten en geringere tevredenheid met het loon zijn kenmerkend voor de oudere emigranten (45 jaar en ouder).

Samenvattend kan dus worden gezegd dat de leeftijd (met de daaraan verbonden aspecten zoals gezinsgrootte en mate van *gesetteld*-zijn in Nederland) enkele voor de emigratie specifieke consequenties heeft. De jongeren hebben meer enthousiasme en hebben minder om mee te vergelijken en zijn daardoor tevredener en minder in hun verwachtingen teleurgesteld. Ouderen hebben een wat moeilijker sociale aanpassing, ook tengevolge van ongunstiger omstandigheden, zoals geringe kennis van de taal. Nader contact met de bevolking en gunstig oordeel over financiële vooruitgang nemen geleidelijk met de leeftijd af.

Gehuwden versus ongehuwden

De ongehuwden geven in het algemeen hetzelfde beeld als de jongeren over het geheel. Het grootste deel van de ongehuwden behoort uiteraard tot die jongeren (51 % van hen

valt in de groep van 20-24 jaar; 82 % is onder de dertig); er is op de satisfactie vragen echter weinig of geen verschil tussen de oudere en de jongere ongehuwden.

Ongehuwden zijn in het bestemmingsland vaker inwonend bij anderen en bewonen minder vaak dan de gehuwden, ten tijde van het onderzoek, een vrij huis, flat of iets dergelijks. Zij vinden dikwijls (53 % tegen 26 %) dat zij slechter gehuisvest zijn dan in Nederland. Dit zal wel komen doordat de meesten van hen in Nederland bij de ouders thuis woonden. Tegelijkertijd geven zij echter vaker dan de gehuwden toch een gunstig oordeel over hun huisvesting (80 % tegen 72 %). Mogelijk speelt hierbij mee dat op zichzelf minder gunstige huisvesting hun minder zwaar raakt dan de gehuwden.

Zij zijn tevredener dan de gehuwden met de financiële gang van zaken (89 % tegen 74 % vindt dat zij beter rond kunnen komen dan in Nederland). Op de vraag of zij nu nog zouden willen emigreren, antwoorden zij vaker met ja (92 % tegen 76 %). Voor het overige zijn er weinig verschillen in tevredenheid. Sociale integratie komt weer met die van de jongeren in het algemeen overeen. Bovendien hebben de ongehuwden een betere indruk van de andere Nederlanders met wie zij in het immigratieland contact hebben (gunstige indruk: 37 % tegen 28 %).

Man en vrouw

Bij een aantal vragen werd aan de gehuwden naar de mening van zowel de vrouw als de man gevraagd. Hiermee zijn enkele gegevens over een eventueel verschil in houding tegenover de emigratie beschikbaar.

Uit deze gegevens blijkt dat de vrouwen wat vaker aanpassingsmoeilijkheden vertonen dan de mannen. Op bijna alle betreffende vragen zijn er meer vrouwen dan mannen die een negatief antwoord geven. Terwijl onder de gehuwden 7 % der mannen spijt van de emigratie heeft, heeft 12 % van de vrouwen het. Hetzelfde verschil treedt op bij de vraag of men nog zou emigreren als men er, met wat men nu weet, aan moest beginnen (18 % van de mannen en 24 % van de vrouwen zegt nee). Duidelijker is het verschil nog bij de vraag of men ooit de gedachte aan teruggaan heeft gehad (38 % van de vrouwen zegt ja tegen 24 % van de mannen), of dat men nog niet het gevoel heeft ingeburgerd te zijn (12 % tegen 7 %). Daar komt nog bij dat de vrouwen zich bij aankomst belangrijk minder vaak verstaanbaar konden maken dan de mannen. De wat geringere satisfactie met de emigratie van de vrouwen heeft dus ook een reële achtergrond in haar groter isolement.

Verblijfsduur

De emigranten uit dit onderzoek vertrokken tussen eind 1955 en eind 1956 naar hun bestemming. De *follow up*-interviews werden afgenomen in de loop van 1957 en begin 1958. Door zowel de spreiding in vertrekdatum van de emigranten als in tijdstip van het interview, varieert de verblijfsduur van de emigranten van enkele maanden tot meer dan twee jaar. Het is dus mogelijk, op enkele punten de loop van de aanpassing te volgen.

Het spreekt vanzelf dat gedurende de tijd die door de gegevens wordt bestreken, de materiële omstandigheden duidelijk verbeteren. De emigrant arriveert, verschaft zich een of andere tijdelijke huisvesting en streeft vervolgens naar iets beters. Hij krijgt ergens werk, maar verandert van baan wanneer hij iets beters ziet. Ook de vrouw zoekt werk; sommigen werken altijd, anderen zo nu en dan, maar het aantal dat gewerkt heeft loopt met de tijd op. Onder degenen die langer dan een jaar in het land van bestemming zijn, heeft bijna de helft van de vrouwen (48 %) voor langere of kortere tijd gewerkt. Op al deze punten

is een duidelijke toeneming van de verblijfsduur te zien. Het aantal emigranten dat in kampen of hostels verblijft (dit zijn vooral emigranten in Australië) neemt af en na twee jaar zit niemand daar meer in; bewoning van een flat of vrij huis of bungalow neemt toe van 44 % bij een half jaar tot 74 % bij ongeveer twee jaar. Dit gaandeweg verbeteren van de huisvesting komt ten dele doordat men tijd heeft gehad om geld te sparen voor huis en inrichting. Het percentage van hen die sparen neemt dan ook met de verblijfsduur af (93 % tegen 78 %), evenals het sparen voor de inboedel (26 % tegen 2 %); die heeft men dan al. Ook de sociale integratie neemt met de verblijfsduur op begrijpelijke wijze toe. Vriendschappelijke contacten met inwoners worden veelvuldiger (het aantal personen dat dit zegt te hebben stijgt van 24 % bij een half jaar tot 44 % bij de langst-aanwezige groep). Contact met de kerk wordt ook frequenter.

Bij de tot dusver genoemde punten is er een min of meer geleidelijke toename resp. afname gedurende de door onze gegevens bestreken periode. Bij veel andere vragen blijkt er een ander verloop te bestaan. In sommige opzichten lijkt de aanpassing na een half jaar, of na een heel jaar, in hoofdzaak te zijn voltrokken. De antwoordpercentages blijven daarna gelijk of vertonen nog slechts een geringe stijging of daling. Verschil van de groep die korter dan een half jaar aanwezig is met de rest, is vooral aangeduid in die vragen die op de huisvesting en de sociale contacten betrekking hebben. De grootste toeneming in het aantal volwaardige behuizingen vindt in het derde kwartaal plaats. Het lijkt ook dat menigeen zich meer actief met het verkrijgen van betere huisvesting gaat bezig houden na een eerste periode van algemene aanpassing en zorg voor de meest nodige behoeften. Als doel van sparen wordt een 'eigen huis' door 19 % van de pas-geïmmigreerde groep genoemd en door 34 % van de anderen. De grootste sprong in de toename van vriendschappelijke contacten, in het krijgen van een goede indruk van de bevolking en in de afname(!) van het percentage dat zegt een goede indruk van andere Nederlanders te hebben, ligt eveneens tussen het tweede en derde kwartaal (geen van deze verschillen is echter significant). De toename in contact met de kerk na de eerste periode is duidelijk.

De vragen die tot ongeveer 1 jaar een verandering te zien geven, om daarna constant te blijven, hebben vooral betrekking op het werk. Het aantal emigranten dat werkloos is geweest, neemt uiteraard met de verblijfsduur toe. Het aantal werkgevers eveneens en dan met name het aantal emigranten dat vaker (4 maal of meer) van werk verwisselt. Het aantal dat zich ten tijde van het interview tot één werkgever had beperkt, blijft na één jaar constant. Tot één jaar neemt het aantal dat, zonder hulp, zelfstandig ander werk zoekt, toe. Na één jaar komen ook voor het eerst zelfstandigen voor (hun aantal is te gering om te kunnen uitmaken of het daarna stijgt). Tevredenheid met het werk is gedurende het eerste jaar lager dan daarna. Voorts neemt een gunstig oordeel over de huisvesting na 1 jaar duidelijk toe.

Naast de genoemde veranderingen is het opvallend dat op een aantal vragen de antwoordpercentages omtrent de verblijfsduur van 1 jaar een duidelijke 'put' vertonen. Dit geldt vooral voor de satisfactie-vragen. Het aantal dat spijt heeft van de emigratie of dat zegt dat wel eens gehad te hebben, of die met wat zij nu weten nooit geëmigreerd zouden zijn, vertoont een top in de groep die 10 tot 12 maanden in het immigratieland is. Tevredenheid met de huisvesting bereikt in die groep een dieptepunt: 44 % zegt slechter gehuisvest te zijn dan in Nederland, tegen 26 % in de groep onder 6 maanden en 15 % in de groep die er langer dan anderhalf jaar is. Het achteraf-gegeven oordeel over de eerste huisvesting vertoont een gelijk beeld; zo ook, in zeer lichte mate, het antwoord op de vraag of men beter kan rondkomen dan in Nederland. Deze toppen resp. dieptepunten zijn significant voor de vragen

over spijt van de emigratie e.d. en voor het oordeel over de huidige huisvesting en de vergelijking daarvan met die in Nederland.

Bij elkaar genomen lijkt de meest zinvolle interpretatie van voorgaande gegevens deze te zijn: Er voltrekt zich bij de emigrant een aanpassingsproces dat voornamelijk het eerste jaar van het verblijf in beslag neemt. Na die tijd treedt een zekere stabilisatie op. In het eerste half jaar wordt de aandacht en activiteit voornamelijk gericht op het wennen aan het sociale milieu en het vinden van voorlopige bevredigende huisvesting. Men komt tot een punt waar verder plannen maken zin begint te krijgen. In de loop van het tweede half jaar begint de stabilisatie op het gebied van het werk. Gedurende het jaar treedt, ten gevolge van de hierbij ondervonden moeilijkheden, bij menig een de terugslag op van vóór het vertrek gekoesterde verwachtingen. Het aanvankelijk enthousiasme loopt bij hen terug. Eerst nadat de aanpassing op gebied van woning, werk en sociaal contact enigszins een feit geworden is en zij zich een eigen plaats hebben weten te maken, kan ook bij hen de algemene bevredigdheid weer tot stand komen.

Werk en loon

Voor de meesten is het eerste werk dat zij in het immigratieland verrichten slechts van voorlopige aard. De helft van hen die meer dan een half jaar in het bestemmingsland zijn, heeft tenminste éénmaal van werkgever gewisseld; van hen die er langer dan een jaar zijn heeft 70 % dit gedaan. Voor bijna een derde (nl. 30 %) van de emigranten lijkt de eerste werkgever een min of meer definitieve te zijn: het aantal van hen dat slechts één werkgever gehad heeft ten tijde van het interview blijft na de verblijfsduur van een jaar constant. Voor het beroep gelden niet zulke grote verschuivingen. Het aantal personen dat in het eigen of een verwant beroep werkzaam is ten tijde van het onderzoek, is niet erg veel groter dan meteen na aankomst. Bijna een kwart van hen die niet meteen na aankomst in eigen beroep werkzaam waren, is dit in de loop van de tijd wel geworden (23 %); daar staat echter een 11 % van de aanvankelijk in het eigen beroep werkzamen tegenover die naar een ander beroep overgaan. Tegelijk met de tendens werk in eigen beroep te vinden, is er een neiging om in een ander beroep betere mogelijkheden aan te grijpen. Overigens is de werken beroepswisseling van hen die niet in eigen beroep werkzaam zijn, aanzienlijk groter dan van de andere. Van de personen die niet meteen in eigen beroep werkzaam waren, heeft 71 % minstens éénmaal van beroep gewisseld tegen 25 % van hen die wel meteen in hun eigen beroep kwamen; 30 % tegen 12 % heeft meer dan eenmaal van beroep gewisseld. Wisseling van werkgever geeft een overeenkomstig beeld. Deze grotere ongedurigheid van hen die niet in eigen beroep werkzaam zijn, wijst er wel op dat werkzaamheid in eigen beroep een belangrijke en stabiliserende factor is. Dit wordt door andere gegevens bevestigd. De tevredenheid met het werk hangt ermee samen. Zij die werkzaam zijn in eigen beroep zeggen in 85 % tevreden met hun werk te zijn; van de anderen zegt slechts 66 % dit. Overigens zijn er wel 20 % van de emigranten (ongeveer de helft van de niet in eigen beroep werkzamen) die zeggen niet in het eigen beroep terug te willen.

Zelfstandigheid werd vóór hun vertrek door 17 % van de emigranten een voornaam motief genoemd. Na ongeveer twee jaar is deze door 7 % van de emigranten bereikt. Hiervan was een deel (7 van de 23) ook in Nederland reeds zelfstandig, ten dele overigens in een ander beroep. De beroepen lopen zeer uiteen: 37 % is in het bouwvak (schilders, stucadoors, metselaars, timmerlieden); de overigen zijn verspreid van voddenkoopman tot bijenhouder (men zij er aan herinnerd dat deze steekproef géén geëmigreerde agrariërs omvat). Zestig

procent van de steekproef zegt het liefst zelfstandig te willen worden. Vooral onder de ouderen (45 jaar en ouder) is dat verlangen aanwezig (nl. bij 74 %), waarvan overigens reeds 10 % het, ten tijde van het interview had bereikt. Zelfstandigheid zowel als het verlangen daartoe nemen met de leeftijd toe.

De wijze waarop men de werkgever verkrijgt, verandert iets met de verblijfsduur. Het belang van de officiële instanties (Nederlandse Emigratiedienst, *Employment Office* en *Immigration Service*) neemt af. Het zelf-vinden van werkgevers neemt scherp toe, van 26 % voor de eerste naar 40 % voor de laatste werkgever.

Een uiteraard belangrijke factor bij de houding tegenover het werk, en de vervulling van de emigratie-verwachtingen, is het voorkomen van werkloosheid. Een derde van de emigranten (32 %) is voor langere of kortere tijd werkloos geweest; van hen die langer dan anderhalf jaar in het immigratieland zijn, is dit 43 % geweest. Voor de meesten duurt die werkloosheid maar kort: 18 %, ofwel 56 % van de werklozen, was niet meer dan een maand werkloos. Toch heeft werkloosheid blijkbaar een duidelijke invloed op de ontevredenheid met het werk. Van hen die zeggen niet over het huidige werk tevreden te zijn, is 43 % werkloos geweest, tegen 30 % bij de rest. Die werkloosheid is vermoedelijk niet alleen maar een ongelukkige omstandigheid die de emigranten overkomt. Sommigen van hen zijn er misschien zelf debet aan. Onder degenen die zich bij aankomst in de taal van het land verstaanbaar konden maken, komt werkloosheid namelijk duidelijk minder vaak voor dan onder de anderen (28 % tegen 40 %).

Andere factoren waarmee de tevredenheid met het werk samenhangt, zijn de verdienen en de verhoudingen op het werk. Geringer tevredenheid over het loon gaat hand in hand met geringer tevredenheid met het werk zelf; zo ook de mening dat men beter kan rondkomen dan in Nederland. Slechte werkverhoudingen en slechte verhoudingen met de baas gaan eveneens gepaard met geringer tevredenheid met het werk. Slechtere verhoudingen met de collega's zijn op zichzelf voor de ongehuwden een van de redenen voor geringere satisfactie met de emigratie als geheel. Van de ongehuwden die over slechte werkverhoudingen klagen heeft 42 % wel eens over teruggaan gedacht, tegen slechts 19 % onder de rest.

Huisvesting

Eén vijfde van de onderzochte personen was aanvankelijk in een kamp of hostel terecht gekomen. In het eerste half jaar is omstreeks de helft daar wel weer uit en na ongeveer anderhalf jaar iedereen. Driekwart heeft dan een of andere flat of huis tot zijn beschikking. Ook de inwoning neemt scherp af en wie na een jaar nog inwonend zijn, zijn in hoofdzaak ongehuwden.

Het merendeel vond de eerste huisvesting dank zij familie (34 %) of kennissen (36 %); of via de officiële instanties (22 %). Ongeveer de helft (53 %) ontving, op het een of ander moment, hulp van familie bij de huisvesting. Tevredenheid met de huisvesting is uiteraard in de eerste plaats afhankelijk van de aard van de huisvesting en neemt daardoor ook met de verblijfsduur scherp toe; toch woont nog 50 % van de ontevredenen in een vrij huurhuis of eigen huis of iets van dien aard, tegen 69 % van de tevredenen. Er is ook verband tussen tevredenheid met de huisvesting en tevredenheid met het loon of met de mate waarin men, in vergelijking tot Nederland, kan rondkomen. Uiteraard, hoe meer men verdient, hoe gemakkelijker men zich een betere huisvesting kan verschaffen; en hoe tevredener met de huisvesting, hoe positiever het oordeel over de voldoendeheid van de inkomsten. Overigens zullen ook andere dan rationele momenten wel een rol bij deze tevredenheid spelen. De

samenhang tussen oordeel over eerste en huidige huisvesting lijkt groter te zijn dan tussen de aard van eerste en huidige huisvesting. Van hen die met de eerste huisvesting tevreden waren, zijn het er nu 69 % met de laatste; van de met de aanvankelijke huisvesting ontevredenen slechts 29 %, een groter verschil dan tussen de juist genoemde getallen over eigen woning, enz.

Bijna de helft van de emigranten (44 %) is van plan een eigen huis te bouwen of te kopen. Dit aantal varieert nauwelijks naar de verblijfsduur en is uiteraard veel hoger onder de gehuwden dan onder de ongehuwden; van de laatsten heeft slechts 21 % (tegen 53 %) plannen in die richting. Een belangrijk deel van de emigranten (35 %, ofwel 40 % van de gehuwden) spaart voor een eigen huis; bijna de helft (47 %) van allen die sparen doen dit hiervoor. Het eigen huis is kennelijk een belangrijk doel voor veel van de emigranten en sparen daarvoor ook bij langere verblijfsduur nog een der voornaamste oogmerken.

Sociale integratie

Over de sociale aanpassing en de sociale contacten zijn een aantal vragen gesteld. De antwoorden op sommige hiervan – op de opinie-vragen – zijn echter meer een uitvloeisel van de algemene stemming en tevredenheid dan van de sociale aanpassing. Dat geldt vooral voor de vraag of men zich al een beetje ingeburgerd voelt. De antwoorden vertonen geen samenhang met de verblijfsduur, wat men zou mogen verwachten, maar wel sterk met alle satisfactie-vragen.

Ook de vraag naar de indruk van de bevolking geeft, na het eerste half jaar tenminste, geen verandering met de tijd te zien. Toch geeft deze vraag wel een zekere neerslag van ervaringen. De goede indruk van de bevolking lijkt ten dele bepaald door goede ervaringen bij het werk; goede werkverhoudingen, tevredenheid met het werk, tevredenheid met het loon. Zo zeggen bijv. 49 % van degenen die over slechte verhoudingen op het werk klagen, een goede indruk van de bevolking te hebben; tegen 73 % van de rest!

De veelvuldigheid van vriendschappelijke contacten met inwoners neemt uiteraard wel met de tijd toe. Het noemen van vriendschappelijk contact met inwoners van het land gaat enigszins samen met een betere indruk van hen. Dergelijk contact draagt er wel iets toe bij dat men zich ingeburgerd voelt (zij die contacten hebben noemen zich in 94 % ingeburgerd; de anderen in 85 %). Van veel belang voor het hebben van vriendschappelijke contacten is, of de vrouw werkt. Van de gezinnen waarin de vrouw werkt, heeft 38 % deze contacten, tegen 26 % bij de anderen. Dat overigens de ongehuwden meer vriendschappelijke contacten met de bevolking hebben dan de gehuwden (49 % tegen 32 %) zal weinig verwondering baren.

Meer feitelijke gegevens over de sociale contacten zijn die over contact met de kerk, lidmaatschap van verenigingen en contact met andere Nederlanders. Bij de gehuwden neemt contact met de kerk met de verblijfsduur toe. De ongehuwden sluiten zich blijkbaar sneller aan, wat wel begrijpelijk is. Lidmaatschap van verenigingen staat los van de verblijfsduur. Men wordt dus blijkbaar zeer in het begin van het verblijf lid, en dan waarschijnlijk van Nederlandse organisaties; er is inderdaad een duidelijke samenhang tussen lidmaatschap van verenigingen en contact met andere Nederlanders. Van de gehuwden is slechts een gering deel lid van een vereniging; van de ongehuwden wat meer.

Contact met andere Nederlanders, of de aanwezigheid van familie, heeft weinig consequenties. Uiteraard zijn er enkele vanzelfsprekende samenhangen. Wie familie in het immigratieland heeft, ontvangt daar vaak hulp van bij werk of huisvesting. Voor het overige is er weinig invloed te bespeuren; op tevredenheid met werk en huisvesting, gevoelens van ingeburgerd zijn en dergelijke.

Het contact met Nederland zelf wordt door de meeste emigranten wel nog op de een of andere wijze onderhouden. Alle 850 emigranten, op vijf na, corresponderen met familie of kennissen in Nederland. De gemiddelde frequentie daarvan is eenmaal per 14 dagen. Deze frequentie neemt overigens scherp met de verblijfsduur af. De helft van hen die er korter dan 9 maanden zijn, schrijft eenmaal per week of vaker; na anderhalf jaar doet nog slechts 24 % dit. Driekwart (74 %) leest nog Nederlandse kranten of tijdschriften. Het grootste deel hiervan houdt zich overigens alleen met geïllustreerde bladen zoals Libelle en Panorama bezig. Naar uitzendingen van de Wereldomroep wordt door 32 % der geïnterviewden geluisterd, terwijl nog 29 % dit wel zou willen doen als zij hem konden ontvangen. De ongehuwden tonen zich het minst geïnteresseerd. Zij die een slechte indruk van de bevolking hebben, luisteren vaker dan zij die een gunstige indruk zeggen te hebben. Voor het overige lijkt zich thuisvoelen, of zich niet thuisvoelen, hierop van geen invloed te zijn.

Dit alles levert dus niet al te veel inzicht op over de sociale integratie en aanpassing en de factoren die deze beïnvloeden. Er is echter één aspect dat in het onderzoek van groot belang blijkt. Dat is de *taalbeheersing*.

Een groot aantal emigranten blijkt zonder enige kennis van de taal (i.c. het engels) in het immigratieland aan te komen (van de emigranten naar Zuid-Afrika zegt uiteraard niemand, zich niet verstaanbaar te hebben kunnen maken). Een kwart van de mannelijke en bijna de helft van de vrouwelijke emigranten kende de taal van het land niet. Bij één vijfde van de emigranten (20 %) kende noch de man noch de vrouw de taal, of in geval van de ongehuwden de man alleen. De cijfers liggen wellicht nog iets hoger, omdat velen bij aankomst denken dat het wel meevalt, terwijl dit later niet zo blijkt te zijn: bij langere verblijfsduur zegt een groter aantal, zich bij aankomst niet verstaanbaar te hebben kunnen maken. Het belang van de taal geldt vooral voor de gehuwden. Bij de ongehuwden blijkt kennis van de taal van veel minder belang te zijn; vermoedelijk woont een grotere proportie van hen bij familie of kennissen in of sluiten zij zich meer bij andere Nederlanders aan.

Degenen die zich bij aankomst verstaanbaar konden maken, zijn duidelijk onafhankelijker dan zij bij wie dit niet het geval was. Zij hebben minder hulp van familie bij de huisvesting gehad (29 % tegen 40 %) en ook minder hulp van de Nederlandse Emigratiedienst. Zij hebben ook minder naaste familie in het land wonen (34 % tegen 47 %). Onder de ongehuwden is het aantal dat vertrok zonder geëmigreerden onder hun familie of buurtgenoten te kennen groter bij hen die de taal kenden dan bij hen die dit niet deden (17 % tegen 2 %). Deze beide gegevens zijn in overeenstemming met die, welke vóór het vertrek zijn gevonden.

Degenen die zich verstaanbaar konden maken hebben vermoedelijk een iets positiever instelling dan zij bij wie dit niet het geval was. Tenminste, terwijl er geen verschil is wat betreft de aard van de huisvesting of het oordeel over de huisvesting op zichzelf, geven zij vaker een gunstig antwoord op de vraag of hun huisvesting beter is dan die in Nederland. Van meer direct praktische betekenis lijkt de talenkennis op het gebied van het werk. Werkloosheid is geringer bij hen die de taal bij aankomst kenden (27 % tegen 40 %). Vrouwen die de taal kenden werken vaker dan de andere (46 % tegen 35 %), hoewel hier wel leeftijdsinvloeden bij meespelen (talenkennis onder de oudere vrouwen is niet onbelangrijk geringer dan onder de jongere). Contact met de bevolking is beduidend groter bij de taalsprekende vrouwen dan bij de andere (68 % tegen 50 %). Mannen zowel als vrouwen die bij aankomst de taal spraken, geven aanzienlijk vaker aan een juist beeld van het immigratieland gehad te hebben. De werkende vrouwen die de taal spreken, verrichten vaker kantoorwerk en minder vaak huishoudelijk werk.

Ten slotte is de algemene satisfactie met de emigratie van hen die zich bij aankomst verstaanbaar konden maken, aanzienlijk groter dan die van de anderen. De verschillen tussen de groepen zijn bij alle betreffende vragen zeer duidelijk. Wij komen daar zo meteen op terug. Taalbeheersing lijkt een van de meest directe factoren die tot de satisfactie en aanpassing bijdragen.

De algemene satisfactie

Voldaanheid of bevredigheid met de emigratie blijkt uit een aantal vragen die samen met de antwoordpercentages in onderstaande tabel zijn weergegeven.

Antwoorden op de satisfactie vragen

N ¹	Gehuwden			Ongehuwden			
	beiden ja	man ja	vrouw ja	beiden neen	N ¹	ja	neen
Hebt u spijt van uw emigratie? 644	5 %	2 %	7 %	86 %	199	2 %	98 %
Is ooit de gedachte bij u opgekomen dat u naar Nederland terug zou willen? 645	20 %	4 %	18 %	58 %	198	21 %	79 %
Zoudt u nu nog terug willen? 638	6 %	2 %	10 %	82 %	198	8 %	92 %
Als u, met wat u nu weet, nog aan emigratie zou moeten beginnen, zoudt u dan gaan, ja of neen? 639	73 %	9 %	3 %	15 %	198	93 %	7 %
Is de verwachting die u van uw emigratie had, tot dusverre in vervulling gegaan? 591	64 %	2 %	4 %	30 %	197	77 %	23 %

De cijfers spreken wat betreft het aantal emigranten dat verklaart spijt van de emigratie te hebben, voor zichzelf. Bij 14 % der gehuwden is het onbehagen bij beiden of één van beiden groot genoeg om aan een interviewer dit antwoord te geven. Een significant groter aantal, nl. 27 %, zou nu niet meer gaan. Op welke wijze deze getallen afhankelijk zijn van leeftijd en verblijfsduur werd reeds vermeld.

Genoemde vragen hangen uiteraard zeer sterk samen. Antwoordt men negatief op de ene, dan is de kans zeer groot dat men dat ook op de andere doet. Daarbij is dan de vraag of men ooit de gedachte aan teruggaan gekoesterd heeft, de 'zwakste' van het stel, in die zin dat menigeen daar 'ja' op antwoordt zonder dit op een van de andere te doen.

De vragen vertonen ook een grote samenhang met een aantal andere opinie vragen. De voornaamste daarvan is wel: 'Kunt u rondkomen met uw verdiensten en kunt u dit beter of slechter dan in Nederland?' Het merendeel, nl. 82 %, der emigranten antwoordt hierop

¹ N = aantal verkregen antwoorden; links bij de gehuwden, rechts bij de ongehuwden.

dat zij goed kunnen rondkomen, en wel beter dan in Nederland. Maar van de echtparen waarin beiden spijt van de emigratie hebben, geeft slechts 14 % dit antwoord en 56 % van die waarin één van beiden spijt van de emigratie heeft!

Helaas ontbreken gegevens over het inkomen van de emigranten. Het is daardoor niet mogelijk uit te maken in hoeverre antwoorden op deze vraag een werkelijke financiële achtergrond hebben dan wel een uitvloeisel van algemeen onbehagen of tevredenheid zijn. Zeer waarschijnlijk liggen er wel werkelijke financiële omstandigheden of gevoelens over dat punt aan ten grondslag. De antwoorden op deze vraag hangen samen met die over tevredenheid met het loon, terwijl deze ontevredenheid met het loon zelf niet zo sterk met de satisfactie samenhangt. Ook is er een zekere negatieve correlatie tussen het antwoord, beter rond te kunnen komen dan in Nederland, en het inkomen in Nederland zelf, vóór de emigratie. Van hen die minder dan f 4 000 verdienden zegt 90 % nu beter te kunnen rondkomen; van hen die meer verdienden slechts 71 %. Uiteraard: hoe meer men vroeger verdiende des te moeilijker is het om er op vooruit te gaan. In ieder geval wijzen deze gegevens er op dat antwoorden op deze vraag wel een reële financiële achtergrond lijken te hebben. Daarmee blijkt de financiële vooruitgang een van de voornaamste factoren die de emigratiesatisfactie bepalen.

Ook met de vragen over werk-satisfactie, sociale contacten en indrukken, en over huisvestingssatisfactie bestaat een duidelijke samenhang. De groep, bestaande uit echtparen waarin beiden spijt van de emigratie hebben, geeft negatiever antwoorden dan de groep waarin geen van beiden spijt van de emigratie heeft. De groep waarin één van beiden spijt van de emigratie heeft, schommelt op die vragen tussen de beide uitersten in; nu eens zijn de percentages gelijk aan die van de spijthebbers, dan weer aan die van de tevredenen, en dan weer liggen ze er tussen in. Soms wijken ze zelfs meer van de tevredenen af dan de groep waarin beiden spijt hebben.

Uit de antwoorden op de opinievragen, over welk gebied het ook gaat, blijkt een algemene gestemdheid. Deze kleurt de antwoorden op uiteenlopende vragen. Toch geeft het verschil in de mate waarin verband tussen de verschillende vragen bestaat wel een aanwijzing voor meer specifieke invloeden op de tevredenheid. In de correlaties vallen enkele, min of meer van elkaar onafhankelijke, groepjes van elkaar te onderscheiden.

Tevredenheid met de huisvesting is betrekkelijk onafhankelijk van tevredenheid met werk en loon. Beiden staan betrekkelijk los van het gevoel al enigszins ingeburgerd te zijn.

Problemen omtrent de huisvesting zijn duidelijk van belang voor de satisfactie. Eerste indrukken zijn hierbij reeds van invloed. De eerste huisvesting van de spijthebbenden bestond vaker uit een kamp of hostel (29 % bij beiden spijt; 32 % bij één van beiden spijt; 19 % bij de anderen). Hun herinnering aan die eerste huisvesting is navenant: 61 % resp. 63 % tegen 44 % vond deze matig of slecht.

Ook op werkgebied zijn er duidelijke verschillen. Men is minder tevreden over het werk (46 % resp. 74 % tegen 78 %) en over het loon (43 % resp. 68 % tegen 64 % is tevreden). Deze ontevredenheid heeft zijn redenen. De spijtigen zijn vaker werkloos geweest dan de anderen en als ze werkloos waren, waren ze dat langer dan de werklozen onder de anderen. Dat deze werkloosheid samenhangt met gebrek aan kennis van de taal werd reeds vermeld. De spijthebbenden konden zich bij aankomst inderdaad minder vaak verstaanbaar maken dan de anderen (40 % resp. 33 % (!) tegen 53 %).

Terwijl er, volgens de beroepsopgaven, geen verschil is wat betreft het aantal personen dat in het eigen beroep werkzaam is, zijn er onder de spijthebbenden aanzienlijk meer die

zeggen niet in het eigen beroep werkzaam te zijn, maar dat wel graag te willen (38 % resp. 22 % tegen 18 %). Dit onderstreept de ontevredenheid in de werksfeer weer van een andere kant. Een nader accent, wellicht, over de economische moeilijkheden wordt gegeven door het feit dat de spijtigen minder vaak sparen dan de anderen (57 % resp. 75 % tegen 87 %). Ten slotte zijn er de sociale invloeden op de dissatisfactie. Dat de spijthebbenden zich aanzienlijk minder vaak ingeburgerd voelen, werd reeds vermeld. Ook over de geringere taalbeheersing werd reeds gesproken, die zowel voor de mannen als voor de vrouwen geldt; de verschillen zijn vrij aanzienlijk. Sociale interactie is over het geheel geringer bij de spijthebbende groepen. Ten behoeve van het overzicht zijn de gegevens in onderstaande tabel samengevat.

Sociale contacten bij hen die spijt van de emigratie hebben

	Man en vrouw spijt	Eén van beiden spijt	Geen van beiden spijt
N	35	61	548
Kon u zich bij aankomst verstaanbaar maken?			
mannen: ja	37 %	33 %	53 %
vrouwen: ja	16 %	25 %	38 %
Wat is uw algemene indruk van de bevolking hier?			
goed	35 %	70 %	71 %
Hebt u vriendschappelijke contacten met bepaalde inwoners?			
ja	20 %	22 %	34 %
Voelt u zich al een beetje ingeburgerd?			
mannen: ja	54 %	88 %	95 %
vrouwen: ja	47 %	69 %	92 %
Hebt u thans contact met een bepaalde kerk?			
beiden: ja	40 %	51 %	60 %
Bent u hier ook lid van verenigingen?			
mannen: ja	9 %	31 %	27 %
vrouwen: ja	6 %	17 %	21 %

Vooraf het verschil in aantal dat lid van een vereniging is, is vrij aanzienlijk. Het is opvallend, gezien het feit dat de meeste van deze verenigingen waarschijnlijk Nederlandse zijn, terwijl anderzijds geen verschil bestaat in het aantal dat contact met andere Nederlanders heeft. Men krijgt de indruk dat het relatieve isolement waarin veel der spijthebbenden zich bevinden ten dele door henzelf wordt bepaald.

Opvallend is ook dat zij vaker een matige of slechte indruk van de bevolking hebben. Dit lijkt vrij specifiek te zijn voor degenen die spijt van hun emigratie hebben, want met antwoorden op de vraag: „Hebt u wel eens aan teruggaan gedacht?“, hangt dit niet noemenswaardig samen. Het stamt blijkbaar uit (of hangt samen met) onaangename ervaringen in het werk. Er is, zoals eerder besproken, verband tussen een slechte indruk van de be-

volking en ontevredenheid met het werk, het loon en vooral met slechte verhoudingen op het werk.

In tegenstelling tot de verwachtingen zijn er géén aanwijzingen dat geringer contact met andere Nederlanders invloed op de satisfactie zou uitoefenen. Geen van de betreffende vragen – over contact met andere Nederlanders, over de indruk die men van hen heeft, over het al of niet aanwezig zijn van familie en het krijgen van hulp van familie of kennissen – levert enig verschil van betekenis op tussen hen die spijt van de emigratie hebben en de rest. Er zijn ook geen noemenswaardige verschillen tussen deze vragen en de vraag of men wel eens aan teruggaan heeft gedacht; of tussen deze vragen en die naar vervuld-zijn van de verwachtingen, of naar gevoelens van ingeburgerd-zijn. Evenmin zijn er aanwijzingen dat zij die spijt van de emigratie hebben meer contact met Nederland proberen te onderhouden, door frequenter correspondentie, vaker lezen van Nederlandse kranten, of luisteren naar de Wereldomroep.

Op sommige vragen gaan de percentages wel iets in de verwachte richting; de grootste verschillen daarbij worden dan echter nog aangetroffen bij vragen met een in dit verband niet zo erg overtuigende inhoud. Er zijn wat meer spijtigen die een slechte indruk van andere Nederlanders hebben (43 % resp. 39 % tegen 30 %) en de spijtigen hebben wat minder hulp van familie gehad bij het vinden van de eerste werkgever (3 % resp. 14 % tegen 15 %).

Samenvattend kan worden gezegd dat dissatisfactie met de emigratie ten dele bepaald wordt door financiële problemen en teleurstellingen, door onaangename ervaringen bij het werk, enigszins door huisvestingsproblemen en door moeilijkheden bij de sociale aanpassing. De moeilijker sociale aanpassing en geringer participatie lijken zeker ten dele een gevolg van factoren binnen de emigrant zelf. Geringere kennis van de taal is een van die factoren, maar de invloed van meer persoonlijke eigenschappen lijkt eveneens aangeduid.

Terugkeerders

Van de bij het onderzoek betrokken emigranten was, binnen ongeveer vier en een half jaar na het vertrek, 10 % naar Nederland teruggekeerd en op 1 juni 1961 nog hier te lande aanwezig.

De reden voor de terugkeer lijkt niet in de economische sfeer te liggen. Economische teleurstellingen of moeilijkheden bij het werk lijken zelden een rol van betekenis te spelen. Als achtergrond voor de terugkeer komen vooral moeilijkheden in de sociale aanpassing naar voren, in het bijzonder bij de vrouwen. Het leek waarschijnlijk dat deze aanpassingsmoeilijkheden in de eerste plaats op persoonlijke eigenschappen van de emigranten berusten. Deze veronderstelling is echter ten dele gebaseerd op het feit dat zo weinig verschil tussen de terugkeerders en de anderen werd gevonden.

Samenhang tussen terugkeer en gegevens uit het voor het vertrek uit Nederland verrichte onderzoek is niet gevonden. Over de 'emigrabiliteit' heeft dit onderzoek geen verdere gegevens kunnen verschaffen. Het vaststellen van de factoren die uiteindelijk de 'emigrabiliteit' bepalen zou een afzonderlijk onderzoek vergen.

Summary

The fourth of the series of studies on Netherlands emigration that appeared was 'Emigrants overseas' by Dr. N. H. Fryda. This analysis, of which a résumé is given in this chapter, follows the emigrants during their first years of adaptation in the new country. Some of the results of this investigation are:

a. 7% to 9% of the migrants are so dissatisfied that they regret having emigrated. 18% to 24% are so little satisfied that they say they would not have emigrated had they known what they do now.

b. Command of the language is of particular importance to social adjustment. It promotes friendly contacts and general satisfaction.

The older migrants do not achieve social adjustment and general satisfaction as often as the younger ones, partly because they have less command of the language.

d. Adjustment seems to take place within the first year of residence. After that, most people appear to be stabilized with regard to employment and housing. At the same time, there is reason for the assumption that general satisfaction declines during the first year of residence. Later, when the initial adjustment has been completed, the satisfaction increases once again.

e. 10% of the migrants questioned return to Holland for good within approximately 4 to 5 years of their departure. Social adjustment difficulties, and not economic disappointments, underlie the majority of repatriations, particularly of married women.

Hoofdstuk V - Kredietverlening

In het jaarboek 'Emigratie 1960' is reeds uiteengezet hoe, door de totstandkoming in 1955 van de Rijkskredietgarantieregeling voor Emigranten, een zeer belangrijk facet – de kredietverlening ten behoeve van de huisvesting van en de bedrijfsvestiging c.q. -verbetering door emigranten – aan de nazorg welke de Nederlandse overheid aan onze emigranten besteedt, kon worden toegevoegd. Aan de binnen het kader van deze garantieregeling ontwikkelde kredietverleningsactiviteiten kon ook in 1961 verdere uitbreiding worden gegeven.

Een belangrijke stimulans vormde hierbij het feit dat door bemiddeling van het *Inter-gouvernementele Comité voor Europese Migratie (ICEM)* op voordelige voorwaarden een kortlopende lening ter waarde van ca. f 1 400 000 kon worden verkregen. Van deze lening kon namelijk in het verslagjaar met toepassing van de garantieregeling en met inschakeling van het Emigratiebestuur, dat daartoe bij Algemene Maatregel van Bestuur werd gemachtigd, een bedrag van ca. f 875 000 worden heruitgeleend aan een tiental *credit unions* van Nederlandse emigranten in Canada en een bedrag van ruim f 89 700 ter beschikking worden gesteld ter versterking van het bedrijfskapitaal van de zuivelcoöperatie – de *Cooperativa Central de Laticinios do Paraná Ltda* – van de protestants-christelijke Nederlandse Landbouwkolonies in Brazilië: *Castrolanda* en *Carambei*. Voorts werd een belangrijk bedrag gereserveerd voor uitlening aan de in Australië in oprichting zijnde coöperatieve spaar- en kredietverenigingen van Nederlandse emigranten, waarop hieronder nader wordt teruggekomen. Naast de hiervoor genoemde projecten moet ook de aandacht gevestigd worden op de – zij het vooralsnog relatief bescheiden – toename die de kredietverlening aan individuele emigranten in de loop van 1961 onderging.

Deze grotere belangstelling was vooral te danken aan het feit dat de door de garantieregeling geboden mogelijkheden door de verspreiding van de speciaal voor dit doel ontworpen folder 'Kredieten voor Emigranten' – waarmee in 1960 reeds een begin werd gemaakt – en door de omstandigheid dat de emigranten via de *credit unions* in Canada meer omtrent deze mogelijkheden werden georiënteerd, gaandeweg onder de emigranten een grotere bekendheid verkregen.

Zodoende konden naast nieuwe leningaanvragen welke in het verslagjaar werden ontvangen uit Frankrijk, waar in voorgaande jaren, evenals in Luxemburg, reeds enige kredieten aan Nederlandse boeren werden verstrekt, tegen het einde van 1961 ook de eerste aanvragen om, hoofdzakelijk agrarische, kredieten van emigranten in Canada in behandeling worden genomen.

Wat de verzekering krachtens de garantieregeling van de lopende individuele kredieten betreft, kan inmiddels met voldoening worden geconstateerd dat zich ook in 1961 geen enkel geval van aan de emigranten-leningnemers te wijten schade heeft voorgedaan.

Huisvesting in Australië

Zoals in het jaarboek 'Emigratie 1960' vermeld, konden voor de huisvesting van Nederlandse emigranten in Australië in 1960, naast de voor dit doel in voorgaande jaren van het

Development Loan Fund geleende gelden, nieuwe fondsen uit Nederlandse en Australische bronnen worden aangetrokken tot een gezamenlijke waarde van f 33 miljoen.

Nog voordat de laatste remise van de in Nederland opgenomen gelden voor deze tweede etappe van de kredietverlening ten behoeve van de Nederlandse emigranten in Australië, omstreeks eind april 1961, naar Australië had plaatsgevonden – met deze overmakingen was in juli 1960 een aanvang gemaakt – werd van de emigratie-attaché te Canberra bericht ontvangen dat de inmiddels overgemaakte tranches, evenals de co-financieringsfondsen welke ter aanvulling van de Nederlandse fondsen van diverse Australische spaarbanken konden worden verkregen, voor het grootste gedeelte waren uitgezet dan wel, evenals de nog uit Nederland te ontvangen gelden, volledig waren toegezegd. Ook de co-financieringsfondsen, welke van de Australische statelijke regeringen werden ontvangen, waren reeds voor ongeveer 40 % verbruikt.

De in het voorgaande jaarverslag gedane mededeling dat de fondsen afkomstig uit de Nederlandse lening in het eerste kwartaal volledig zouden zijn verbruikt, werd hiermede dan ook ten volle bevestigd.

Reeds in het voorjaar van 1961 werd de wenselijkheid van verdere financiering van de huizenbouw ten behoeve van de Nederlandse emigranten onder het oog gezien. De *building societies* beschikten namelijk over aanvragen om krediet welke in totaal meerdere miljoenen ponden beliepen en waren daarenboven bij gebrek aan fondsen genoodzaakt tal van kredietaanvragen van emigranten die – in de hoop geholpen te kunnen worden – hun *downpayment* voor de bouw van een eigen woning bijeen hadden gespaard, af te wijzen. Op grond van een schatting door de emigratie-attaché werd hierbij gedacht aan een in Nederland op te nemen lening van f 20 miljoen, welke bij een participatie op pond-voor-pond basis door de Australische banken en Statelijke regeringen zou kunnen worden verdrievoudigd en zou kunnen voorzien in de kredietbehoefte der *building societies* over de jaren 1962 en 1963.

Uit oriënterende besprekingen, welke naar aanleiding hiervan werden gevoerd met de, voor het consortium dat de fondsen voor de tweede etappe fourneerde optredende, verzekeringsmaatschappij, bleek dat uit deze bron ook thans, indien de Nederlandse regering deze lening zou willen garanderen, de van Nederlandse zijde beschikbaar te stellen fondsen zouden kunnen worden verkregen. Inmiddels was ook van de zijde van de betrokken Australische staten en banken een toezegging voor een eventuele co-financiering ontvangen. De weg voor een verdere uitwerking van het project was hiermede geopend. Gedurende de resterende maanden van 1961 werden dan ook over een aantal met de lening verband houdende technische facetten besprekingen gevoerd.

Wat de groepskredietverlening in Australië voorts betreft, moet – onder verwijzing naar hetgeen in 'Emigratie 1960' over de voorgenomen oprichting van deze instellingen reeds is medegedeeld – melding worden gemaakt van de totstandkoming in 1961 van een tweetal *credit unions* van Nederlandse emigranten, te weten de *Netherlands Investment Society Ltd. (NIS)* te Melbourne (Victoria) en de *Netherlands Savings and Investment Society Ltd. (NESIS)* te Sydney (New South Wales).

Zoals in het voorgaande jaarverslag reeds aangegeven zijn deze credit unions het meest vergelijkbaar met coöperatieve spaar- en kredietverenigingen met beperkte aansprakelijkheid van de leden. Zij bewegen zich op het terrein van het verstrekken van leningen op basis van tweede hypotheek aan emigranten die door de omvang van hun gezin geen voldoende spaarcapaciteit bezitten om de aanbetaling voor een eigen huis bijeen te sparen, alsmede op het gebied van het verstrekken van kredieten ten behoeve van zelfstandige bedrijfsvestiging. Daar genoemde instellingen in deze vorm in Australië niet bekend waren, moesten

voor hun totstandkoming verschillende moeilijkheden worden overwonnen. Uit de onderscheidene handelsorganisatievormen die de Australische wetgeving kent, moest er één gekozen worden welke het beoogde doel het meest benaderde. Daarbij is de keus gevallen op de *Company Limited by Guarantee*. Deze organisatievorm was in Australië oorspronkelijk uitsluitend bedoeld voor verenigingen als kegelclubs e.d., welke rechtspersoonlijkheid moesten hebben.

De *Company Limited by Guarantee* is vergelijkbaar met een ‚naamloze vennootschap zonder aandelenkapitaal’. Zij bestaat uit een aantal leden, die ieder een bepaalde garantie stellen ten aanzien van de handelsverrichtingen van de vennootschap. Deze garantie kan alleen gerealiseerd worden bij een eventuele liquidatie. In feite vormen deze garanties dus een soort aandelenkapitaal, dat echter uitsluitend de functie van een risicodragend kapitaal heeft en niet wordt gebruikt voor financieringsdoeleinden. De garanties die de leden van een *Company Limited by Guarantee* ‚oude stijl’ normaliter verstrekken, belopen niet meer dan één A£. Voor de credit unions werd echter toestemming verkregen de garanties op A£ 50 te bepalen, teneinde een groter risicodragend kapitaal bijeen te kunnen brengen. Desondanks zou het niet mogelijk geweest zijn de credit unions zonder de hulp van de kredietgarantieregeling van de grond te krijgen. Het lag immers voor de hand dat het resultaat van een beroep op de emigranten om bij een hen nog onbekende, credit union te gaan sparen – ook bij een vrij intensieve reclamecampagne – vrij gering zou zijn.

Om de credit unions derhalve op gang te helpen, zijn in het verslagjaar onderhandelingen met Australische banken gevoerd teneinde voor hen bankkredieten te verkrijgen. Daarbij kwam uiteraard de vraag naar voren welke zekerheden voor deze kredieten zouden kunnen worden geboden. Het antwoord hierop werd verschaft door de Rijkskredietgarantieregeling. Onder voorwaarde van verstrekking van een garantie krachtens deze regeling kon zodoende de *Bank of New South Wales* bereid worden gevonden aan de NIS. te Melbourne een rekening-courant krediet van A£ 15 000 toe te zeggen, terwijl de *Commonwealth Trading Bank of Australia*, een zusterinstelling van de Centrale Bank van Australië, zich in principe bereid verklaarde onder deze conditie een rekening-courant krediet van A£ 25 000 aan de NESIS te Sydney te verlenen.

Een bezwaar van deze kredieten is nochtans dat zij met additionele zekerheden zijn omkleed. Indien de credit unions namelijk op hun rekeningen bij de bank wensen te trekken, dienen zij bij de bank zekerheden in te leveren ter waarde van 200 % van het te verkrijgen krediet. Het is dan ook een gelukkige omstandigheid dat, zoals in de inleiding van dit hoofdstuk aangegeven, door het Emigratiebestuur inmiddels een belangrijke som voor de credit unions kon worden gereserveerd. Om op dit, weliswaar kortlopende, krediet dat aan hen in 1962 op gunstige condities ter beschikking zal worden gesteld, te kunnen trekken, zullen de credit unions namelijk slechts voor 115 % aan zekerheden behoeven in te leveren.

Onderzoek naar de kredietsituatie in Canada

In opdracht van de Regeringscommissaris voor de Emigratie werd in 1961 door de financieel en economisch adviseur van het Regeringscommissariaat voor de Emigratie een onderzoek ingesteld naar de mogelijkheden voor Nederlandse emigranten in Canada om leningen voor de financiering van hun huisvesting of zelfstandige bedrijfsvestiging te verkrijgen. Aanleiding tot deze opdracht vormde het feit dat, afgezien van de in voorgaande jaarverslagen reeds vermelde beschikbaarstelling van een krachtens de Rijkskredietgarantieregeling gegarandeerd krediet door een Nederlandse bank aan de *St. Willibrord Credit Union* te London (Ontario) en de door de Nederlandse regering op basis van de garantieregeling met de *Nova Scotia*

Hoofdstuk VI - Emigratiefinanciering en emigrantenvervoer

Algemeen

Het beeld dat uit de cijfers betreffende de financiering van de emigratie in 1961 wordt verkregen, wijkt in een aantal opzichten af van het financiële overzicht in het vorige jaarboek. De te constateren verschillen beperken zich niet tot die, welke de in tabel B (blz. 90) opgenomen globale totaalcijfers te zien geven; ook op onderdelen zijn verschuivingen waarneembaar. De voornaamste ervan zullen worden belicht in de hieronder volgende beschouwing van de omvang en spreiding van het emigrantenvervoer, de emigratiekosten en de ontvangen bijdragen in die kosten.

De in tabel B genoemde aantallen bijslagontvangende en zelfbetalende emigranten kunnen als volgt nader worden gespecificeerd.

Tabel a

Gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde emigranten in de jaren 1960 en 1961, naar bestemmingsland

Bestemmingsland	1960				1961			
	Gesubsidieerd		Niet gesubs.		Gesubsidieerd		Niet gesubs.	
	aantal personen	%	aantal personen	%	aantal personen	%	aantal personen	%
Australië	7 869	98	191	2	4 028	96	182	4
Brazilië	147	59	102	41	84	35	155	65
Canada	5 108	94	349	6	1 566	87	233	13
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	61	66	32	34	53	77	16	23
Nieuw-Zeeland	1 130	98	28	2	1 342	98	33	2
Verenigde Staten van Amerika	8 385	96	315	4	5 778	96	267	4
Zuid-Afrika	423	88	59	12	287	83	58	17
Overige landen	69	51	67	49	32	44	41	56
Alle landen	23 192	95	1 143	5	13 170	93	985	7

Het relatief hoge aantal niet-gesubsidieerde emigranten naar Brazilië en 'Overige landen' wordt veroorzaakt door het verschijnsel dat vele door in Nederland gevestigde ondernemingen of instellingen naar die landen uitgezonden werkkrachten op een immigrantenvisum vertrekken en derhalve als emigranten worden geregistreerd, doch niet als zodanig in aanmerking komen voor de toekenning van emigratiebijslag. De stijging van het percentage niet-gesubsidieerden voor alle landen tezamen genomen, kan behalve aan het voren-

genoemde verschijnsel – dat zich in verhoudingsgewijs geringere mate ook bij de emigratie naar andere landen voordoet – mede worden geweten aan het iets veelvuldiger voorkomen van niet voor bijslagtoekenning in aanmerking komende tweede emigraties.

In het verslagjaar moest opnieuw een aantal wijzigingen worden aangebracht in de *Uitvoeringsbeschikking Emigratie-Bijslagregeling*; ze werden afgekondigd door de publikatie van de desbetreffende ministeriële beschikking (Beschikking van de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid d.d. 25 augustus 1961, nr. 2102/RCE/Bin) in de Staatscourant van 6 september 1961, nr. 173.

Bij deze gelegenheid kon worden voldaan aan de reeds enige tijd gevoelde behoefte, de landingsgelden voor de zich in Braziliaanse steden vestigende emigranten te verhogen. Een belangrijke wijziging in financieel opzicht was de verlaging van sommige passagenormen als gevolg van de revaluatie van de gulden per 6 maart 1961. De overige wijzigingen waren van ondergeschikter en veelal slechts technische betekenis. (Als gebruikelijk zullen in het vervolg van dit hoofdstuk – met uitzondering van de paragraaf over het vervoer – de niet-gesubsidieerden niet in de beschouwingen worden betrokken.)

Omvang, samenstelling en spreiding der emigratiestromen

Het aantal gesubsidieerde emigranten liep terug van 23 192 in 1960 tot 13 170 in 1961, een teruggang van meer dan 40%. Dat het aantal personen sterker is gedaald dan het aantal ,units' blijkt uit de volgende tabel.

Tabel b

Gezinsgemiddelde en ,unit'-gemiddelde

Jaar	Aantal gezinnen	Aantal personen in gezinsverband	Gezins-gemiddelde	Aantal zelfstandige ongehuwden	Totaal aantal ,units'	Totaal aantal personen	,Unit'-gemiddelde
1	2	3	4	5	6=(2+5)	7=(3+5)	8
1958	5 067	18 030	3.6	4 092	9 159	22 122	2.4
1959	4 677	17 653	3.8	3 706	8 383	21 359	2.5
1960	4 915	19 081	3.8	4 108	9 023	23 192	2.6
1961	2 798	10 658	3.8	2 512	5 310	13 170	2.5

Tegenover de daling van het aantal gezinnen met 2 117 ,units' van een gelijk gebleven gemiddelde sterkte van 3.8 personen staat een daling van het aantal ongehuwden met 1 596 ,units' (= 1 persoon). Als gevolg van de daardoor gewijzigde verhouding tussen gezinnen en ongehuwden is het ,unit'-gemiddelde in 1961 weer op 2.5 gekomen. Per land en emigratie-categorie bezien is de ontwikkeling van het ,unit'-gemiddelde in de jaren 1958 tot en met 1961 als volgt geweest. (Tabel c.)

Opmerkelijk in tabel c is dat in 1961 bij de emigratie naar Australië een verschuiving in de verhoudingen tussen gezinnen en ongehuwden heeft plaats gevonden en dat de stijging van het aantal emigranten naar Nieuw-Zeeland gepaard is gegaan met de toelating van iets grotere ,units' tot dat land. Voorts blijkt uit deze tabel dat het reeds hoge ,unit'-gemiddelde bij de emigratie van gerepatrieerden uit Indonesië naar de Verenigde Staten nog verder is

gestegen, waarmede opnieuw wordt aangetoond dat deze emigratie bij uitstek gezins-emigratie is.

Tabel c
,Unit'-gemiddelden per land en emigratie-categorie

Bestemmingsland	Categorie	1958	1959	1960	1961
Australië	overeenkomst	3.1	3.2	3.1	2.7
	landing-permit	2.0	2.3	2.0	2.5
Brazilië	alle categorieën	3.0	2.6	2.5	2.2
Canada	alle categorieën	2.2	2.1	2.1	1.7
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	alle categorieën	1.8	1.5	1.4	1.7
Nieuw-Zeeland	overeenkomst	1.0	1.0	1.0	1.0
	entry-permit	2.0	2.0	2.0	2.5
Verenigde Staten van Amerika	Walter-Pastore program	–	3.0	3.0	3.2
	normale quotum	2.5	2.3	2.1	2.3
Zuid-Afrika	met Zuidafrikaanse bijdrage	1.4	1.4	1.9	1.8
	zonder Zuidafrikaanse bijdrage	2.4	2.4	1.8	1.5
Overige landen	alle categorieën	2.1	2.0	2.2	1.9
Algemeen ,unit'-gemiddelde		2.4	2.5	2.6	2.5

De spreiding van de ,units', d.w.z. van gezinnen en ongehuwden over de onderscheidene landen in de jaren 1960 en 1961 is weergegeven in de volgende tabel.

TABEL d
Aantal en % vertrokken ,units' per land

Bestemmingsland	Categorie	1960		1961	
		Aantal units	%	Aantal units	%
Australië	overeenkomst	2 393	26.5	1 296	24.4
	landing-permit	242	2.7	193	3.6
Brazilië	alle categorieën	58	0.6	38	0.7
Canada	alle categorieën	2 442	27.1	949	17.9
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	alle categorieën	43	0.5	32	0.6
	overeenkomst	17	0.2	48	0.9
Nieuw-Zeeland	entry-permit	576	6.4	514	9.7
Verenigde Staten van Amerika	Walter-Pastore program	2 170	24.0	1 319	24.9
	normale quotum	822	9.1	730	13.7
Zuid-Afrika	met Zuidafrikaanse bijdrage	8	0.1	69	1.3
	zonder Zuidafrikaanse bijdrage	221	2.4	105	2.0
Overige landen	alle categorieën	31	0.3	17	0.3
Alle landen		9 023	100.0	5 310	100.0

Tabel e laat zien hoe de spreiding van de emigratie, uitgedrukt in aantallen personen is geweest en hoe de trek naar de voor Nederland relatief belangrijkste immigratielanden (Australië, Canada en de Verenigde Staten) zich verhoudt tot die naar de andere immigratielanden.

Tabel e

Spreiding emigratie (in personen) over de bestemmingslanden

Bestemmingsland	1959		1960		1961	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Australië	8 190	38.3	7 869	33.9	4 028	30.6
Canada	4 841	22.7	5 108	22.0	1 566	11.9
Verenigde Staten van Amerika	5 022	23.5	8 385	36.2	5 778	43.9
Sub-totaal I	18 053	84.5	21 362	92.1	11 372	86.4
Brazilië	200	0.9	147	0.6	84	0.6
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	105	0.5	61	0.3	53	0.4
Nieuw-Zeeland	1 334	6.2	1 130	4.9	1 342	10.2
Zuid-Afrika	1 585	7.4	423	1.8	287	2.2
Overige landen	82	0.4	69	0.3	32	0.2
Sub-totaal II	3 306	15.4	1 830	7.9	1 798	13.6
Alle landen	21 359	100.0	23 192	100.0	13 170	100.0

Uit beide tabellen blijkt dat de emigratie van gerepatrieerden onder het *Walter-Pastore Program* in 1961 een nog voornamer bestanddeel van de Nederlandse emigratie is geweest dan het jaar tevoren reeds het geval was. Ondanks het teruglopen van de emigratie naar Australië en Canada is daardoor het aandeel van de drie belangrijkste immigratielanden in de totale emigratie uit Nederland toch nog weer gestegen ten opzichte van het aandeel der andere landen.

Tabel f

Al of niet mede-financieren van de emigratie

Medegefinancierd werd de emigratie naar:			<i>NIET</i> medegefinancierd werd de emigratie naar:		
Bestemmingsland	1960	1961	Bestemmingsland	1960	1961
Australië	33.9	30.6	Canada	22.0	11.9
Brazilië	0.6	0.6	Ver. Staten van Amerika ³⁾	10.4	43.9
Fed. v. Rhodesia & Nyasaland	0.3	0.4	Overige landen	0.2	0.1
Nieuw-Zeeland	4.9	10.2			
Ver. Staten van Amerika ¹	25.8	—			
Zuid-Afrika	1.8	2.2			
Overige landen ²	0.1	0.1			
Totaal	67.4	44.1	Totaal	32.6	55.9

¹ = Walter-Pastore Program I.

² = Columbia.

³ = normale quotum + Walter-Pastore program II.

Doordat de emigratie van gerepatrieerden naar de Verenigde Staten in 1961 in tegenstelling tot die in 1960 niet meer door ICEM is medegefinancierd, is het percentage van de Nederlandse emigratie waarvoor financiële bijdragen worden ontvangen van ICEM en/of de immigratielanden in 1961 sterk gedaald. Deze daling is mede veroorzaakt door het teruglopen van de emigratie naar Australië en kon slechts voor een deel worden goedgemaakt door de stijging van de wel medegefinancierde emigratie naar Nieuw-Zeeland. Welke verschuivingen zich hier hebben voorgedaan toont tabel *f*.

Uit de hiervoren afgedrukte tabellen kan ook nog worden afgeleid hoe de emigratiestromen naar de veraf en meer dichtbij gelegen immigratie-landen zich hebben verhouden. Voor de drie groepen blijkt dan de volgende verhouding (overeenkomstige cijfers over 1960) Ver. Staten, Amerika, Canada 55.8 (58.2); Zuid-Amerika, Zuid-Afrika 3.4 (3.0); Australië, Nieuw-Zeeland 40.8 (38.8).

Het hierboven gesignaleerde teruglopen van het 'unit'-gemiddelde, de vermindering van het aandeel van de medegefinancierde emigratie in het totaal en de verschuiving in de spreiding naar afstanden zijn als kostenverhogende factoren te beschouwen, welke evenwel in belangrijkheid verre zijn overtroffen door de kostenverlaging welke van de daling van de omvang van de emigratie in 1961 het gevolg is geweest.

Emigratiekosten

Welke verschuivingen zijn opgetreden in de kosten per hoofd – dat zijn de kosten welke bij de toekenning van emigratiebijslag in aanmerking worden genomen – toont tabel *g*

Tabel *g*

Emigratiekosten per hoofd van de in 1961 vertrokkenen (in guldens)

Bestemmingsland	Passagekosten (incl. boord- geld, bagage- vervoer en evt. ontsmettings- kosten)		Kosten van het vervoer in het bestem- mingsland		Landingsgeld		Totaal	
	1960	1961	1960	1961	1960	1961	1960	1961
Australië	1 401	1 417	36	32	153	150	1 590	1 599
Brazilië	761	757	55	55	76	110	891	922
Canada	597	610	154	142	144	138	895	890
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	878	858	246	157	161	124	1 285	1 139
Nieuw-Zeeland	1 489	1 431	37	47	149	132	1 675	1 610
Verenigde Staten van Amerika	556	550	223	236	122	115	901	901
Zuid-Afrika	852	893	78	80	139	134	1 069	1 107
Overige landen	1 072	1 016	10	20	64	69	1 146	1 105
Alle landen	907	923	132	138	139	131	1 178	1 192

Omdat de kosten per hoofd reageren op de beweging van het 'unit'-gemiddelde moet het verloop van de bedragen, genoemd in de kolom 'passagekosten' enz. worden gezien in samenhang met de ontwikkeling van de 'unit'-gemiddelden, zoals die is weergegeven in tabel c. Dan blijkt dat bijv. de door de revaluatie van de gulden mogelijk geworden verlaging van de nominale scheepspassagekosten op de Canada-route als gevolg van het teruglopen van het 'unit'-gemiddelde van 2.1 naar 1.7 in een stijging van de kosten per hoofd is omgezet. Dat het samenvallen van een stijging van het 'unit'-gemiddelde met de verlaging van de nominale kosten daarentegen geen grotere daling van de kosten per hoofd op de route naar de Verenigde Staten te zien geeft, moet worden geweten aan het feit dat het vervoer op deze route voor een belangrijk deel per vliegtuig plaats vindt en de vliegpassagekosten onveranderd zijn gebleven. Bovendien is de verlaging van de scheepspassagenorm eerst op 6 maart 1961 ingegaan en is zij voorts niet van toepassing geweest op de normen welke in de zomer van 1961 voor deze route hebben gegolden.

Aangezien zich geen belangrijke tariefwijzigingen bij het vervoer in het bestemmingsland hebben voorgedaan, moeten de verschillen in de desbetreffende kolom van tabel g aan de fluctuaties in de afgelegde afstanden en de gezinssamenstellingen worden toegeschreven. In de kolom 'landingsgeld' is de invloed zichtbaar van de sinds mei 1961 toegepaste verhoging van het landingsgeld voor de voornamelijk niet-agrarische emigranten naar Brazilië. Ook in deze kolom worden de overige fluctuaties voor een belangrijk deel veroorzaakt door de ontwikkeling van de 'unit'-gemiddelden. Bij Zuid-Afrika en Rhodesia speelt de omstandigheid dat relatief meer emigranten voor hun vertrek beschikten over werk en huisvesting – en dus een landingsgeld ontvingen naar het laagste van de beide voor deze landen geldende tarieven – mede een rol.

Per saldo hebben de kostenverhogende invloeden blijkens de in de kolom 'Totaal' opgenomen bedragen in geringe mate overheerst; een stijging van de totale kosten met f 14 per hoofd is daarvan het gevolg.

Bijdrage van de emigrant

Als gevolg van de teruggang van de emigratie naar Canada en de gelijktijdige toeneming van de emigratie (buiten de overeenkomst) naar Nieuw-Zeeland heeft zich in 1961 een verschuiving voorgedaan in de mate waarin de vermenigvuldigingsfactoren 2 en 3 worden toegepast. Deze verschuiving toont tabel C (blz. 90). Zou van deze verschuiving een verlaging van het algemene gemiddelde der eigen bijdrage het gevolg kunnen zijn geweest, in werkelijkheid blijkt het tegendeel het geval. Tabel A (blz. 89) geeft een overzicht van de gemiddelde eigen bijdragen per land en per toegepaste vermenigvuldigingsfactor, alsmede de algemene gemiddelden over de jaren 1959 tot en met 1961. Opmerkelijk is dat de in die algemene gemiddelden waar te nemen stijging niet evenredig is aan de factor-grootte. Tegenover een stijging van f 41 per 'unit' van het gemiddelde der eigen bijdragen bij toepassing van factor $1\frac{1}{2}$ en f 67 per 'unit' voor de factor 2, staat een gemiddelde toeneming van slechts f 6 per 'unit' voor de met toepassing van factor 3 vastgestelde eigen bijdragen. Een vergelijking van alle voor 1960 en 1961 berekende gemiddelde eigen bijdragen toont aan dat de verschillen ook per land en categorie vrij sterk uiteenlopen.

Tabel h

Gemiddelde eigen bijdrage per ,unit', naar bestemmingsland en emigratiecategorie

Bestemmingsland	Categorie	Vermenig- vuldigings- factor	Gemiddelde eigen bij- drage per ,unit'			
			1960	1961	+	-
Australië	overeenkomst	1½	384	397	13	-
	landing-permit	2	564	595	31	-
Brazilië	alle categorieën	1½	605	541	-	64
Canada	alle categorieën	3	615	598	-	17
Federatie v. Rhodesia & Nyasaland	alle categorieën	1½	398	481	83	-
Nieuw-Zeeland	overeenkomst	1½	359	424	65	-
	entry permit	2	466	555	89	-
Verenigde Staten van Amerika	Walter-Pastore program	1½	422	490	68	-
	normale quotum	3	704	745	41	-
Zuid-Afrika	met Zuidafrikaanse bijdrage	1½	333	459	126	-
	zonder Zuidafrikaanse bijdrage	2	496	498	2	-
Overige landen	Columbia	1½	684	650	-	34
	overigen	3	576	740	164	-
Alle landen			504	530	26	-

Dit verschijnsel blijkt overigens geen uitzondering. In tabel I zijn de gemiddelden bijeen gebracht van de eigen bijdragen welke in de jaren 1957 t/m 1961 zijn voldaan bij de emigratie naar landen waarheen per jaar meer dan 1 000 personen zijn vertrokken.

Door het plaatsn van pijltjes is getracht het enigszins grillige verloop beter te doen uitkomen.

Tabel i

Eigen bijdrage 1957-1961, naar voornaamste bestemmingslanden

Bestemmingslanden	Categorie	Gemiddelde eigen bijdrage per ,unit' in				
		1957	1958	1959	1960	1961
Australië	NAMA	287	↑ 363	↓ 362	↑ 384	↑ 397
Canada	alle categorieën	540	↑ 574	↓ 559	↑ 615	↓ 598
Nieuw-Zeeland	entry permit	448	↑ 462	↓ 430	↑ 466	↑ 555
Ver. Staten v. Amerika	W.P. program	-	-	438	↓ 422	↑ 490
	quotum	627	↑ 735	↓ 704	= 704	↑ 745

Uit de beide tabellen h en i is wel duidelijk dat per jaar en per land, naast de algemene invloed van loon- en belastingpeil, andere factoren op de grootte van de gemiddelde eigen bijdrage inwerken. Deze factoren zijn voornamelijk: de verhouding tussen de aantallen gezinnen en zelfstandige ongehuwden, de gezinsgrootte en de inkomensklassen waaruit de vertrekkenden afkomstig zijn. Voorts wordt naarmate de totale aantallen verminderen, de invloed van de enkele uitzonderlijk hoge of uitzonderlijk lage eigen bijdragen op de gemiddelden

groter. Slechts daaruit zijn althans de bij emigratie naar o.a. Brazilië, Rhodesia en de ,overige landen' geconstateerde verschillen te verklaren. De daling van de gemiddelde eigen bijdrage bij emigratie naar Canada moet worden toegeschreven aan de gewijzigde verhouding tussen gezinnen en de in het algemeen minder betalende ongehuwden. In 1960 was die verhouding 58 : 42, in 1961 28 : 72.

Het complex van factoren dat invloed uitoefent op de jaargemiddelden der eigen bijdragen, heeft niet alleen tot gevolg dat een exacte verklaring van alle verschillen moeilijk is te geven, doch ook dat die gemiddelden als graadmeter van de draagkracht van de individuele emigrant weinig waarde hebben. Een betere benadering van die draagkracht geeft wellicht de indeling van de gezinnen en de zelfstandige ongehuwden in groepen naar gelang van de hoogte der eigen bijdragen. De op deze indeling betrekking hebbende tabel D is opgenomen op blz. 92. Een globale berekening uit de gegevens van tabel D leert dat in 1961 68,4 % van de gezinnen een eigen bijdrage betaalde van f 700 of minder. In 1958 was dit percentage even hoog, hetgeen er – de algemene stijging van het loonpeil in aanmerking genomen – op zou wijzen dat in 1961 meer Nederlandse emigranten uit lagere inkomensklassen afkomstig waren dan in 1958. In hoeverre dit juist is, blijkt wanneer de getalsverhoudingen, welke ook hier het beeld enigszins vertekenen, worden geëlimineerd. Daartoe dient de spreiding van de emigranten over de diverse eigen bijdragen-groepen en in een reeks van jaren voor iedere factor afzonderlijk te worden opgezet. Het resultaat daarvan is weergegeven in de hiernaast afgedrukte grafiekjes, welke doen zien dat de inkomens der in 1959 vertrokken emigranten iets lager zijn geweest dan die der in 1958 vertrokkenen, doch dat in 1960 en 1961 ook ten aanzien van de inkomens van de emigranten een zekere stijging valt waar te nemen.

Bijdragen van de immigratielanden en van ICEM

De resultaten van de co-financiering door de immigratielanden en ICEM worden ook in 1961, doordat de bijdragen per hoofd ten opzichte van het voorafgaande jaar geen wijzigingen van enige betekenis hebben ondergaan, uitsluitend beïnvloed door de aantallen personen op wie de internationale financieringsregelingen zijn toegepast.

Tabel f heeft reeds doen zien dat in 1961 een kleiner deel van de Nederlandse emigratie is medegefinancierd door de ontvangende landen en ICEM. Hoe deze ontwikkeling zich voor de onderscheidene contribuanten heeft voltrokken blijkt uit de hieronder volgende tabellen j en k.

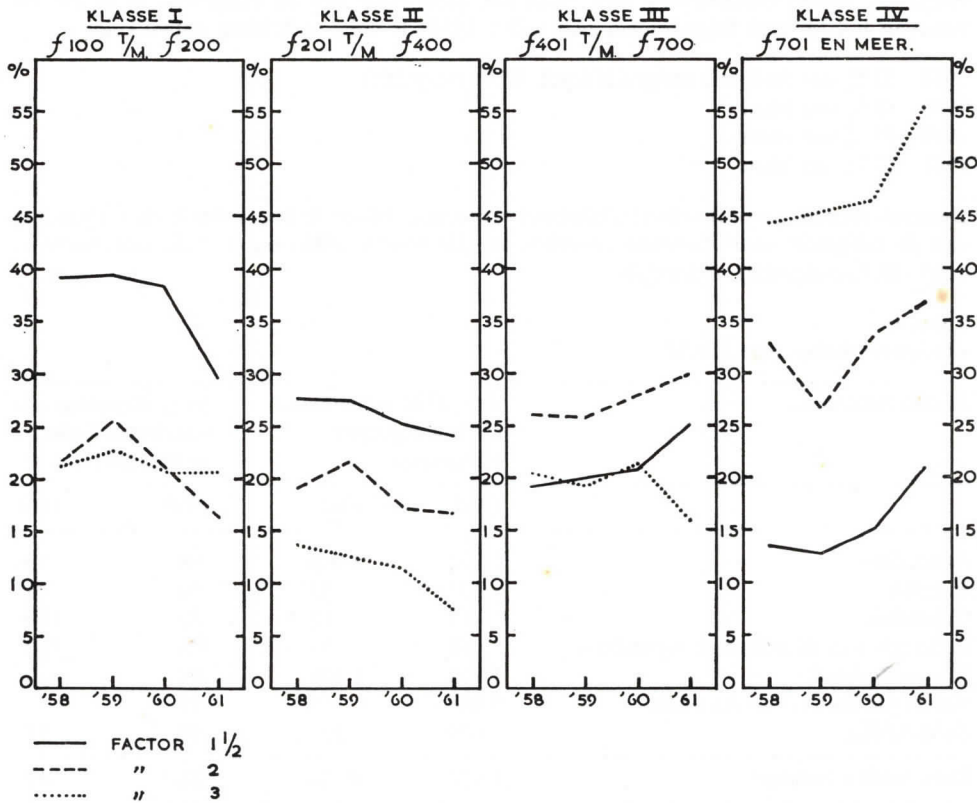
Tabel j

Medefinanciering door de ontvangende landen

Bestemmingsland	Aantal in medefinanciering begrepen emigranten		In % van emigratie naar het in Kolom I genoemde land	
	1960	1961	1960	1961
Australië	7 376	3 548	94	88
Brazilië	135	82	92	98
Columbia	17	10	81	100
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	61	53	100	100
Nieuw-Zeeland	17	48	2	4
Zuid-Afrika	15	186	4	65
Deze landen tezamen	7 621	3 927	79	68
In % van de totale (gesubsidieerde) emigratie			33	30

Grafiek/Graph 10

Spreading per factor van in 1958 t/m 1961 geëmigreerde gezinnen naar eigen bijdrage-klasse (in % van totaal per factor)

De toelating tot Australië onder de Nederlands-Australische Migratie Overeenkomst blijkt in 1961 iets minder ruim geweest te zijn dan in 1960, waardoor 12% van de emigranten naar Australië als *landing permit*-houders heeft moeten vertrekken tegen 6% in 1960. Deze verdubbeling is vermoedelijk een gevolg van de in 1961 in Australië opgetreden lichte economische recessie, waardoor een wat voorzichtiger toelatingsbeleid is gevoerd. Daartegenover staat de verruiming van de Zuidafrikaanse medefinanciering, welke per 1 juni 1961 van kracht is geworden en welke in de toekomst praktisch alle uit Nederland naar Zuid-Afrika vertrekkende emigranten zal gaan omvatten.

Als gevolg van de absolute getalsverhoudingen is het deel van de Nederlandse emigratie in de kosten waaraan de ontvangende landen hebben bijgedragen, zowel in verhouding tot de op die landen gerichte emigratie als tot de totale emigratie, teruggelopen.

Sedert 1959 staat het aandeel van de door ICEM medegefinancierde emigratie sterk onder de invloed van de emigratie van gepatrieerden naar de Verenigde Staten. Nu voor deze in omvang belangrijkste emigratiestroom geen ICEM-bijdrage meer wordt verkregen, blijkt

het door ICEM gesteunde deel van de emigratie te zijn teruggelopen tot 43 % van de totale emigratie. Laat men evenwel de emigratie van gerepatrieerden, zowel in de cijfers betreffende het door ICEM medegefinancierde deel van de emigratie als in die betreffende de totale emigratie, buiten beschouwing dan blijkt het percentage van de emigratie, in de kosten waarvan ICEM heeft bijgedragen, zich sedert 1958 als volgt te hebben ontwikkeld:

1958 52 % van de totale emigratie (excl. W.P.-emigratie)
 1959 61 % van idem
 1960 55 % van idem
 1961 63 % van idem

Deze schommeling wordt vrijwel uitsluitend veroorzaakt door de fluctuaties in de verhouding van de emigratie naar Australië enerzijds tot die naar Canada en de V.S. van Amerika (excl. W.P.-emigratie) anderzijds.

Tabel k
 Medefinanciering door ICEM

Bestemmingsland	Aantal in medefinanciering begrepen emigranten		In % van emigratie naar het in Kolom I genoemde land	
	1960	1961	1960	1961
Australië	7 811	3 976	99	99
Brazilië	135	82	92	98
Columbia	17	10	81	100
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	61	53	100	100
Nieuw-Zeeland	1 103	1 326	98	99
Verenigde Staten van Amerika	5 985	—	71	—
Zuid-Afrika	420	277	99	97
Deze landen tezamen	15 532	5 724	86	49
Idem, zonder de Verenigde Staten	9 547	5 724	99	99
In % van de totale (gesubsidieerde) emigratie			67	43

Tegemoetkoming in de aanloopkosten

De mate waarin in 1961 gebruik is gemaakt van de zgn. aanloopkostenregeling vertoont vrijwel hetzelfde beeld als in 1960.

Vergelijking van tabel m met tabel j op blz. 89 van het jaarboek over 1960 doet zien dat slechts onder de emigranten wier eigen bijdragen met behulp van factor 2 zijn vastgesteld, een grotere behoefte aan tegemoetkomingen in de aanloopkosten heeft bestaan.

Tegenover 13,2 % van de in 1960 vertrokken 'units' (23,7 % van de personen) uit deze categorie hebben in 1961 18,3 % (29,6 %) uit deze groep een tegemoetkoming in de aanloopkosten ontvangen. Dit blijkt het gevolg te zijn van de omstandigheid dat — getuige het gestegen 'unit'-gemiddelde (zie tabel c) — verhoudingsgewijs meer gezinnen met een *entry-permit* naar Nieuw-Zeeland zijn geëmigreerd. Voor gezinnen lopen de aanloopkosten vrij

Tabel l

Tegemoetkoming in de ,aanloopkosten'

Jaar	In de aanloopkosten werden gesteund		In % van totale (gesubsidieerde) emigratie		,Unit'-gemiddelde		Bedrag der tegemoetkoming ¹		Kosten voor het Rijk per bijslag-ontvangende emigrant
	,units'	personen	,units'	personen	alle ,units'	gesteunde ,units'	per gesteunde ,unit'	per gesteunde (persoon)	
1961	940	4 080	17.7	31.0	2.5	4.3	617	142	33
1960	1 600	7 150	17.7	30.8	2.6	4.5	633	142	33
1959	975	4 425	11.6	20.7	2.5	4.5	645	142	22
1958	1 070	4 500	11.7	20.3	2.4	4.2	574	137	21

¹ Hiervan komt 75 % t.l.v. de gemeenten.

hoog op en onder hen is de behoefte aan een tegemoetkoming in die kosten dan ook het grootst. Van de buiten de overeenkomst naar Nieuw-Zeeland vertrokken ,units' werd in 1960 11,1 % gesteund en in 1961 17,9 % (voor de vertrokken personen zijn deze percentages resp. 22,6 en 29,7).

Tabel m

Tegemoetkoming in de ,aanloopkosten' naar vermenigvuldigingsfactor

Factor	Toegepast op		Waarvan gesteund in de aanloopkosten				Bedrag der tegemoetkoming (in guldens) ¹	
	,units'	personen	,units'		personen		per ,unit'	per persoon
			aantal	%	aantal	%		
1½	2 840	8 039	646	22.7	2 954	36.7	614	134
2	776	1 875	142	18.3	555	29.6	589	150
3	1 694	3 256	152	9.0	571	17.5	652	173

¹ Hiervan komt 75 % t.l.v. het Rijk en 25 % t.l.v. de gemeenten.

Netto-kosten voor het Rijk

Heeft voor het Rijk de toepassing van de aanloopkostenregeling geen kostenstijging met zich gebracht, bij de financiering van de emigratie onder de *Emigratie-Bijslagregeling* is dit wel het geval. Op blz. 94 is het overzicht van de ontvangsten en uitgaven verband houdende met de emigratie onder die regeling opgenomen (Tabel F). Het voor 1961 berekende bedrag van de ten laste van het Rijk gekomen netto-kosten per hoofd blijkt f 61 hoger dan in 1960. In de voorgaande paragrafen is reeds aangetoond dat de kostenverhogende factoren in 1961 een overheersende invloed hebben uitgeoefend. Hoezeer de verschuiving van de emigratie van medegefinancierde naar niet-medegefinancierde categorieën op deze kostenstijging van invloed is geweest, valt op te maken uit de daling welke de in tabel E opgenomen gemiddelde ontvangsten per bijslagontvangende emigrant te zien geven. Welke verschuivingen dit tot gevolg heeft gehad in de procentuele verhoudingen van de bijdragen in de emigratiekosten (excl. de aanloopkosten) toont tabel n.

Tabel n
Verdeling van de emigratiekosten, in % (excl. aanloopkosten)

Jaar	Emigranten	Ontvangende landen	ICEM	Rijk	Totaal
1961	18	9	13	60	100
1960	17	10	17	56	100
1959	16	12	18	54	100
1958	19	11	16	54	100

Het emigrantenvervoer

Het vervoer van Nederlandse emigranten geschiedt sedert enige jaren op vrijwel dezelfde voet als het vervoer van andere reizigers. Binnen het kader van de algemene vervoersovereenkomsten tussen het Rijk en de vervoerders is de emigrant vrij in de keuze van zijn vervoermiddel. De passageboekingen komen individueel tot stand, d.w.z. er vindt geen groepsreservering plaats. De vorenbedoelde algemene vervoersovereenkomsten omvatten afspraken inzake de aan emigranten te berekenen passageprijs, de verzorging van de doorreis en het vervoer van bagage van emigranten en de administratieve afwikkeling van het emigrantenvervoer.

Door de jaren heen is een zeer nauwe samenwerking tussen de vervoerders en de emigratieorganen ontstaan, waardoor de regeling van het vervoer van ieder emigrantengezin of individuele emigrant zonder noemenswaardige moeilijkheden tot stand komt.

Ten aanzien van het vervoer van emigranten in het algemeen hebben zich – als gevolg van de beperkte omvang van de emigratie in 1961 – geen problemen van enige betekenis voorgedaan. De wijzigingen welke in maart 1960 zijn aangebracht in het normensysteem van de Emigratie-Bijslagregeling (zie hoofdstuk V, jaarboek 1960) hebben bevredigend gewerkt.

Het beeld dat het emigrantenvervoer in 1961 heeft geboden overziende (zie tabel E, blz. 94), kan worden opgemerkt dat het vervoer van emigranten met Nederlandse vervoermiddelen in dit jaar procentueel is gestegen. Dit is voornamelijk het gevolg van de geringere mate waarin in 1961 voor het vervoer van gerepatrieerden uit Indonesië die naar Amerika emigreerden, gebruik werd gemaakt van vervoer onder Amerikaanse vlag.

Vergeleken bij de situatie in 1959 is het vervoer van emigranten door de lucht vrij sterk toegenomen. In het verslag over het vorige jaar is er reeds op gewezen dat dit voornamelijk kan worden toegeschreven aan de grotere vliegbereidheid van de gerepatrieerden uit Indonesië. De indruk bestaat evenwel dat ook onder de andere categorieën emigranten de vliegbereidheid toeneemt. De, deze indruk ogenschijnlijk logenstraffende, stijging van de percentages der per schip naar Australië en Nieuw-Zeeland vervoerde emigranten vindt haar verklaring in de omstandigheid dat reeds één afvaart meer of minder per jaar, als gevolg van het grotere aantal personen dat per schip tegelijk wordt vervoerd, in sterke mate het jaarpercentage beïnvloedt. Een betrouwbare indruk kan derhalve slechts door een vergelijking van de percentages over meer dan twee jaren worden verkregen. Een dergelijke vergelijking geeft tabel o. Het verloop van de percentages blijkt de indruk te bevestigen, dat niet alleen de gelegenheid, doch ook de bereidheid om per vliegtuig te reizen, in de loop der jaren op deze emigratie-routes is toegenomen.

Tabel o

Aandeel Ned. Luchtvaart in emigrantenvervoer naar Australië en Nieuw-Zeeland over 1957-1961

Jaar	Totale aantal vertrokken personen	Per vliegtuig vertrokken	Kolom 3 in % van kolom 2
1957	7 796	1 076	14
1958	9 191	1 725	19
1959	9 657	2 398	25
1960	9 218	3 561	39
1961	5 585	1 909	34

Summary

With respect to the financing of emigration, some shifts took place in 1961 on the costs side and the contributions side, which together resulted in an increase of the Netherlands share in the per capita costs. The most important change was that in 1961 contributions were received from the receiving countries and/or the Intergovernmental Committee for European Migration for a smaller proportion of the Netherlands emigration than in previous years. Yet the decreased volume of emigration from the Netherlands has caused a fairly considerable drop in the total net emigration costs chargeable to the Netherlands Government.

The survey of the means of transport employed for the movement of migrants in 1961 confirms the tendency observed in recent years for airlines to take a larger share in that transport.

Tabel A

Gemiddelde eigen bijdragen per land en per vermenigvuldigingsfactor

Bestemmingsland	Gemiddelde eigen bijdragen in 1961 (in guldens) per unit en per hoofd bij toepassing van:						Gemiddeld per land en algemeen gemiddelde	
	factor 1½		factor 2		factor 3			
	per unit	per hoofd	per unit	per hoofd	per unit	per hoofd	per unit	per hoofd
Australië	397	147	595	238	—	—	427	158
Brazilië	541	246	—	—	—	—	541	246
Canada	—	—	—	—	598	352	598	352
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	481	283	—	—	—	—	481	283
Nieuw-Zeeland	424	424	555	222	—	—	550	229
Ver. Staten van Amerika	490	153	—	—	745	324	566	202
Zuid-Afrika	459	255	498	332	—	—	481	283
Overige landen	650	130	—	—	740	493	722	380
Gemiddeld per factor en algemeen gemiddelde 1961	437	156	557	232	644	339	530	212
Idem 1960	396	132	490	258	638	304	504	194
Idem 1959	381	127	466	212	614	279	475	190

Tabel B
Kosten van de emigratie in 1961

Samenstelling van de emigratie	Kosten		
	aanloopkosten	vervoerskosten incl. het boordgeld	eerste kosten in het bestemmingsland
13 170 bijslagontvangenden (in milj. guldens) (23 192)	3.9 (7.0)	14.0 ¹ (24.1)	1.7 (3.2)
985 zelfbetalenden (in milj. guldens) (1 143)	0.3 (0.3)	0.9 (1.0)	0.1 (0.2)
14 155 emigranten (in milj. guldens) (24 335)	4.2 (7.3)	14.9 (25.1)	1.8 (3.4)
In procenten	20 (20)	71 (70)	9 (10)
Per emigrant (in guldens)	300 (300)	1 054 (1 033)	130 (138)

¹ Inclusief ca. f 127 000, betaald door enkele bestemmingslanden voor het vervoer van emigranten en hun bagage van de plaats van ontschepping naar de plaats van bestemming.

² f 3,4 miljoen voor aanloopkosten; f 2,8 miljoen voor 'eigen bijdrage'.

³ Inclusief f 0,43 miljoen, zijnde 75 % van de verstrekte tegemoetkomingen in de aanloopkosten.

⁴ 25 % van de verstrekte tegemoetkomingen in de aanloopkosten.

⁵ Voor de zelfbetalenden zijn de gemiddelden der bijslagontvangenden aangehouden.

Tabel C
Toepassing van de vermenigvuldigingsfactoren op de eigen bijdrage

Bestemmingsland	Aantallen en percentages der emigranten wier			
	factor 1 ^{1/2}			
	1960		1961	
	aantal	%	aantal	%
Australië	7 376	94	3 548	88
Brazilië	147	100	84	100
Canada	-	-	-	-
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	61	100	53	100
Nieuw-Zeeland	17	2	48	4
Verenigde Staten van Amerika	6 627	79	4 110	71
Zuid-Afrika	15	4	186	65
Overige landen	17	25	10	31
Alle landen	14 260	61	8 039	61

Totaal	Gedragen door				
	emigranten	het Rijk	gemeenten	bestemmings- landen	ICEM
19.6 (34.3)	6.2 ² (10.4)	9.8 ³ (15.8)	0.1 ⁴ (0.3)	1.5 ⁵ (3.1)	2.0 (4.7)
1.3 (1.5)	1.3 (1.5)	– –	– –	– –	– –
20.9 (35.8)	7.5 (11.9)	9.8 (15.8)	0.1 (0.3)	1.5 (3.1)	2.0 (4.7)
100 (100)	36 (33)	47 (44)	0 (1)	7 (9)	10 (13)
1 484 (1 471)	531 (493)	690 (648)	10 (10)	108 (128)	145 (192)

eigen bijdrage is berekend met toepassing van:

factor 2				factor 3			
1960		1961		1960		1961	
aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
493	6	480	12	–	–	–	–
–	–	–	–	–	–	–	–
–	–	–	–	5 108	100	1 566	100
–	–	–	–	–	–	–	–
1 113	98	1 294	96	–	–	–	–
–	–	–	–	1 758	21	1 668	39
408	96	101	35	–	–	–	–
–	–	–	–	52	75	22	69
2 014	9	1 875	14	6 918	30	3 256	25

Tabel D

Indeling emigranten ,units' naar eigen bijdragen

Aantal personen per gezin	GEZINNEN met					
	f 100 t/m f 200		f 201 t/m f 400		f 401 t/m f 700	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
2	212	26.2	128	15.8	185	22.8
3	89	17.1	77	14.8	152	29.2
4	68	12.5	124	22.8	166	30.5
5	77	20.4	103	27.3	90	23.9
6	105	44.1	54	22.7	35	14.7
7 en meer	147	63.1	35	15.0	18	7.7
Alle gezinnen 1961	698	25.6	521	19.1	646	23.7
Idem 1960	1 509	31.7	979	20.6	1 031	21.7
Idem 1959	1 398	31.8	959	21.8	913	20.7

Jaar	ZELFSTANDIGE ONGEHUWDEN met			
	f 150 t/m f 250		f 251 t/m f 350	
	aantal	%	aantal	%
1961	798	32.0	727	29.1
1960	1 232	30.0	1 196	29.1
1959	1 128	30.4	1 203	32.5

eigen bijdragen van:						Totale aantal gezinnen = 100 %
<i>f</i> 701 t/m <i>f</i> 1 150		<i>f</i> 1 151 t/m <i>f</i> 1 800		<i>f</i> 1 801 t/m <i>f</i> 3 150		
aantal	%	aantal	%	aantal	%	
147	18.1	139	17.1	–	–	811
103	19.8	55	10.6	44	8.5	520
100	18.4	54	9.9	32	5.9	544
59	15.7	23	6.1	25	6.6	377
22	9.3	11	4.6	11	4.6	238
18	7.7	8	3.5	7	3.0	233
449	16.5	290	10.7	119	4.4	2 723
638	13.4	436	9.2	163	3.4	4 756
583	13.2	403	9.1	148	3.4	4 404

eigen bijdragen van:				
<i>f</i> 351 t/m <i>f</i> 600		<i>f</i> 601 t/m <i>f</i> 900		Totale aantal zelfstandige ongehuwden = 100 %
aantal	%	aantal	%	
295	11.8	678	27.1	2 498
477	11.6	1 199	29.3	4 104
452	12.2	919	24.9	3 702

Tabel E

Emigrantenvervoer 1961

Bestemmingsland	Nederlandse scheepvaart		Buitenlandse scheepvaart	
	aantal	%	aantal	%
Australië	2 758	66	49	1
Brazilië	41	17	68	29
Canada	731	41	73	4
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	19	27	—	—
Nieuw-Zeeland	827	60	27	2
Verenigde Staten van Amerika (quotum)	985	51	5	—
Idem (W.P.)	1 824	44	498	12
Zuid-Afrika	179	52	21	6
Overige landen	15	21	13	18
Alle landen	7 379	52	754	5
Idem 1960	11 406 ¹	47 ¹	2 445	10
Idem 1959	15 034 ¹	67 ¹	596	3

Tabel F

Uitgaven en ontvangsten verbonden aan het bijslagstelsel

Bestemmingsland	Bruto-kosten		
	vervoerskosten (incl. boordgeld) (× f 1 000)	landingsgeld (× f 1 000)	totaal (× f 1 000)
Australië	5 723	603	6 325
Brazilië	66	9	75
Canada	1 178	217	1 395
Federatie van Rhodesia & Nyasaland	54	6	60
Nieuw-Zeeland	1 982	178	2 160
Verenigde Staten van Amerika	4 543	667	5 210
Zuid-Afrika	271	38	310
Overige landen	33	2	35
Alle landen	13 850	1 720	15 570
Gemiddeld per bijslagontvangende emigrant (in guldens)	1 051	131	1 182
Idem 1960	1 026	139	1 165
Idem 1959	1 087	139	1 226
Idem 1958	1 049	141	1 190

¹⁾ = incl. regeringsschepen

Nederlandse luchtvaart		Buitenlandse luchtvaart		Vervoermiddel onbekend		Totaal = 100 %
aantal	%	aantal	%	aantal	%	
1 397	33	–	–	6	–	4 210
127	53	–	–	3	1	239
978	54	16	1	1	–	1 799
40	57	10	14	1	2	70
512	37	8	1	1	–	1 375
924	48	4	–	14	1	1 932
1 788	44	–	–	3	–	4 113
123	36	14	4	7	2	344
20	27	14	19	11	15	73
5 909	42	66	0.5	47	0.5	14 155
9 739	40	641	3	104	–	24 335
6 473	29	305	1	81	–	22 489

Te verminderen met				Netto-kosten voor het Rijk		Aantal bijslag-ontvangende emigranten
bijdragen van emigranten ($\times f 1 000$)	bijdragen van immigratielanden ($\times f 1 000$)	bijdragen van ICEM ($\times f 1 000$)	totaal ($\times f 1 000$)	totaal ($\times f 1 000$)	gemiddeld per bijslag-ontvangende emigrant (in guldens)	
636	1 280	1 434	3 350	2 975	739	4 028
21	12	17	50	25	305	84
551	–	–	551	844	539	1 566
15	16	11	42	18	348	53
307	32	526	865	1 295	965	1 342
1 168	–	–	1 168	4 042	700	5 778
81	56	55	192	118	410	287
12	1	2	15	20	614	32
2 791	1 397	2 045	6 233	9 337	709	13 170
212	106	155	473	709		
194	122	201	517	648		
190	143	226	559	667		
218	133	193	544	646		

Hoofdstuk VII - De organen voor de emigratie

RAAD VOOR DE EMIGRATIE

De Raad voor de Emigratie kwam tijdens het verslagjaar eenmaal bijeen en wel op 21 juli 1961. Hij behandelde in deze vergadering in de eerste plaats het door de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid gevraagde advies over het in de toekomst te voeren emigratiebeleid. Aan de gedachtenwisseling over het door de Commissie Emigratiebeleid voorbereide advies namen ook de niet tot de raad behorende commissieleden deel. Het advies werd behoudens enkele niet-essentiële wijzigingen conform het ontwerp vastgesteld en op 27 juli 1961 door de voorzitter uitgebracht. Voor wat betreft de inhoud ervan zij verwezen naar de bijlage no. 1 van dit verslag, welke de conclusies van het advies bevat. Voorts nam de Raad in deze vergadering een positieve beslissing over een voorstel van de voorzitter om het vijfde lid van het Reglement van Orde zodanig te wijzigen, dat het presidium van de Raad voortaan meer dan een plaatsvervangend ondervoorzitter kan omvatten. Deze wijziging van het Reglement van Orde werd goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 16 november 1961 no. 37 (Stc. 229). Als plaatsvervangend ondervoorzitter benoemde de Raad voor de huidige driejaarlijkse zitting de heren A. Warnaar Jzn. en Dr. W. L. P. M. de Kort.

In het verslagjaar zijn de navolgende mutaties in de samenstelling van de Raad te vermelden: bij Koninklijk Besluit van 22 juli 1961, no. 52 (Stc. 144) werd eervol ontslag verleend aan het lid, Ir. A. W. van der Plassche, en in zijn plaats, als vertegenwoordiger van de Minister van Landbouw en Visserij, benoemd Ir. J. W. Wellen. De Katholieke Centrale Emigratiestichting wees de heer B. F. v. d. Meer aan als opvolger van Mr. F. J. H. Bachg (plaatsvervangend lid voor de heer B. Smit) en de heer P. J. J. van Hout als opvolger van de heer A. A. Boersma (plaatsvervangend lid voor de heer Th. J. Loerakker). De Algemene Emigratie Centrale wees de heer N. J. Prinsen aan als opvolger van Dr. M. Boon (lid). (Voor de samenstelling van de Raad zij verwezen naar blz. 155 van dit jaarboek.)

Voor wat de arbeid in commissoriaal verband betreft, de commissie Emigratiebeleid was in de voorzomer enkele malen in plenaire zitting tezamen gekomen om het ontwerp van het door de Raad uit te brengen advies samen te stellen. Voor de voorbereiding ervan had de commissie zich over vier werkgroepen verdeeld, welke met medewerking van een aantal ambtelijke en andere adviseurs elk aan een der hoofdstukken gestalte hadden gegeven. De samenstelling van de commissie Emigratiebeleid en haar werkgroepen is vermeld op blz. 98-99 van het jaarboek Emigratie 1960.

EMIGRATIEBESTUUR

Het Emigratiebestuur vergaderde in 1961 elf malen. Wegens afwezigheid van de voorzitter werden de bijeenkomsten in mei en juni door de heer T. Cnossen en die in september door Drs. J. F. van Campen gepresideerd.

Uit een oogpunt van efficiency reorganiseerde het Bestuur de in commissoriaal verband verrichte werkzaamheden in dier voege, dat het aantal permanente commissies tot twee

Bijlage 1

CONCLUSIES VAN HET ADVIES INZAKE HET EMIGRATIEBELEID

Emigratie en binnenlandse situatie

De strijdigheid tussen een positief emigratiebeleid en de tewerkstelling van buitenlandse arbeidskrachten in ons land is slechts schijn.

Emigratie betekent blijvende vestiging van Nederlanders en hun nakomelingschap in het buitenland. Het effect daarvan is vooral van invloed op lange termijn.

Een tijdelijk, onder invloed van de hoogconjunctuur optredend, tekort aan arbeidskrachten kan worden verlicht door – overigens dure en moeizame – tewerkstelling (doorgaans op tijdelijke basis) van buitenlandse arbeidskrachten; het is hierbij veelal mogelijk arbeidskrachten aan te trekken uit die categorieën waaraan de grootste behoefte bestaat.

Enkele leden komt de strijdigheid tussen een positief emigratiebeleid en de tewerkstelling van buitenlandse arbeidskrachten in ons land niet als schijn doch als een concrete werkelijkheid voor.

Het netto-effect van de emigratie op de economische situatie op korte termijn is slechts gering; immers gebleken is dat tijdens een gunstige situatie van de werkgelegenheid in ons land de belangstelling voor emigratie automatisch tot een laag niveau daalt. Omdat door emigratie eveneens de binnenlandse vraag naar consumptie en investeringsgoederen daalt, is de vergroting van het arbeidsaanbod, welke het gevolg zou zijn van het achterwege blijven van emigratie, veel geringer dan op het eerste gezicht lijkt.

Het hanteren van de emigratiepolitiek volgens conjuncturele maatstaven moet worden ontraden, vooral omdat de instandhouding van de veelsoortige emigratiebetrekkingen een continu beleid vereist.

Beschouwingen inzake de toekomstige ontwikkeling van de werkgelegenheid in ons land moeten steeds worden geplaatst tegen de achtergrond van de snelle toeneming van onze (beroeps)bevolking, welke ook voor de komende decennia mag worden verwacht. Wel opent de voortschrijdende Europese integratie ook voor ons land gunstige perspectieven voor een verdere economische expansie, maar daar staat tegenover dat onze kostenvoorsprong op de buitenlandse markt zal afnemen c.q. verdwijnen en dat het bedrijfsleven in ons land ook anderszins het hoofd zal moeten bieden aan verscherpte concurrentie, zowel op de gemeenschappelijke markt als in niet tot de E.E.G. behorende landen.

Ondanks de gunstige perspectieven is het derhalve niet zeker dat de economie en daarmee de werkgelegenheid in ons land op lange termijn eenzelfde hoog groeitempo te zien zullen geven als in de afgelopen tien jaren doorgaans het geval was.

Zelfs een vertraging van het groeitempo kan al structurele werkloosheid van betekenis veroorzaken.

Het is daarom dat de Raad niet tot stopzetting van het huidige positieve emigratiebeleid adviseert doch, met inachtneming van de nog volgende conclusies, voortzetting daarvan aanbeveelt.

Enige leden menen dat in bovengenoemde perspectieven grote mogelijkheden schuilen voor de economische expansie van ons land en dat aan de eveneens onderkende gevaren slechts ontkomen kan worden door het ten volle realiseren van deze mogelijkheden. Aangezien dit de inspanning van alle in Nederland aanwezige krachten vereist, menen enkelen hunner – welke mening dus niet door alle hier bedoelde leden wordt gedeeld – dat, ook na afweging van de overige voor handhaving van een positief emigratiebeleid aangevoerde argumenten, in deze situatie een positief emigratiebeleid niet meer past. Hierbij maken zij een uitzondering voor bepaalde categorieën van minder draagkrachtigen aan wie in de Nederlandse samenleving geen redelijke bestaansmogelijkheid kan worden geboden, terwijl deze in het buitenland wel aanwezig is.

Het inkomen per hoofd kan door emigratie per saldo gunstig worden beïnvloed, doordat:

- a.* emigratie op lange termijn de bevolkingsgroei zal doen afnemen, waardoor de investeringen in sterkere mate kunnen bijdragen tot vergroting van de kapitaalgoederenvoorraad per hoofd (kapitaalintensiteit); de produktiviteit van de achterblijvende bevolking wordt hierdoor vergroot;
- b.* de noodzaak van een geforceerde exportstijging wordt verkleind, waardoor de welvaart der achterblijvende bevolking wat kan stijgen.

Door emigratie kunnen per hoofd van de achterblijvende bevolking wat meer middelen worden dienstbaar gemaakt aan investeringen in woningbouw en publieke werken.

Door emigratie worden de vraagstukken op het terrein der ruimtelijke ordening in ons land naar een verdere toekomst verschoven, hetgeen hun oplossing enigermate vergemakkelijkt. Enkele leden komt het twijfelachtig voor of emigratie uit Nederland bijdraagt tot een vergroting van de kapitaalgoederenvoorraad per hoofd. Deze leden zijn bovendien van mening dat in het verleden de motieven voor het emigratiebeleid te zeer zijn ontleend aan de toenmalige pessimistische verwachtingen ten aanzien van de werkgelegenheid in ons land. Dit ware in de toekomst te vermijden. De zorgen over de ruimtelijke ontwikkeling worden huns inziens door emigratie evenmin verlicht.

Emigratie in E.E.G.-verband

Van een beleid in E.E.G.-verband gericht op emigratie naar overzeese gebieden, zal in de afzienbare toekomst geen sprake zijn, ten hoogste van enige coördinatie ten aanzien van de politiek van die E.E.G.-landen die belang hebben bij emigratie, t.w. Duitsland, Italië en Nederland.

Voor wat betreft de tewerkstelling van arbeidskrachten uit andere E.E.G.-landen in Nederland zal voorshands slechts rekening behoeven te worden gehouden met immigratie van Italiaanse arbeidskrachten.

In bepaalde delen van Frankrijk bestaat wellicht de mogelijkheid tot vestiging van een beperkt aantal Nederlandse boeren.

Hiertoe zouden echter eerst de nodige voorwaarden vervuld moeten worden.

De verwezenlijking in E.E.G.-verband van het vrije verkeer van werknemers en het recht van vestiging zullen aan Nederlanders weinig, thans niet bestaande, mogelijkheden voor inter-Europese emigratie bieden.

De tewerkstelling (veelal op tijdelijke basis) van Nederlandse arbeidskrachten in West-Duitsland zal – zolang er een verschil in beloning is tussen dat en ons land – ongetwijfeld voortduren; voor degenen die emigratie overwegen, vormt tewerkstelling in dat land evenwel geen alternatief.

Emigratie en Nederlands positie in de wereld

Voor het handhaven van Nederlands positie in de wereld is actieve deelneming in de ontwikkeling van jonge, overzeese landen noodzakelijk. Dit vergt dat Nederland zijn intrede doet in die landen en zich daar uitgangspunten verwerft van waaruit economische en andere betrekkingen kunnen worden ontwikkeld. Emigratie is een van de wegen waarlangs zulke contact-situaties tot stand kunnen komen.

De emigratie naar de economisch meer ontwikkelde immigratielanden van het Britse Gemeenebest zal geïntegreerd moeten worden in bredere en versterkte economische betrekkingen, nagestreefd door beide partijen.

Migratie naar Latijns Amerika en eventueel naar andere ontwikkelingsgebieden, mits ingepast in en onderworpen aan goede internationale coördinatie en *planning* der hulpverleningsprojecten, is alleszins verantwoord te achten.

Voor de ontwikkeling van de Nederlandse scheep- en luchtvaart naar de immigratielanden is de emigratie baanbrekend geweest; zo ook voor de vestiging van bepaalde verzekeringsmaatschappijen en bouwondernemingen. De vraag rijst echter of de mogelijkheden van het ogenblik met betrekking tot deze landen van Nederland uit wel overal ten volle worden benut. In dit verband moet de totstandkoming van bilaterale overeenkomsten tot het voorkomen van dubbele belasting van groot belang worden geacht.

Het is wenselijk nader te onderzoeken of in ons land een instituut in het leven zou dienen te worden geroepen dat op kapitaalverschaffing aan emigranten op zakelijke basis is gespecialiseerd en dat alle aanvragen van die zijde zal kunnen bundelen. Overheid en bedrijfsleven zouden elkaar dan voor de totstandkoming van een dergelijk financieringsmaatschappij dienen te vinden in een gezamenlijk streven, gericht op de economische ontplooiing van Nederlandse emigranten in hun nieuwe omgeving.

De door onze emigranten in de ontvangende landen gekweekte *goodwill* voor Nederland heeft ook een zekere politieke waarde. Hierop kan aansluiting worden gezocht door het op gerichte wijze versterken van de voorlichting over ons land door middel van onze emigranten en van de door hen gekweekte *goodwill*.

Ook op cultureel gebied is bewuste activiteit wenselijk, bijvoorbeeld door het organiseren van tentoonstellingen en het instellen van studiebeurzen. Naar verruiming van de mogelijkheden voor Nederlandse intellectuelen in de ontvangende landen zou in dit verband dienen te worden gestreefd, ook omdat hun aanwezigheid de integratie van onze emigranten positief kan beïnvloeden.

De Nederlandse emigranten kunnen aan de immigratielanden een bijdrage bieden van geestelijke, culturele en sociale aard door de inbreng van die levenswaarden welke ook het Nederlandse geestelijke en godsdienstige leven bepalen.

Ook bij de bevordering van dit integratieproces is Nederlands positie in de wereld in het geding. De kerken in Nederland achten zich ten aanzien van deze ontwikkeling medeverantwoordelijk.

Emigratie en individuele emigrant

De Raad meent dat het principiële uitgangspunt dat dwang tot emigratie even onaanvaardbaar is als een verbod daartoe, ook voor de toekomst onverkort moet worden gehandhaafd. Het honoreren van de vrijheid tot emigratie houdt in dat op de een of andere wijze de onoverkomelijkheid van de barrière der emigratiekosten voor het individu moet worden weggenomen.

Een ruime meerderheid van de Raad zou groot bezwaar hebben tegen het omzetten van de thans gebruikelijke overheidsbijdrage à fonds perdu in een bijdrage die later door de emigrant moet worden terugbetaald.

Een minderheid van de Raad zou de bestudering willen aanbevelen van de ervaringen welke andere emigratielanden die wel met een voorschotstelsel werken, daarmee hebben opgedaan, om daarna tot een gefundeerd oordeel te kunnen komen.

Discriminatie jegens bepaalde groepen, bijvoorbeeld economisch moeilijk misbare arbeidskrachten, als zodanig is evenzeer strijdig met de door de Raad aangehangen vrijheids-gedachte.

Pogingen om, bij dalende aanmeldingscijfers voor emigratie, een toeneming van de belangstelling te forceren, dienen achterwege te blijven; het teruglopen van de emigratie in een tijd van gunstige conjunctuur dient als een feit te worden aanvaard. Een vermindering van de werkzaamheden der emigratie-organen zou benut dienen te worden om te streven naar een kwalitatieve verbetering van de voorlichting en voorbereiding der aspirant-emigranten en naar vergroting van de faciliteiten welke de emigrant kunnen worden geboden ten behoeve van zijn economische ontplooiing in het nieuwe land. Dit laatste acht de Raad een der meest effectieve vormen van „nazorg”.

Het zal onvermijdelijk zijn de omvang van het emigratie-apparaat zo goed mogelijk aan de verminderde belangstelling aan te passen. Evenwel zal steeds een kern van het apparaat gehandhaafd dienen te blijven. Ondanks de door het teruglopen van de emigratiebelangstelling gewijzigde situatie adviseert de Raad niet tot invoering van een gewijzigd systeem van subsidiëring der maatschappelijke emigratie-organisaties. Hij beveelt echter, met het oog op de toekomstige ontwikkeling, wel kritische belangstelling voor de werking van dit subsidiestelsel aan.

Te overwegen ware in hoeverre de aanmeldingsorganen tot een meer rationele werkwijze zouden kunnen komen met betrekking tot de niet-individuele voorlichting en voorbereiding (o.a. taalcurssussen).

De wezenlijk levensbeschouwelijke aspecten zullen daarbij echter niet in het gedrang mogen komen

Voor enkele categorieën in de Nederlandse samenleving acht de Raad emigratie een gunstige oplossing voor hun specifieke problemen; te weten: voor bepaalde categorieën van agrariërs; voor gerepatrieerden uit Indonesië; voor kleine zelfstandigen wier bestaan als zodanig door de huidige ontwikkeling wordt bedreigd.

Te bezien ware hoe de oriëntering over emigratiemogelijkheden voor deze categorieën zou kunnen worden vergemakkelijkt.

Teneinde de migratie als maatschappelijk aanvaardbaar verschijnsel ook op de lange termijn onder de aandacht van het Nederlandse volk te brengen, zonder dat persoonlijke beslissingen worden beïnvloed, beveelt de Raad aan te onderzoeken of bij het daarvoor in aanmerking komende onderwijs systematisch aandacht zou kunnen worden geschonken aan de immigratielanden en hun mogelijkheden, alsmede – meer dan thans het geval is – aan de Engelse taal.

Bijlage 2

EMIGRATIEBELEID IN DE BRANDING. Voordracht door Mr. Ir. B. W. Haveman voor het Departement 'Het Gooi' van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, op 6 december 1961 in Grand Hotel 'Gooiland' te Hilversum.

Mijnheer de Voorzitter,

U heeft dit jaar in Uw nieuwjaarsrede voor de Kamer van Koophandel van het Gooi erop gewezen dat de geschiedenis der mensheid nog slechts 100 000 jaar oud is. Door Uw studie op dit gebied zult U hebben geleerd dat gedurende deze duizend eeuwen de migratie der mensheid over onze aarde tot nu toe een der belangrijkste aspecten van deze geschiedenis heeft gevormd. Achter deze migratie ging door de eeuwen heen wellicht de grootste stuwkracht voor menselijk handelen schuil, het Goddelijk gebod: 'vervult de aarde en onderwerpt haar'.

Ondanks bezwaren van Prof. Van den Bergh, waarbij ik op oud-testamentische gronden de mijne wil voegen, is de mensheid op het ogenblik reeds druk doende de voertuigen te bouwen om in Gods heeal door te dringen. Ik ben hiertegen, óók omdat ons, naar mijn mening, hiertoe het recht ontbreekt zolang wij geen kans gezien hebben van onze aarde een voor al onze medemensen en nakomelingen bewoonbaar gebied te maken door het vestigen van een vredige samenleving zonder honger en oorlogen. U ziet, M. d. V., zelfs ik ken grenzen, als het om emigratie gaat.

Maar laat ik U nog even op het pad der historie volgen. De oudst bekende mens in ons land werd uit zijn graf opgedolven tijdens het graven van de Twente-kanalen. Deze zgn. 'Mens van Hengelo' behoorde, volgens Bijvanck ¹, tot het ras *homo recens fossilis* dat 30 000 jaar geleden leefde. Hiervan stammen de tegenwoordige mensen rechtstreeks af, voor zover zij tot het Noordse ras behoren. Bijvanck geeft een beschrijving van de Hengelose mens en zijn ras, die in een wereldpaspoort of in een emigratiedossier geen slecht figuur zou slaan en voor hem de poorten der immigratielanden zeker zou openen. De omschrijving luidt:

Gestalte, recht en slank; lichaamslengte, aanzienlijk; schedel gewelfd, onderkaak krachtig, kin goed ontwikkeld; hersenen vertonen grote overeenkomst met die van de tegenwoordige mensen; spraakvermogen normaal.

Bijvanck voegt hier aan toe: uit de voorwerpen die de mensen van dit ras hebben gebruikt, blijkt hun zeer grote technische vaardigheid.

Wij hebben, bij deze Hengelose voorvader van ons, geachte toehoorders, dus bepaald te doen met een 'geschoolde' arbeidskracht. Kennelijk werd deze categorie dertig eeuwen geleden in ons land reeds op prijs gesteld. Latere immigratie, het is slechts 3 à 4 000 jaar geleden, bracht de bewoners van Friesland en Brabant – nog steeds opvallend door migratiegezindheid – binnen onze lage landen. Honderd jaar voor Christus gevolgd, het lijkt slechts

¹ Bijvanck, 'De voorgeschiedenis van Nederland', Leiden 1942.

enkele jaren geleden, door de Germaanse stammen die zich in het midden van ons land vestigden, in het delta-gebied. Hun motto was, zonder enige twijfel:

„Liever een eervol graf in de schorren en de slikken van de lage landen, dan een verbeuzeld leven in Germania,“

Het staat historisch onomstotelijk vast dat er 100 jaar voor Christus in Germania nog geen *Wirtschaftswunder* plaatsgevonden had; er was nog geen overspannen arbeidsmarkt en zeer zeker een grote emigratiedrang. De bewoners van Italië, die onder geniale leiding van Julius Caesar desniettemin in Germanië trachtten binnen te komen, waren dan ook 2 000 jaar te vroeg. Hetgeen overigens alleen maar bewijst dat genieën wel eens te vroeg geboren worden.

Mag ik terugkomen op het zojuist geciteerde motto. Dit werd in 1871 door de *Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel* in gewijzigde versie als spreuk aangebracht in haar Koloniaal Museum in Haarlem. Het luidde toen:

„Liever een eervol graf onder de palmen, dan een verbeuzeld leven in het vaderland!“

De stichting van dit Koloniaal Museum was een van de grote daden van Uw maatschappij. Bierens de Haan kenschetst deze instelling in zijn gedenkboek als een centrum van wetenschap en praktijk voor alles, wat onze koloniën betrof, de kern van het latere Koloniaal Instituut, nu het *Koninklijk Instituut voor de Tropen*, De Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel is bekend om haar bijna twee eeuwen oude traditie, niet alleen een belangrijk gesprekscentrum te vormen, maar als het nodig is daden te stellen.

Eén ervan noemde ik U reeds. Enkele andere, die ook enigszins in mijn lijn liggen, wil ik nog vermelden:

Na de slag bij Doggersbank nam de Maatschappij het initiatief tot de oprichting van de *Kweekschool voor de Zeevaart*, geopend in 1785. In het hartje van de crisis der dertiger jaren van deze eeuw stond het luchtverkeer in het centrum van de aandacht, terwijl tezelfdertijd reeds besprekingen werden gevoerd om een plan te verwezenlijken dat in 1946 gerealiseerd werd: de oprichting van het *Nederlands Opleidingsinstituut voor het Buitenland*. In de 18e, de 19e en in de 20e eeuw heeft de Maatschappij het belang dat ons volk bij een wereldwijde activiteit had, op zee, door de lucht, in overzeese gebieden, onderkend en met de daad gediend. Het is weinig verrassend, in dit licht, dat de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel een van de belangrijkste grondleggers werd van ons huidige emigratiebestel.

In 1924 nam zij, na een jaar beraad in vele departementen, het initiatief tot oprichting van de *Emigratie Centrale Holland*. Zij meende dat de tijd rijp was voor een goed georganiseerde emigratie – men hoopte op een niveau van 40 000 emigrant per jaar – en tevens dat deze organisatie en de opruiming van de bestaande misstanden beter in handen van particuliere organisaties kon liggen dan in die van de Overheid; de Overheid trouwens was slechts matig geïnteresseerd.

In 1931 werd de Emigratiecentrale door fusie omgezet in de *Stichting Landverhuizing Nederland*, die op haar beurt in 1953 werd gereorganiseerd tot de huidige *Nederlandse Emigratiedienst*. Hierbij werd de oude grondgedachte van Uw Maatschappij gehandhaafd. De Wet op de Organen voor de Emigratie (1952) schrijft voor dat de N.E.D. onder het *Emigratiebestuur* ressorteert, waarvan de meerderheid der leden vertegenwoordigers van particuliere organisaties móeten zijn. Het particuliere initiatief heeft bij de emigratie zijn plaats behouden.

In de na-oorlogse periode zijn ongeveer 2,5 miljoen personen binnen het kader van allerlei programma's uit Europa naar overzeese continenten geëmigreerd. De regeringen hier in Europa en in de ontvangende landen speelden bij zulk een omvangrijke migratie uiteraard een belangrijke rol. Ook de Nederlandse regering voor haar deel; de inschakeling van de Overheid als draagster van beleid en van een stuk uitvoering vond hier te lande voor het eerst na de tweede wereldoorlog plaats.

Een van mijn belangrijkste taken is de coördinatie tussen de werkzaamheid van de Overheid en de particuliere organisaties. Aan deze coördinatie heeft de Regeringscommissaris zelfs het ontstaan van zijn functie te danken. Was het emigratiebestel op overheidsinitiatief tot stand gekomen, dan zou hier thans wellicht een directeur-generaal voor U staan. Maar bij emigratie – ook wat het individu betreft – is in ons land het particulier initiatief zo karakteristiek dat het niet anders kon of de daad van Uw Maatschappij in 1924 impliceerde reeds de komst van mij, als Regeringscommissaris voor de Emigratie, hedenmiddag om voor U te spreken over de branding waarin het emigratiebeleid zich bevindt.

Let U wel op mijn woorden. Ik zal het meer over de branding hebben dan over het emigratiebeleid. Hier is een goede reden voor. Ging het om een rechtszaak, dan zou men kunnen zeggen dat, zolang de rechter zijn vonnis nog niet uitgesproken heeft, commentaar achterwege moet blijven.

De Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid heeft in de Memorie van Antwoord bij zijn begroting 1962 het emigratiebeleid dat hij in de komende jaren denkt te voeren, aan de Tweede Kamer voorgelegd. Deze zal hierover volgende week beraadslagen. Het zou mij niet passen door mijn commentaar de parlementaire gedachtenwisseling te beïnvloeden of de beleidsbeslissingen welke genomen zijn, te interpreteren. Dit is de taak en de verantwoordelijkheid van Minister Veldkamp.

Ik zal mij dus hoofdzakelijk tot de branding bepalen. Dit kan ik des te gemakkelijker omdat deze branding vrijwel geheel buiten het parlement is ontstaan. Het verheugt mij hierover op deze plaats te kunnen spreken. Ik ben U dankbaar dat U mijn komst heeft willen uitstellen tot vandaag, tot na de publikatie van het regeringsstandpunt. Er is nu geen 'grote onbekende' meer in het spel.

In 1960 besloot de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid advies te vragen aan de Raad voor de Emigratie over het in de toekomst te voeren emigratiebeleid. Van dat ogenblik af was heroverweging van het beleid een zekerheid. Het was mij sedertdien onmogelijk als overheidsdienaar deel te nemen aan de publieke discussie over het emigratiebeleid, al ware het maar om olie op de golven te storten, want de regering zou immers over de voortzetting of wijziging ervan binnen afzienbare tijd een beslissing nemen.

Nu dit gebeurd is, nu ik geen gevaar meer loop te prejudiciëren, en een toevallige speling van het lot wil dat ik zeer binnenkort voor enige tijd het binnenlandse bijtje erbij neer zal leggen om van Genève uit de internationale migratie-organisatie te leiden, ben ik erkentelijk voor de gelegenheid mij hier geboden om enkele kanttekeningen te plaatsen bij de buitenparlementaire discussie welke de laatste jaren de emigratie tot onderwerp had.

Na de laatste oorlog ontstond er in ons volk een emigratiedrang als tevoren nog niet gekend was. Een psychologische reactie op de oorlog? De tijd zal het leren. Persoonlijk ben ik ervan overtuigd dat andere, meer blijvende factoren meespelen. Maar daarover straks nog iets meer. In ieder geval is het zeker dat de curve van de gesteunde emigratie na de oorlog slechts gedurende drie jaren het niveau van 40 000 bereikte dat Uw Maatschappij in 1924 voor ogen stond. Dit was in 1951–1953. Sedertdien is met de stijging van onze welvaart het emigratie-

niveau gedaald tot 15 000 personen per jaar. Volgend jaar zullen het er waarschijnlijk 12 à 13 000 zijn. Als de omstandigheden gelijk blijven verwacht ik in 1963 ten hoogste 10 000 emigranten. Een voortzetting van de aanpassing bij de welvaart dus. In totaal zijn er tot nu toe sedert 1945 390 000 emigranten door tussenkomst van de organen voor de emigratie naar overzeese bestemming vertrokken. Zou door propaganda en premiëring, zo dit mogelijk ware geweest, het emigratieniveau op 40 000 per jaar gehandhaafd zijn geworden en had de regering thans als forse ingreep het niveau naar 15 000 teruggebracht, dan zou zelfs een bekend ochtendblad te weinig kolommen gehad hebben om haar juichtonen in een kop over voldoende breedte af te drukken. Nu de nog steeds voortgaande zelfaanpassing van de emigratie aan de welvaartsstijging dit ingrijpen van overheidswege onnodig maakte, had dit ochtendblad slechts een kop van zes kolommen breedte nodig om aan te kondigen: EMIGRATIE-ACTIE GESTOPT, en daaronder een bericht af te drukken waarin feitelijk en zakelijk juist medegegeeld wordt dat het emigratiebeleid op de hoofdlijnen zal worden voortgezet.

De kern van de bezwaren welke tegen het positieve emigratiebeleid vooral de twee laatste jaren uit werkgeverskring naar voren werden gebracht, lag in de overspanning van de arbeidsmarkt hier te lande. Elke werkgever ondervindt bijna dagelijks dit probleem.

Het lijkt dan onbegrijpelijk dat de regering toch voortgaat emigranten te subsidiëren in hun overtochtscosten, vooral als men het perspectief, wat de industriële expansie en de werkgelegenheid betreft, voor tal van jaren gunstig acht. Het irriteert bovendien als door radio en op de beeldbuis het verschijnsel 'emigratie' besproken en aanschouwd wordt. Volkomen onbegrijpelijk, zo niet nog veel erger, wordt dit beleid door de paradoxale toestand dat vreemde arbeidskrachten naar ons land komen om in arbeidstekorten te voorzien, terwijl emigranten vertrekken naar landen als Amerika, Australië en Canada waar werkloosheid heerst, of naar delen van de wereld waar een zekere politieke instabiliteit waargenomen wordt.

Ik zal niet ingaan op de omstandigheden die de overspanning van de arbeidsmarkt veroorzaken. Toch loop ik soms tegen merkwaardige aspecten daarvan op. Niet lang geleden werd mij gevraagd medewerking te verlenen twee zeer gespecialiseerde werkers, wegens hun onvervangbaarheid, voor ons land te behouden. Daar nimmer steun wordt verleend aan emigratie van mensen die op onregelmatige wijze hun arbeidsovereenkomst beëindigen, vroeg ik deze op. Het bleek mij dat deze 'specialisten' per week opzegbaar waren en een loon ontvingen van f 80 per week. In het immigratieland zouden zij het achtvoudige daarvan als aanvangsloon ontvangen en niet eens in een gespecialiseerde onderneming.

Een werkgever, die fabrieken in verschillende delen van de wereld heeft, heb ik de vraag eens voorgelegd of hij zijn arbeiders in Nederland ongelijk gaf als zij bij hem in het buitenland in dienst zouden treden, waar zij voor precies hetzelfde werk 40-50 % hoger reëel loon en, in een bepaald land, zelfs 100 % hoger reëel inkomen ontvangen.

Ik wil dit aspect laten voor wat het is, doch niet dan nadat ik U erop gewezen heb dat de emigranten die ons land verlaten hier te lande gemiddeld f 1 000 per jaar minder verdienen dan de gemiddelde Nederlander.

Dit alles heeft echter meer te maken met de individuele motivering van de emigratie dan met de overspanning van onze arbeidsmarkt. En daar hadden wij het over.

In 1955 heerste er eenzelfde situatie, terwijl het niveau van de gesteunde emigratie toen op 30 000 lag, het dubbele van thans. Voor een bijeenkomst van het *Nederlands Verbond van Werkgevers* heb ik toen aangetoond dat bij algehele stopzetting van de emigratie het

probleem van de overspanning voor 90 % zou blijven bestaan, terwijl met het badwater ook het kind weggevoerd zou worden. Onder de tegenwoordige omstandigheden zou na stopzetting van de emigratie tenminste 95 % van het arbeidsmarkt-probleem blijven voortbestaan. Dit hoge percentage roept bij mij de vraag op of niet buitenproportionele aandacht geschonken is, wat het tekort aan arbeidskrachten betreft, aan iets waarvan de verdwijning slechts zeer weinig zoden aan de dijk zou hebben gezet.

Wat mij bij de kritiek op het emigratiebeleid de laatste twee jaar het meest verwonderd heeft, was de buitensporigheid ervan. Het leek soms alsof de emigratie het zwarte schaap met het boze oog was waaraan de werkgevers alle hinderlijke consequenties van de overspannen arbeidsmarkt konden verwijten. Ofschoon stopzetting hieraan weinig zou veranderen, en dit was een bekend feit, werd de kritiek voortgezet op een wijze die het normaal zou doen lijken als onze luchtdoelartillerie tegen mussen werd ingezet.

Ik zie het zo, geachte toehoorders dat, de emigratie, hoewel economisch geen nadeel opleverend en kwantitatief van geringe betekenis, hier te lande een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de geestelijke volksgezondheid door als wrijfpaal te fungeren waarop de werkgevers hun ergenis over met de *hausse* samenhangende problemen hebben kunnen afreageren.

Wat de ‚propaganda‘ voor de emigratie betreft kan ik kort zijn. Sedert Uw Maatschappij in de twintiger jaren krachtig tegen bepaalde misstanden op dit gebied heeft gestreden, is in ons land niet meer voor emigratie geworven. Daarvoor hebben degenen, die krachtens de Wet met de voorlichting van aspirant-emigranten belast zijn, gelukkig teveel verantwoordelijkheidsgevoel. Trouwens, stel het geval, dat het anders was geweest. Geen ondernemer zou de chef van zijn verkoopafdeling of van zijn reclame-afdeling in dienst gehouden hebben als diens activiteiten dezelfde resultaten opgeleverd hadden als de zgn. propaganda voor de emigratie.

Ach kom, zult U nu denken. Dit slechte resultaat werd natuurlijk veroorzaakt omdat emigratie een slecht verkoopbaar produkt is gebleken. De *spijtemigranten* zijn er om dit te bewijzen.

M. d. V. Ik heb het wel zeer in het bijzonder betreurd dat een niet onbekend werkgever zich veroorloofde dit voorjaar het begrip ‚spijtemigranten‘ te lanceren. Deze fictie is als een soort plastiekbom ingeslagen, zowel bij dat deel, gelukkig kleine deel van de pers dat alleen slecht nieuws en sensatie als nieuws beschouwt, als bij de communisten die deze creatie aangrepen om in het bootje van bedoelde werkgever te stappen. *Les extrêmes se touchent* zou men kunnen zeggen. De suggestie werd gewekt dat emigranten zich op de kade verdrongen om per eerste gelegenheid naar Nederland terug te keren. Dit maakte op sommigen grote indruk. Wij zijn nu eenmaal als Nederlanders nog geneigd het gedrukte woord een grote waarheidsgetrouwheid toe te kennen, omdat wij onszelf, en dus onze pers ook, fatsoenlijk achten.

Aan insiders was bekend dat in het reeds aangeduide ochtendblad in dit verband aperte onjuistheden werden afgedrukt. De Minister gaf aan de heer Borst, CPN-lid van de Tweede Kamer op het stuk der ‚spijtemigranten‘ een duidelijk antwoord. Hierin stond ondubbelzinnig dat er niets bijzonders aan de hand was. Onder alle omstandigheden maken emigranten – dit is een onvermijdelijke fase in het emigratieproces – een periode door waarin zij zich afvragen of zij er goed aan hebben gedaan te emigreren. Het aanpassings- en ingroeingsproces is nu eenmaal moeilijk en het heimwee, vooral van de vrouw, in zulk een periode vaak groot. Dit heeft niets met *hausse* of recessie te maken, het is een volkomen menselijk psychologisch verschijnsel.

Het is dus steeds mogelijk brieven te produceren die twijfel, onzekerheid, heimwee en

wensen naar terugkeer verraden. Ongeveer 13 % der emigranten komen ook terug, maar zoals een binnenkort te publiceren, sociologisch onderzoek overzee heeft uitgewezen, spelen economische teleurstellingen of moeilijkheden bij het werk daarbij zelden een rol van betekenis. Als achtergrond voor de terugkeer komen vooral moeilijkheden in de sociale aanpassing naar voren, in het bijzonder bij de vrouwen.

Het is voorts gebleken dat van alle terugkeerders ongeveer de helft weer na kortere of langere confrontatie met ons land opnieuw emigreert. Ik zou tientallen brieven kunnen overleggen van deze teruggekeerden, waarin zij mij smeken hen te steunen bij hun heremigratie. Deze brieven zijn even ‚vleidend‘ voor ons land als de brieven van de zogenaamde ‚spijtemigranten‘ voor het immigratieland. Men moet begrip hebben voor menselijke moeilijkheden, maar dergelijke brieven niet gebruiken om iets te bewijzen dat niet waar is. Want natuurlijk geven deze brieven een vertekend beeld.

Ik was verheugd toen, in augustus j.l., een bekend Zaans werkgever zijn vertegenwoordiger in Australië opdracht gaf een onderzoek in te stellen naar de werkloosheid onder de Nederlandse emigranten in dat land. Een viertal andere ondernemingen deden hetzelfde, terwijl ook de voorzitter van een groot werkgeversverbond bepaalde naspeuringen liet doen.

Wat mij bitter tegengevallen is, geachte toehoorders, is dat deze opdrachtgevers de rapporten die zij vervolgens ontvingen niet op dezelfde wijze voor publikatie ter beschikking hebben gesteld als de gegevens over de actie-spijtemigranten zelf. Het diepe stilzwijgen, dat na september j.l. over dit onderwerp gedaald is, moge een indicatie geven over de inhoud dezer rapporten. Uiteraard waren de voorzitters van de Kamers van Koophandel, die in september nog naar de ‚werkloosheid‘ onder de emigranten verwezen, te goeder trouw. Ook zij kregen de rapporten uit Australië waarschijnlijk niet ter inzage.

Nu een kort ogenblik de emigrant zelf. Onderzoekingen hebben uitgewezen dat er in het algemeen geen directe relatie bestaat tussen de arbeidsmarktsituatie en de individuele motieven tot emigratie. Werkloosheid, bijvoorbeeld, is zelden een motief om te emigreren. Ook de vrees voor werkloosheid behoort eigenlijk nooit tot de gronden van de emigratiebeslissing. Wel mag een correlatie aangenomen worden tussen de algemene welvaartssituatie en de emigratie, zoals deze ook bestaat tussen bepaalde demografische en sociale omstandigheden en emigratie.

Het kortst samengevat vond ik de reden tot emigratie in het orgaan van Uw vereniging, *Maatschappijbelangen* van de jaargang 1924:

Men spreekt van ‚afroomen‘ door emigratie, maar de vergelijking gaat niet op, want in de bevolkingslagen ligt onder de bovenste laag een tweede, die tenminste even goed is als de eerste en alleen door de druk van de eerste niet tot ontplooiing kan komen.

Elke zakenman zal uit zijn ervaring kunnen vertellen, hoe bij vertrek van chefs de bureau, van bazen, opzichters, enz. uit het personeel krachten naar voren komen, die tot dusver niet waren opgemerkt. Vooral in een land als Nederland, waar allen eenzelfde soort onderwijs genieten en tallozen zich op eigen gelegenheid verder bekwamen, schuilen er in brede rangen der minderen nog ongekende latente krachten,

Hier wordt de spijker op de kop geraakt. Met dien verstande, dat het thans, bijna 40 jaar later, duidelijk is dat in Nederland niet de bovenste bevolkingslaag de emigranten levert, maar dat deze juist uit de tweede en derde laag, uit de ‚brede rangen der minderen‘ afkomstig zijn. De ongekende latente krachten die zij bezitten, komen door emigratie tot volle ontplooiing. Hierin ligt de verklaring van het soms verbazingwekkende welslagen van de gemiddelde Nederlandse emigrant.

Zonder te willen generaliseren, want dat zou bepaald onjuist zijn, vraag ik mij af, waarom zeer vele ondernemers in ons land de emigratie slechts kunnen zien uit hun gezichtshoek als werkgever, die slechts het arbeidsbestand in de Nederlandse fabriek bestrijkt. En juist in dat opzicht doet de emigratie er niet veel toe of af. Betrekkelijk weinig ondernemers hebben zich gerealiseerd dat de aanwezigheid van bijna 400 000 na-oorlogse emigranten in een aantal overzeese landen – elk met een enorm economisch potentieel en in volle ontwikkeling – voor allerhande economische activiteiten een gunstig klimaat heeft geschapen. Men behoeft het verslag van de Nederlandse handelsmissie naar Australië in 1960 maar na te lezen om precies te weten, wat ik hier bedoel.

De Nederlandse emigranten staan veruit aan de top als het gaat om zelfstandige bedrijfsvestigingen, met name in de agrarische sector. Ook daarbuiten staan zij als recordhouders te boek, hoewel de Duitsers ons daar op korte afstand volgen. Als, om een voorbeeld te noemen, slechts 10 % van de thans bijna 1 000 zelfstandige niet-agrarische bedrijfsvestigingen in Canada tot bedrijven van belang worden (in een aantal gevallen is dat reeds zo) dan zal dat land over enige tijd 100 bedrijven van betekenis hebben, gesticht door na-oorlogse Nederlandse emigranten.

Ik nam met opzet een laag percentage, want 90 % van de thans reeds bestaande bedrijfsvestigingen vergeet ik gemakshalve.

In Australië en Nieuw-Zeeland zal de uitkomst nog verrassender kunnen zijn. Ik zeg bewust, 'kunnen' zijn, omdat eigenlijk nodig is, voor een goed verloop van dit proces en tevens om dit Nederlandse initiatief overzee met ons land verbonden te houden, dat van hier uit de zakelijke mogelijkheden van de emigranten, die gaandeweg hun plaats in de immigratielanden gevonden hebben, te stimuleren. Het is van belang dat in die landen kleine en middelgrote economische functies in produktie en dienstverlening tot ontwikkeling worden gebracht, naast bedrijvigheid-in-het-groot.

Ik citeer een vooraanstaande figuur uit het Nederlandse bedrijfsleven, die als lid van de Commissie van prae-advies inzake het emigratiebeleid, het volgende schreef over de immigratielanden behorende tot het Britse gemeenbest:

Economisch gezien is het een vergissing te menen dat Nederlandse bedrijven in deze landen gemakkelijker dan elders dochterondernemingen zullen kunnen stichten, omdat de Nederlandse emigranten als werkrachten zouden toestromen. Mag dan al hier en daar een prettige Hollandse handreiking mogelijk zijn, uitsluitend daarop een zaak te bouwen is een illusie. Slechts levert een dergelijk gebied voor het Nederlandse ondernemersinitiatief een klimaat dat hem redelijk welgezend is, maar waarin hij niet moet verwachten dat hem sentimentele liefdadigheid toelacht. Hem wacht niet anders dan zakelijke strijd in een vreemd land. Niettemin is er alle reden in deze landen de zakelijke kansen voor Nederland ernstiger dan voorheen te onderzoeken en initiatieven te stimuleren. Nederland heeft mensen geleverd die welkom waren – maar mensen zonder vermogen. Zij ontwikkelen zich tot handarbeiders of tot kleine zelfstandigen. De laatste groep doet dit zonder werkelijke zakelijke steun vanuit Nederland. Middelen voor belangrijker ondernemingen zullen door hen pas in een volgende generatie kunnen zijn opgebouwd. Intussen bevestigt hun maatschappelijk succes de degelijkheid van hun stam en de kwaliteit van hun herkomst. Zij vormen de grondslag in deze landen voor de ontvankelijkheid voor verdergaand Nederlands initiatief.

Indien in Nederland het belang van deze grondslag wordt beseft, dan moet antwoord gegeven worden op de vraag of en zo ja op welke wijze in de nu volgende jaren daadwerkelijk kan worden bijgedragen tot het oplossen van een voor al deze landen vitaal probleem, nl. het tijdig ontwikkelen van zodanige economische mogelijkheden dat deze gebieden zich in de toekomst in voldoende mate zelfstandig zullen kunnen handhaven. Daartoe zijn grote investeringen nodig. Deze investeringen zijn geenszins zonder risico's. Zij lijken slechts verantwoord indien zij worden gedragen door vaardige en krachtige groepen of ondernemingen. Ook wanneer het gaat om kleinere bedrijven zal niettemin een lange adem vereist zijn en een zeer krachtig beleid. Zonder sterke financiële achtergrond lijkt zodanig initiatief niet aanvaardbaar.

Het is de vraag of Nederland, belast door vele zorgen en verplichtingen, deze taak in den vreemde met stelligheid vermag te aanvaarden. Ik acht dit niet in de eerste plaats een kwestie van guldens; het is een zaak van nationale beleidsbepaling in de wereld.

In ieder geval, er zijn enkele Nederlandse ondernemers – niet de kleinste, ook niet de grootste – die de emigratie bewust en systematisch gebruikt hebben en gebruiken voor de expansie van hun ondernemingen in deze overzeese landen. De praktische gedragslijn van een ander, veel ouder en daardoor veel meer ervaren Europees emigratieland dat de resultaten van deze koppeling van belangen over een veel langere periode heeft leren kennen, kan ons in dit opzicht ten voorbeeld strekken.

Door het wegvallen van ons koloniaal bezit, hoezeer wij de economische gevolgen door de expansie hier te lande hebben weten op te vangen, is het patroon van onze overzeese activiteiten verarmd. Geestelijke, culturele, sociale, gouvernementele en economische activiteiten overzee vielen weg. De emigratie vult deze witte plek in het patroon weer op, met uitzondering uiteraard van de overzeese gouvernementele activiteiten. De kerken emigreerden mee, Nederlandse cultuurdragers emigreerden; leerstoelen aan tal van universiteiten in de ontvangende landen worden door Nederlandse emigranten bezet.

Nederland heeft zijn voorposten in alle mogelijke levensgebieden in de ontvangende landen door de emigratie uitgezet. Een redelijke *follow up* van de zijde van het Nederlandse bedrijfsleven laat echter op zich wachten. Waarom? Omdat iedereen het thuis zo goed gaat, omdat onze blik overzee niet meer verder reikt dan de horizon?

Gelukkig, dat er dan nog emigranten zijn die een gezond internationalisme in ons volk wakker houden en, zonder zich dit bewust te zijn, er wellicht voor zorgen dat Nederland, ondanks zijn terughoudendheid, toch deelneemt aan de ontwikkeling van belangrijke overzeese economische groeigebieden.

Mijne Heren. Mag ik U tenslotte nog een voorbeeld geven van een gebied waar emigratie en andere belangen hand en hand gaan? Ik breng U het ,naar zijn auteur genoemde, plan-*Van Eeghen* in herinnering. Dit had betrekking op *multilateral investment guarantees*. Het beval aan:

A joint effort of capital-importing and -exporting countries to foster movements of private capital to developing countries by means of a scheme covering private investments against political, transfer and calamity risks.

Dit plan werd in mei van dit jaar tijdens de vergadering van de *Internationale Kamer van Koophandel* te Kopenhagen betrokken in de discussie over het vraagstuk van de particuliere onderneming en de ontwikkelingslanden.

Nu hadden wij in de migratiesector internationaal met dezelfde problematiek te kampen, vooral ten aanzien van investeringen in migratieprojecten in Latijns Amerika.

Deze zomer bediscussieerden wij in Washington de inschakeling van de internationale migratie-organisatie bij de hulpverlening aan het Zuidamerikaanse continent. Wederom kwam het financieringsprobleem, vooral voor kleine landen die niet over kapitaalkrachtige politieke hulpverleningsfondsen beschikken en voor in ontwikkelingsprojecten geïnteresseerde banken en ondernemingen om de hoek kijken. Geïnspireerd door het plan-Van Eeghen heb ik toen een voorstel gedaan de oprichting van een multilateraal garantiefonds in overweging te nemen. De Raad van genoemde internationale organisatie (waarin 29

regeringen, behorende tot wat wij de ‚westelijke wereld‘ plegen te noemen, zitting hebben) heeft als besluit van de gevoerde discussie zijn directeur opgedragen:

To study in detail, particularly in consultation with competent international lending institutions, the suggestion concerning the establishment of a semi-autonomous financing agency or fund for the purpose of insuring the political, transfer and foreign exchange risks involved in long term loans for group settlement projects and, to this end, to present, at the next session, a prospectus of such a financing agency or fund setting forth its terms of reference, purposes, functions and methods of operation, possible sources and requirements of capital, and its organic relationship to ICEM.

Zoals U wellicht weet, is de naam van deze internationale organisatie *Intergovernmental Committee for European Migration*, afgekort ICEM. Ik hoop van harte dat het mij in de komende tijd als directeur van deze organisatie gegeven zal zijn, dit multilaterale garantiefonds, dat een zeer breed en vruchtbaar arbeidsveld zou kunnen krijgen, met medewerking van de belanghebbende regeringen tot stand te brengen.

Van deze plaats af doe ik een beroep op actieve steun in Nederland van allen, die voor de latente energie en het latente initiatief, welke in de ondernemerswereld zo ruim voorradig zijn, in de economische ontwikkeling van Latijns Amerika een nuttige doelstelling aanwezig achten. De activiteiten in de migratiesector zijn internationaal thans op deze doelstelling gericht; vele belangen en problemen lopen parallel. Waarom dan geen *joint action*?

Vanuit de te dikwijls negatief beschouwde en daardoor in zijn belang onderschatte emigratiesector doe ik ten slotte een beroep op de Nederlandse werkgevers, om als ondernemer de mogelijkheid tot initiatieven in de immigratielanden degelijk te onderzoeken, er persoonlijk heen te gaan, de situatie zelf en ter plaatse te beoordelen en nimmer te vergeten dat onze emigratie binnen enkele jaren reeds bewezen heeft in menig opzicht een baanbreker te zijn. Wat Nederland in die economisch zo belangrijke landen zéér sterk kan maken, is: *joint action*.

Raad voor de Emigratie¹

De Raad voor de Emigratie dient de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid op diens verzoek of uit eigener beweging van advies omtrent aangelegenheden van algemene aard betreffende emigratie.

Samenstelling van de Raad voor de Emigratie:

Voorzitter: J. G. SUURHOFF, Rembrandtlaan 1, Naarden;

Onder-voorzitter: Drs. TH. J. J. A. BEUMER, Wnd. Regeringscommissaris voor de Emigratie, Piet Heinplein 6, 's-Gravenhage.

Kroonleden:

a. vertegenwoordigers van Ministers:

Dr. Ir. D. R. MANSHOLT, plaatsvervanger P. KNOP (Sociale Zaken en Volksgezondheid), Zeestraat 73, 's-Gravenhage;

Drs. J. LOUWMAN, plaatsvervanger Drs. A. W. F. BAKKER (Economische Zaken), Bezuidenhoutseweg 30, 's-Gravenhage;

Ir. J. W. WELLEN, plaatsvervanger Mr. R. A. VAN DEN WALL BAKE (Landbouw en Visserij), 1e van den Boschstraat 4, 's-Gravenhage;

Mr. S. I. BARON VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN, plaatsvervanger Dr. E. O. BARON VAN BOETZELAER (Buitenlandse Zaken), Plein 23, 's-Gravenhage;

Mr. J. C. TENKINK, plaatsvervanger Mr. E. J. HOOGENRAAD (Justitie), Plein 2b, 's-Gravenhage;

Mr. H. J. REININK, plaatsvervanger Mr. L. B. VAN OMMEN (Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen), Nieuwe Uitleg 1, 's-Gravenhage;

Jhr. Mr. E. VAN LENNEP, plaatsvervanger D. A. P. W. VAN DER ENDE (Financiën), Kneuterdijk 20, 's-Gravenhage;

W. L. DE VRIES, plaatsvervanger Mr. H. J. SPANJAARD (Verkeer en Waterstaat), Van Alkemadelaan 400, 's-Gravenhage.

b. leden uit hoofde van hun functie bij lagere openbare lichamen:

Mr. H. P. LINTHORST HOMAN, Hofplein 29, Leeuwarden, plaatsvervangster Mej. Mr. J. J. TH. TEN BROECKE HOEKSTRA, Van Weede van Dijkveldstraat 61, 's-Gravenhage;

Ir. J. B. G. M. RIDDER DE VAN DER SCHUEREN, Roopoort 1, Zwolle, plaatsvervanger Ch. G. MATSER, Cordesstraat 4, Arnhem.

¹ Bijgewerkt tot 1 september 1962.

c. leden uit hoofde van hun wetenschappelijke hoedanigheid of hun plaats in het maatschappelijk leven:

Mr. J. KLAASESZ, Korte Voorhout 1, 's-Gravenhage, plaatsvervangster Mej. Mr. TH. F. LEMAIRE, Van Eeghenstraat 163I, Amsterdam;

Ir. C. STAF, Izaïc Evertslaan 16, Arnhem, plaatsvervanger H. KIKKERT, Lommerlust 42, Zeist;

....., plaatsvervanger A. W. BIEWENGA, Quintuslaan 20, Groningen.

Leden ambtshalve:

De Regeringscommissaris voor de Emigratie, Drs. TH. J. J. A. BEUMER (Onder-voorzitter), Piet Heinplein 6, 's-Gravenhage;

de Directeur van het Centraal Planbureau, Prof. P. DE WOLFF, Raamweg 18, 's-Gravenhage.

Leden aangewezen door particuliere of kerkelijke organisaties:

a. door de Algemene Emigratie Centrale:

N. J. PRINSEN, Javastraat 100, 's-Gravenhage, plaatsvervanger D. DE LANGE, Van Veresteynstraat 3, Veendam;

Mevr. E. BRANSEN VAN DER GOOT-POT, Zwolseweg 64, Deventer, plaatsvervanger R. WIJSTRA, Joh. Jongkindstraat 117III, Amsterdam;

Mr. E. KUYLMAN, Spotvogellaan 16, 's-Gravenhage, plaatsvervanger Jhr. H. REUHLIN, Esschenweg 15, Rotterdam;

Mevr. Dr. E. MENDES DA COSTA-VET, Pieter de Hoochstraat 16, Amsterdam, plaatsvervanger Mr. M. G. ROOD, Lomanstraat 18, Amsterdam.

b. door de Christelijke Emigratie Centrale:

A. WARNAAR JZN., Kerkweg 155, Waddinxveen (plaatsvervangend Onder-voorzitter), plaatsvervanger H. H. C. Vos, Oostdam 8, Woerden;

T. CNOSSEN, Heulstraat 3, 's-Gravenhage, plaatsvervanger Mr. J. S. BIESHEUVEL, Paradijsstraat 36, Voorburg (ZH);

P. C. ELFFERICH, Rotterdamseweg 160, Delft, plaatsvervanger Drs. G. VAN WESTRIENEN, Oranjelaan 32, Rijswijk;

P. TJEERDSMA, Maliebaan 8, Utrecht, plaatsvervanger Drs. T. SPAAN, Veurselaan 98, Voorburg (ZH).

c. door de Gereformeerde Stichting tot bijstand van Emigranten en Geëmigreerden:

Ds. J. HETTINGA, Kimswerderweg 11, Harlingen, plaatsvervanger S. VAN RENNSSEN, Thomas à Kempisweg A32, Utrecht.

d. door de Katholieke Centrale Emigratiestichting:

G. W. KAMPSCHÖER, Vijverweg 21, Wassenaar, plaatsvervanger Drs. J. F. VAN CAMPEN, Nieuwe Parklaan 105, Scheveningen;

B. SMIT, Jan Pietersz. Coenstraat 12, 's-Gravenhage, plaatsvervanger B. F. VAN DER MEER, Delftsestraatweg 8, Pijnacker;

Th. J. LOERAKKER, Oudenoord 12, Utrecht, plaatsvervanger P. J. J. VAN HOUT, Oudenoord 12, Utrecht;

Dr. W. L. P. M. DE KORT, Binnenhof-Wolvenhoek, Ulvenhout (plaatsvervangend Onder-voorzitter), plaatsvervanger Dr. E. W. MEIER, Raamweg 32, 's-Gravenhage.

e. door de Nederlandse Federatie voor Vluchtelingenhulp:

Mr. H. L. M. H. SARK, Groot Haesebroekseweg 62, Wassenaar, plaatsvervanger Mr. R. W. KIJLSTRA, Achter Sint Pieter 14, Utrecht.

f. door het Nederlandse Vrouwen Comité:

Mevr. W. EVERS-DIJKHUIZEN, F 60, Spijk (Gr.), plaatsvervangster Mevr. J. MULLER-VAN DER WIELEN, Parkweg 261, Voorburg;

Mevr. Mr. H. C. DIRKSE-BRESTERS, Ripperdastraat 13, Enschede, plaatsvervangster Mevr. H. HOEKSTRA-WARNER, Paulusweg 15, Hendrik Ido Ambacht;

Mevr. W. E. STADHOUDERS-SCHOUTEN, Kerkstraat 12, Geffen (NB), plaatsvervangster Mevr. B. BIJL-VISSER, Kerkplein 1, Soest;

Mej. M. DE BRUYN OUBOTER, Sweelinckstraat 46, 's-Gravenhage, plaatsvervangster Mevr. J. VAN DEN OUDENALDER-KOSTER, Smaragdplein 29, Utrecht.

g. door de Nederlands Zuidafrikaanse Vereniging:

Mr. J. KEUNING, Lombar Petrilaan 18, Overveen, plaatsvervanger Jhr. Mr. K. E. O. VON BOSE, Keizersgracht 141, Amsterdam.

Algemeen secretaris:

Plv. Algemeen secretaris: J. H. L. BOT.

Secretariaat: Piet Heinplein 6, 's-Gravenhage, tel. 394154/392380.

Emigratiebestuur¹

Het Emigratiebestuur bevordert de eenheid in de bemoeienis van het Rijk en van de particuliere organisaties met de emigratie, draagt zorg voor de uitvoering van de Wet op de Organen voor de Emigratie, voorzover aan het Emigratiebestuur opgedragen, en dient de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid op diens verzoek of uit eigener beweging van advies over voorgenomen maatregelen en andere aangelegenheden de emigratie betreffend.

Samenstelling van het Emigratiebestuur:

Voorzitter: de Wnd. Regeringscommissaris voor de Emigratie, Drs. TH. J. J. A. BEUMER;
Ondervoorzitters: T. CNOSSSEN, Drs. J. F. VAN CAMPEN, Drs. E. G. A. LAPRÉ.

Kroonleden:

Drs. A. W. F. BAKKER, plaatsvervanger Drs. F. W. DIRKER (Ministerie van Economische Zaken), Bezuïdenhoutseweg 30, 's-Gravenhage;
P. KNOP, plaatsvervanger Mr. J. W. S. PABON (Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid), Zeestraat 73, 's-Gravenhage;
Mr. R. A. VAN DEN WALL BAKE, plaatsvervanger Dr. Ir. A. L. S. BÄR (Ministerie van Landbouw en Visserij), 1e Van den Boschstraat 4, 's-Gravenhage.

Ambtshalve lid:

De Wnd. Regeringscommissaris voor de Emigratie, Drs. TH. J. J. A. BEUMER, plaatsvervanger G. D. J. KRAAN, Piet Heinplein 6, 's-Gravenhage.

Leden aangewezen door kerkelijke of particuliere organisaties:

Drs. J. F. VAN CAMPEN, Nieuwe Parklaan 105, Scheveningen, plaatsvervanger G. W. KAMP-SCHÖER, Vijverweg 21, Wassenaar (Katholieke Centrale Emigratie-stichting);
T. CNOSSSEN, Heulstraat 3, 's-Gravenhage, plaatsvervanger A. WARNAAR JZN., Kerkweg 155, Waddinxveen (Christelijke Emigratie Centrale);
Drs. E. G. A. LAPRÉ, Javastraat 96, 's-Gravenhage, plaatsvervanger R. WIJKSTRA, Joh. Jongkindstraat 117III, Amsterdam (Algemene Emigratie Centrale);
Mevr. A. THOMASSEN-LIND, de Ruyterplein 2, Enschede, plaatsvervangster Mevr. B. BIJL-VISSER, Kerkplein 1, Soest;
P. TJEERDSMA, Maliebaan 8, Utrecht, plaatsvervanger (aangewezen in overleg met de Algemene Emigratie Centrale) N. J. PRINSEN, Javastraat 100, 's-Gravenhage (Hervormde Emigratie Commissie)

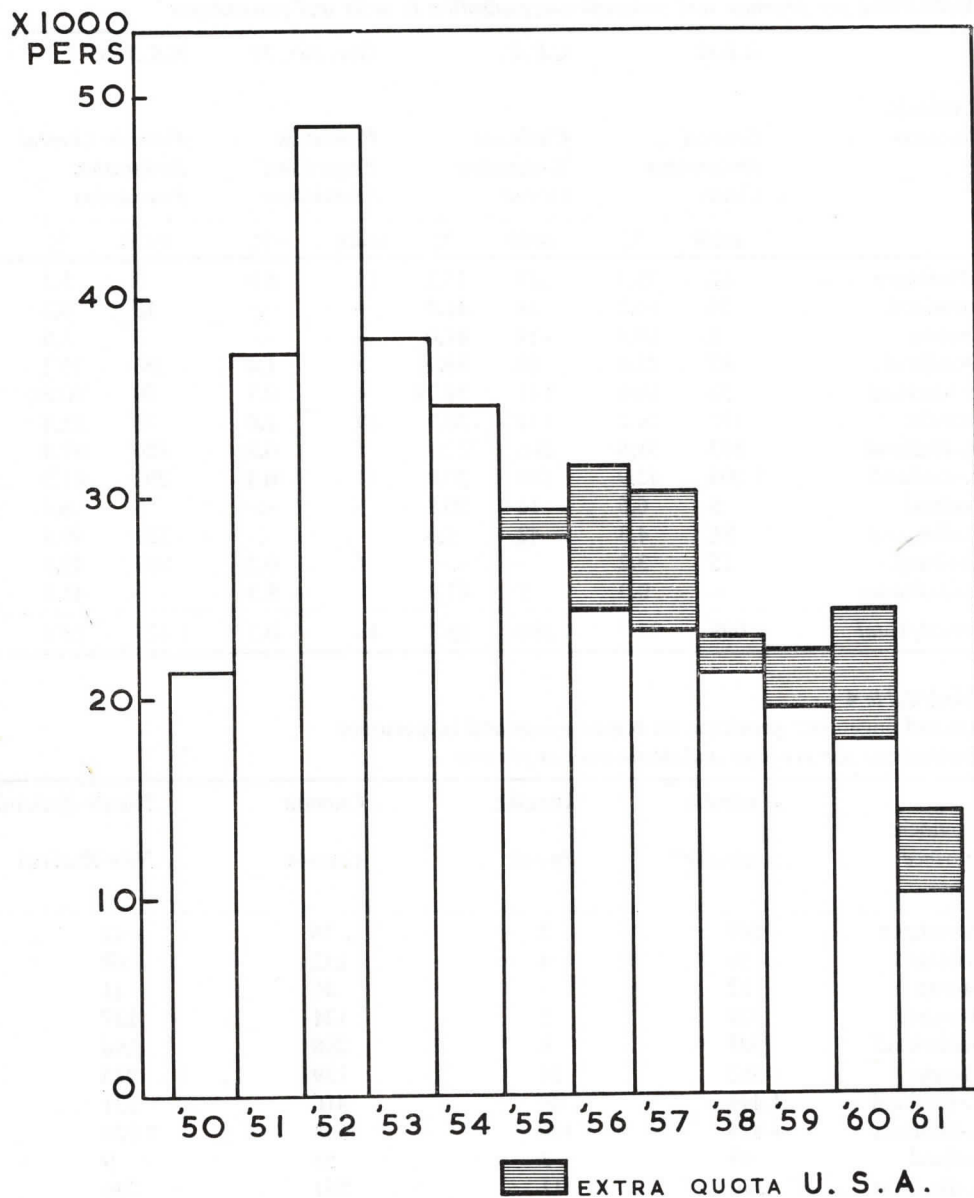
Algemeen secretaris:

Plv. Algemeen secretaris: J. H. L. BOT.

Secretariaat: Piet Heinplein 6, 's-Gravenhage, tel. 394154/392380.

¹⁾ Bijgewerkt tot 1 september 1962.

Grafiek/Graph 11

Emigratie 1950-1961
 Emigration 1950-1961

Tabel/Table 3

Aanmeldingen per provincie en aanmeldings-organisatie, in eenheden en percentages
Applications per province and emigration-organisation in units and percentages

Provincie <i>Province</i>	A.E.C.		C.E.C.		Ger. Art. 31		K.C.E.S.	
	<i>General Emigration Centre</i>		<i>Christian Emigration Centre</i>		<i>Protestant Emigration Foundation</i>		<i>Catholic Central Emigration Foundation</i>	
	units	%	units	%	units	%	units	%
Groningen	62	35.0	27	15.2	12	6.8	9	5.1
Friesland	34	16.2	88	41.9	–	–	13	6.2
Drente	9	10.8	34	41.0	–	–	3	3.6
Overijssel	87	23.6	88	23.9	5	1.4	56	15.2
Gelderland	57	10.0	141	24.73	4	0.7	60	10.52
Utrecht	123	24.2	144	28.3	10	2.0	78	15.4
N.-Holland	583	31.8	406	22.1	5	0.3	320	17.4
Z.-Holland	1 093	42.9	509	20.0	11	0.4	292	11.5
Zeeland	5	6.5	16	20.8	–	–	5	6.5
N.-Brabant	31	4.3	42	5.9	–	–	351	49.3
Limburg	15	3.2	–	–	1	0.2	233	49.3
N.O.-Polder	–	0.0	5	41.7	1	8.3	5	41.7
Totaal/ <i>Total</i>	2 099	27.7	1 500	19.8	49	0.7	1 425	18.8

Tabel/Table 4

Aanmeldingen per provincie en bestemmingsland in personen
Applications per province and destination in persons

Provincie <i>Province</i>	Australië	Brazilië	Canada	Nieuw-Zeeland
	<i>Australia</i>	<i>Brazil</i>	<i>Canada</i>	<i>New-Zealand</i>
Groningen	109	2	76	42
Friesland	116	4	132	64
Drente	52	–	46	11
Overijssel	226	5	124	137
Gelderland	403	8	208	196
Utrecht	392	11	139	225
N.-Holland	1 449	49	416	731
Z.-Holland	1 814	106	588	1 038
Zeeland	65	3	55	9
N.-Brabant	570	11	261	236
Limburg	590	9	100	94
N.O.-Polder	2	–	10	1
Totaal/ <i>Total</i>	5 788	208	2 155	2 784

N.Z.A.V.		Maatschappelijke Organisaties		R.A.B.		Aanmeldingen via Consultaat der V.S.		Totaal generaal	
<i>Netherlands South-Africa Association</i>		<i>Private Organisations Total</i>		<i>Labour office total</i>		<i>Applications via U.S.A. consulate</i>		<i>Grand total</i>	
units	%	units	%	units	%	units	%	units	%
–	–	110	62.1	64	36.2	3	1.7	177	100
1	0.5	136	64.8	72	34.3	2	0.9	210	100
–	–	46	55.4	36	43.4	1	1.2	83	100
1	0.3	237	64.4	130	35.3	1	0.3	368	100
3	0.5	265	46.5	300	52.6	5	0.9	570	100
2	0.4	357	70.3	149	29.3	2	0.4	508	100
36	2.0	1 350	73.6	472	25.7	13	0.7	1 835	100
5	0.2	1 910	75.0	613	24.1	22	0.9	2 545	100
–	–	26	33.8	51	66.2	–	–	77	100
2	0.3	426	59.8	286	40.2	–	–	712	100
2	0.4	251	53.1	222	46.9	–	–	473	100
–	–	11	91.7	1	8.3	–	–	12	100
52	0.7	5 125	67.7	2 396	31.6	49	0.7	7 570	100

Rhodesië en Nyasaland	Ver. Staten	Zuid-Afrika	Overige landen	Totaal
<i>Rhodesia and Nyasaland</i>	<i>U.S.A.</i>	<i>South Africa</i>	<i>Other countries</i>	<i>Total</i>
1	149	14	–	393
1	140	5	–	462
–	49	–	–	158
12	343	36	1	884
4	523	34	5	1 381
3	527	28	7	1 332
23	1 583	144	12	4 407
29	2 541	151	35	6 302
–	28	4	–	164
9	596	30	17	1 730
10	365	30	20	1 218
–	–	–	–	13
92	6 844	476	97	18 444

Tabel/Table 5

Emigratie 1946-1961 naar land van bestemming in personen

Emigration 1946-1961 according to destination in persons

Land van bestemming <i>Destination</i>	1946 t/m 1949 ¹	1950	1951	1952	1953
Australië <i>Australia</i>	2 604	9 268	10 494	15 828	7 813
Brazilië <i>Brazil</i>	722	281	206	281	615
Canada <i>Canada</i>	16 125	7 033	18 604	20 653	20 095
Nieuw-Zeeland <i>New Zealand</i>	204	503	3 187	4 575	2 575
Rhodesië en/ <i>and</i> <i>Nyasaland</i> ²	-	-	-	-	230
Verenigde Staten <i>U.S.A.</i>	9 013	2 883	2 262	2 634	2 843
Zuid-Afrika <i>South Africa</i>	5 439	1 153	2 588	4 177	3 432
Overige landen <i>Other countries</i>	1 015	209	264	542	446
Totaal/ <i>Total</i>	35 122	21 330	37 605	48 690	38 049

¹ Zie voor aantallen per jaar ,Emigratie 1960'; blz. 158.² Voor 1953 was Rhodesia en Nyasaland opgenomen onder ,overige landen'³ Before 1953 the column ,other countries' included Rhodesia and Nyasaland.

1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	Totaal <i>Total</i>
10 906	13 731	10 959	6 731	7 458	8 319	8 060	4 210	116 381
578	447	288	200	234	230	249	239	4 570
15 859	6 654	7 651	11 724	7 284	5 323	5 457	1 799	144 261
768	1 266	1 335	1 065	1 733	1 338	1 158	1 375	21 082
140	449	356	275	583	150	93	70	2 346
2 708	4 012	9 220	9 074	3 745	5 332	8 700	6 045	68 471
3 275	2 839	1 819	1 224	1 956	1 689	482	344	30 417
442	233	160	128	124	108	136	73	3 880
34 676	29 631	31 788	30 421	23 117	22 489	24 335	14 155	391 408

Tabel/Table 6

Emigratie naar provincie van herkomst

Emigration according to province of origin

Provincie van herkomst	Australië	Brazilië	Canada	Nieuw-Zeeland
<i>Province of origin</i>	<i>Australia</i>	<i>Brazil</i>	<i>Canada</i>	<i>New Zealand</i>
Groningen	69	1	74	14
Friesland	97	6	81	33
Drente	50	–	50	9
Overijssel	169	7	88	86
Gelderland	309	10	173	119
Utrecht	270	11	138	92
N.-Holland	1 071	43	321	358
Z.-Holland	1 233	125	487	497
Zeeland	58	16	54	2
N.-Brabant	429	14	236	96
Limburg	453	6	79	68
N.O.-Polder	2	–	18	1
Totaal/ <i>Total</i>	4 210	239	1 799	1 375

Tabel/Table 7

Emigratie naar gezindte en provincie van herkomst

Emigration according to religious denominations and province

Provincie van herkomst	R.K.	N. Herv.	Geref.	Overige gezindten	Geen gezindte	Onbekend	Totaal
<i>Province of origin</i>	<i>Roman Catholic</i>	<i>Protestant</i>	<i>Protestant</i>	<i>Other religions</i>	<i>No religion</i>	<i>Religion unknown</i>	<i>Total</i>
Groningen	42	89	93	25	40	–	289
Friesland	35	141	102	16	49	2	345
Drente	36	39	33	6	28	–	142
Overijssel	223	209	74	38	70	–	614
Gelderland	392	399	133	58	112	2	1 096
Utrecht	343	322	89	46	150	2	952
N.-Holland	1 098	826	222	198	1 045	13	3 402
Z.-Holland	1 428	1 710	364	264	979	29	4 774
Zeeland	42	67	48	1	16	–	174
N.-Brabant	1 043	172	28	23	63	7	1 336
Limburg	873	88	4	22	23	–	1 010
N.O.-Polder	5	2	13	1	–	–	21
Totaal/ <i>Total</i>	5 560	4 064	1 203	698	2 575	55	14 155

Rhodesië en Nyasaland <i>Rhodesia and Nyasaland</i>	Ver. Staten <i>U.S.A.</i>	Zuid-Afrika <i>South Africa</i>	Overige landen <i>Other countries</i>	Totaal <i>Total</i>
2	118	11	–	289
2	122	4	–	345
–	32	1	–	142
10	239	13	2	614
4	441	35	5	1 096
3	412	23	3	952
5	1 490	100	14	3 402
27	2 278	111	16	4 774
1	42	1	–	174
10	512	24	15	1 336
6	359	21	18	1 010
–	–	–	–	21
70	6 045	344	73	14 155

Tabel/Table 8

Emigratie naar leeftijd en per land

Emigration according to destination and age

Land van bestemming <i>Destination</i>	Jaar <i>Years</i>	Jaar <i>Years</i>	Jaar <i>Years</i>	Jaar <i>Years</i>	Jaar <i>Years</i>	Jaar <i>Years</i>	64 jaar en ouder <i>64 years and older</i>	Totaal <i>Total</i>
	0–13	14–23	24–33	34–43	44–53	54–63		
Australië/ <i>Austr.</i>	1419	916	931	602	222	73	47	4 210
Brazilië/ <i>Brazil</i>	70	39	49	43	25	6	7	239
Canada/ <i>Canada</i>	337	616	529	173	84	39	21	1 799
Nieuw-Zeeland <i>New Zealand</i>	444	286	340	227	42	29	7	1 375
Ver. Staten/ <i>U.S.A.</i>	2 103	1 043	1 461	844	391	131	72	6 045
Rhodesia en/ <i>and</i> Nyasaland	15	10	29	14	1	1	–	70
Zuid-Afrika/ <i>S. Africa</i>	71	92	90	52	25	12	2	344
Overige landen <i>Other countries</i>	17	10	23	13	7	2	1	73
Totaal/ <i>Total</i>	4 476	3 012	3 452	1 968	797	293	157	14 155

Tabel/Table 9

Emigratie per aanmeldingsorgaan en land van bestemming, in personen en percentages
Departures per emigration organisation and destination, in persons and percentages

Bestemming <i>Destination</i>	A.E.C. <i>General Emigration Centre</i>		C.E.C. <i>Christian Emigration Centre</i>		Ger. Art. 31 <i>Protestant Emigration Foundation</i>		K.C.E.S. <i>Catholic Central Emigration Foundation</i>	
	Pers.	%	Pers.	%	Pers.	%	Pers.	%
Australië <i>Australia</i>	975	23.15	596	14.15	21	0.5	897	21.3
Brazilië <i>Brazil</i>	121	50.6	32	13.4	–	–	42	17.6
Canada <i>Canada</i>	283	15.7	550	30.6	16	0.9	425	23.6
Nieuw-Zeeland <i>New Zealand</i>	311	22.6	273	19.85	–	–	284	20.65
Rhodesië en/ <i>and</i> <i>Nyasaland</i>	7	10	13	18.6	–	–	25	35.7
Ver. Staten <i>U.S.A.</i>	1 983	32.8	1 536	25.4	–	–	1 213	20.1
Zuid-Afrika <i>South Africa</i>	45	13.1	98	28.5	6	1.7	25	7.25
Overige landen <i>Other countries</i>	7	9.6	3	4.1	–	–	43	58.9
Totaal/ <i>Total</i>	3 732	26.35	3 101	22	43	0.3	2 954	20.85

N.Z.A.V. <i>Netherlands South Africa Association</i>		Maatschappelijke Organisaties Totaal / <i>Private Organisations Total</i>		Consultaat Aanmeldingen <i>Via U.S.A. consulate</i>		R.A.B. <i>State labour office</i>		Totaal generaal <i>Grand total</i>	
Pers.	%	Pers.	%	Pers.	%	Pers.	%	Pers.	%
-	--	2 489	59.1	-	--	1 721	40.9	4 210	100
-	--	195	81.6	-	--	44	18.4	239	100
-	--	1 274	70.8	-	--	525	29.2	1 799	100
-	--	868	63.1	-	--	507	36.9	1 375	100
4	5.7	49	70	-	--	21	30	70	100
-	--	4 732	78.3	74	1.2	1 239	20.5	6 045	100
58	16.85	232	67.4	-	--	112	32.6	344	100
-	--	53	72.6	-	--	20	27.4	73	100
62	0.4	9 892	69.9	74	0.5	4 189	29.6	14 155	100

Tabel/Table 10

Aantal geëmigreerde beroepsbeoefenaren, per bedrijfsklasse en per provincie

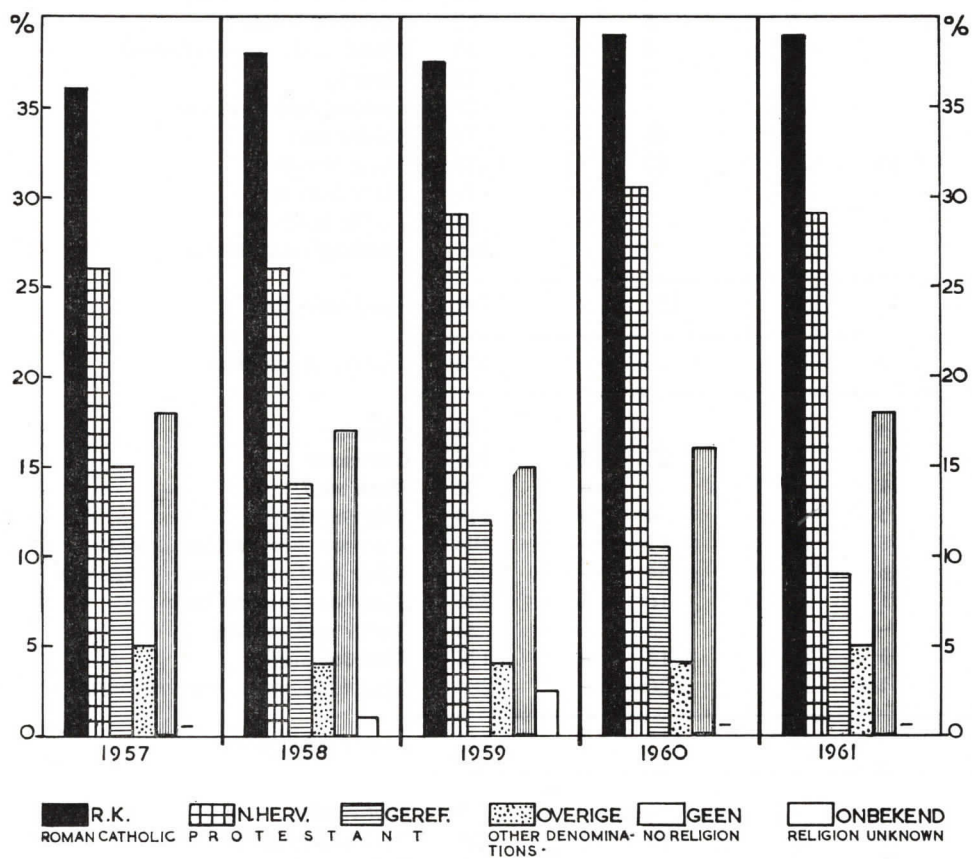
Number of occupational workers, who emigrated, according to classes of industry and province of origin

Bedrijfsklasse	Gronin- gen	Fries- land	Drente	Overijs- sel	Gelder- land	Utrecht	N.-Holland
Aardewerk, glas enz.	—	—	—	—	—	1	4
Diamant	—	—	—	—	—	—	2
Grafische nijverheid	—	1	—	6	3	4	33
Chemische nijverheid	1	2	1	2	3	8	10
Hout, kurk, hoorn en stro	1	4	—	—	2	5	7
Kleding	2	4	—	6	11	—	29
Leder, rubber, wasdoek	—	—	—	4	5	—	5
Expl. delfstoffen	—	—	—	—	1	—	2
Metaalnijverheid	22	13	6	50	87	70	300
Papiernijverheid	—	—	—	—	2	1	3
Textielnijverheid	—	—	—	31	7	—	9
Voedings- en genotmiddelen	1	8	1	8	7	9	25
Totaal industrie	27	32	8	107	128	98	429
Totaal bouwnijverheid	8	14	4	19	21	21	94
Reiniging	1	3	4	4	2	4	14
Handel	10	13	5	18	31	22	100
Hotelpersoneel	—	4	—	4	7	4	27
Scheepvaartpersoneel	1	—	1	4	8	6	32
Niet varend transport personeel	6	2	3	2	12	14	52
Kant.pers., ambt., onderw.pers.	26	20	12	57	112	108	399
Sociale en geneeskundige zorg	12	13	6	17	51	23	68
Kunst- en sportbeoefenaren	—	—	—	—	3	2	18
Huishoudelijk personeel	3	12	3	7	21	8	47
Personeel in algemene dienst	9	10	2	12	21	23	68
Totaal diensten	68	77	36	125	268	214	825
Veenderijen	—	—	—	—	—	—	—
Landbouwbedrijven	18	46	13	18	24	25	47
Visserij en jacht	—	—	—	—	—	—	—
Totaal landb. en aanverw. bedr.	18	46	13	18	24	25	47
Totaal generaal	121	169	61	269	441	358	1 395

Z.-Holland	Zee-land	N.-Brabant	Lim-burg	N.O.-Polder	Totaal Total	Classes of industry
4	1	4	1	—	15	<i>Pottery, glass etc.</i>
—	—	—	—	—	2	<i>Diamonds</i>
28	—	3	4	—	82	<i>Printing and engraving</i>
27	—	3	5	—	62	<i>Chemical industry</i>
9	—	—	4	—	32	<i>Wood, cork, horn and straw</i>
15	—	8	2	—	77	<i>Clothing</i>
2	—	11	—	—	27	<i>Leather, rubber, rexine</i>
6	—	—	68	—	77	<i>Mining ores</i>
455	14	123	82	1	1 223	<i>Metal industry</i>
1	—	1	3	—	11	<i>Paper industry</i>
2	—	13	3	—	65	<i>Textile industry</i>
32	—	14	6	—	111	<i>Foodstuffs and luxuries</i>
581	15	180	178	1	1 784	<i>Total industry</i>
109	3	50	30	—	373	<i>Building trade total</i>
21	—	4	5	—	62	<i>Cleaning</i>
112	2	29	22	1	365	<i>Commerce</i>
35	1	7	3	—	92	<i>Hotel staff</i>
49	3	6	4	—	114	<i>Shipping staff</i>
65	8	19	11	—	194	<i>Transport workers (on shore)</i>
565	8	133	54	—	1 494	<i>Office staff, civil servants, teachers</i>
101	1	27	16	1	336	<i>Social and medical care</i>
12	—	—	3	—	38	<i>Artists and athletes</i>
39	3	22	13	—	178	<i>Domestic staff</i>
73	1	39	26	—	284	<i>Casual labourers, ware housemen etc.</i>
1 072	27	286	157	2	3 157	<i>Total miscellaneous</i>
1	—	—	—	—	1	<i>Peat cutting</i>
47	18	41	18	10	325	<i>Agricultural industries</i>
1	1	—	—	—	2	<i>Fishing and hunting</i>
49	19	41	18	10	328	<i>Total agricultural and kindred industries</i>
1 811	64	557	383	13	5 642	<i>Grand total</i>

Grafiek/Graph 12

Emigratie 1957/1961
 Emigration 1957/1961

Grafiek/Graph 13

